

प्रकाश पर्वेकार हाच्या वैयक्तिक साहित्यातले पर्यावरण : एक चिकित्सा अभ्यास
(Prakash Parvekar Hancha Vayektik Sahityantlen Paryavarana : Ek Chikitsa:
Abhyas)

A Dissertation for

Course code and Course Title: KON-659

Credits: 16

Submitted in partial fulfillment of Masters Degree

MA in Konkani

by

Mr. Apasaheb Kanoji Dessai

Seat Number: 22P0180002

ABC ID: 118461564988

ERN: 201900747

Under the Supervision of

Mr. Sanika Ashok Gaonkar

Shri. Coimbat. School of Languages and Literature

Discipline of Konkani

Goa University

April 2024

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतलें पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास

(Prakash Parienkar Hancha Venchik Sahityantlem Paryavaran : Ek Chikitsak
Abhyas)

A Dissertation for

Course code and Course Title: KON-650

Credits: 16

Submitted in partial fulfilment of Masters Degree

MA in Konkani

by

Mr. Apasaheb Kanoji Dessai

Seat Number: 22P0180002

ABC ID: 118461564988

PRN: 201900747

Under the Supervision of

Ms. Sanika Ashok Gaonkar

Shenoi Goembab School of Languages and Literature

Discipline of Konkani

Goa University

April 2024

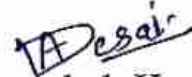
Examined by

Seal of the School

DECLARATION BY STUDENT

I hereby declare that the data presented in this Dissertation report entitles, “प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतलें पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास. (Prakash Parienkar Hancha Venchik Sahityantlem Paryavaran : Ek Chikitsak Abhyas)” results of investigations carried out by me in the Discipline of Konkani at the Shenoï Goembab school of Languages and Literature, Goa University under the Supervision of Ms. Sanika, Ashok Gaonkar and the same has not been submitted elsewhere for the award of a degree or diploma by me. Further, understand that Goa University or its authorities will be not be responsible for the correctness of observations / experimental or other findings given the dissertation.

I hereby authorize the University authorities to upload this dissertation on the dissertation repository or anywhere else as the UGC regulations demand and make it available to any one as needed.

Mr. Apasaheb Kanoji Dessai

Seat No: 22P0180002

Date:

Place: Goa University

COMPLETION CERTIFICATE

This is to certify that the dissertation report “प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतलें पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास” (Prakash Parienkar Hancha Venchik Sahityantlem Paryavaran : Ek Chikitsak Abhyas)” is a bonafide work carried out by Mr. Apasaheb Kanoji Dessai under my supervision in my partial fulfillment of the requirements for the award of the degree of **Masters of Arts** in the **Discipline of Konkani** at the Shenoi Goembab School of Languages and Literature, Goa University.

Celil
16/04/24

Ms. Sanika Ashok Gaonkar

Discipline of Konkani

Date:

Anuradha Wagle

Prof: Anuradha Wagle

School Stamp

Date:

Place: Goa University

. प्रस्तावना

साहित्य हे मुळांत आत्मकेंद्रीत आसता. स्वता आपणे अणभविल्लें जिवन दुसऱ्याक विस्कटावन सांगप हो मूळ हेतू आसलो तरी आपल्या आशी-कुशीक कितें चलता हाचेरय साहित्यकार तितलेच लक्ष दिता. आपले आशी-कुशीक आशिल्लें जिवन तांचे दूख, दगदग तांका स्वस्थ बसूंक दिना आनी ती दूख, दगदग साहित्यकार आपल्या साहित्यांन मांडटा. साहित्य म्हळ्यार एक अभिव्यक्त जावपाचे माध्यम. साहित्यकार आपल्या आशी कुशीचे आशय-विशय घेवन साहित्य बरयता. साहित्या भितर वेग-वेगळे प्रकार आसात. त्या वेग-वेगळ्या प्रकारा भीतर आमकां वेग-वेगळे विशय मेळटात. देखीक समाजशास्त्र, मानसशास्त्र, पात्रचित्रण, अश्यो साबार वेग-वेगळ्यो घडणुको आमकां तातूंत मेळटांत. पूण हांगा पर्यावरण होवूय एक विशय खूब म्हत्वाचो आसा. हो विशय आमकां सैमा कडल्यान मेळटा पूण हांगा आमकां हो विशय साहित्यांतूय आस्पाव जाल्लो दिसून येता.

पर्यावरण म्हळ्यार कितें तर पर्यावरण म्हळ्यार ज्यो वस्तू सैमीक तयार जातात वा सैमान जें कितें आमकां दिला ताकाच आमी पर्यावरण अशें म्हणटात. तशेंच पर्यावरणान जल, जमीन, जंगल, वारों, जनांवर अश्या साबार गजालीचो आसपाव पर्यावरणांत जाल्लो दिसून येता. तशेंच सरभोंवतणचो परिणाम कळत-नकळत मनशांचेर तशेंच सुकणीं सावदांचेर जाता ताकाच पर्यावरण अशें म्हणटात. तशेंच अवती-भोंवती जें कितें आमकां दिसता तें

लेगीत पर्यावरणाचोच भाग जांवून आसा. मनीस लेगीत पर्यावरणाचोच भाग जांवून आसा.

पर्यावरणाचो अभ्यास संशोधना खातीर करपाक आमकां साहित्याची गरज लागता.

प्रकाश पर्येकार हें कोंकणींतले एक साहित्यकार. तांचे साबार साहित्य कोंकणींत आसा.

ताणें बरयिल्ले साहित्य म्हळ्यार दवरणें निबंदसंग्रह, इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्य,

कोल्याचीं नाडेपेन्नां बालसाहित्य, म्हादयः काळजांतल्यांन कागदार, आमचे आमी

कवितासंग्रह, वर्सल कथासंग्रह, आनी पुरण कादंबरी अशी साबार पुस्तकां ताणी

बरयल्यांत.

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यातले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास ह्या म्हज्या

सोदवावरान प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्याचो अभ्यास जातलो. तो म्हळ्यार

दवरणें निबंदसंग्रह, इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्य, कोल्याचीं नाडेपेन्नां बालसाहित्य,

वर्सल कथासंग्रह आनी पुरण कादंबरी हाचेर खोलायेन अभ्यास जातलो. प्रकाश पर्येकार

हांच्या साहित्यांचेर अभ्यास करपाचो म्हजो उद्देश म्हळ्यार ताणें पर्यावरण विशयार

खोलायेन बरयला. तशेच आयज जर पळयत जाल्यार पर्यावरणाची इबाडणी खूब प्रमाणांत

जाता हाचे खातीर हांवेन हो विशय घेतलां. तशेंच पयली सांवून तांचे साहित्य म्हाका

आवडटा आनी ताणें पर्यावरण विशयार बरयल्या कारणांन हो विशय म्हज्या लागचो आनी

जीवा-काळजाचो म्हूण हावेन तांच्या साहित्यार सोदवावर करचो थारायला. प्रकाश

पर्येकार हांचे साहित्य घेवपाचे कारण म्हळ्यार तांच्या साहित्यांत पर्यावरण तशेच पर्यावरणाचे घटक चड प्रमाणांत आयिल्लें दिश्टी पडटात. आनी हाचेर अभ्यास बरो जावचे खातीर हांवेन हे साहित्य घेतला.

प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत जर पळयत जाल्यार सत्तरी वाठारांतले ग्रामीण जीवन आनी पर्यावरण विस्तारान पळोवंक मेळटा. लेखकालो म्हादय परिसराचेर कितलो मोग आसा हे दिसून येता. तशेच गांवचे लोक कृशीवेवस्थेचेर आदारून आसता. थंयसर शेतां-भाटां करून ते आपले पोट भरतात. हेच तांचे पोट भरपाचे सादन आसता. तशेंच गांवगिऱ्या वाठारांतल्या भुरग्यांचे पयलीचे खेळ, गांवच्यो चाली-रिती, परंपरा, लोकमानस, लोकश्रद्धा, थंयचो सैम, संस्कृती, लोका मदले घोळटे शब्द आनी भाशीक गिरेस्तकाय पळोवंक मेळटा. तशेंच आधुनिकतायेक लागून सैमाचेर जाल्लो परिणाम तांच्या साहित्यांत दिसून येता. तांच्या साहित्यांतले खेरीत म्हळ्यार सत्तरी वाठारांतली भास शैली वापरल्या जी वाचून वाचणाऱ्याक गांवांत वापरपी शब्द सोपेपणी कळू येतात. हो प्रकल्प तयार करतना म्हाका म्हादयचें देगणें वयले वातावरण आनी सैमाचेर मनशाक लागून जाल्ले बदल पळोवंक मेळटा.

तशेंच प्रकल्पा खातीर विशय थारावपाक म्हाका आमच्या मार्गदर्शकानी सुचयल्लो. सद्या गोंयचो सैम म्हळ्यार एक म्हत्वाचो प्रश्न जावन पडला आनी म्हाका असोच एक प्रकल्प

करपाक जाय आशिल्लो म्हूण हांवें डॉ. प्रकाश पर्येकारांच्या साहित्याचेर करपाचो थारायलो. तांच्या साहित्यांत गोंयचो सैम आनी गोंयचो वाठार पुराय तरेन आसा. तांच्या साहित्याच्या उतरान-उतराक गांवचे मातयेचो वास आनी रंग आसा. समाजांतल्या घटकांतल्यान पोट तिडकीन येवपी साहित्य, तांचे कश्ट, तांची सुखां-दुखां, तांचे उमाळे, तांची मोनी सपनां, तांचे हावेस, तांचेर जावपी अन्याय, तांच्यो भावना, गोंयचो सैम, गोंयचो वाठार उतरांच्या माध्यमांतल्यान तिब्रतायेन उकतावपी अशें तांचे साहित्य आसा आनी हांव धन्य मानता कारण म्हाका म्हज्या जिवेवयल्या भाशेंत प्रकल्प करपाक मेळटा. आनी प्रत्यक्षांत ह्या साहित्यांतलो वाठार, सैम, पळोवपाक मेळटा. तशेंच म्हत्वाचें म्हळ्यार प्रत्यक्ष लेखकाक पळोवपाक, तांच्या सामकारन रावन तांच्या वांगडा उलोवपाक मेळटा. हें फकत म्हाका ह्या मातयेंत जल्माक आयल्ल्या कारणान शक्य जावपाक पावलें. जण एकल्याक मातयेचो मोग आसता. प्रकाश पर्येकार हांचे साहित्य वाचलें उपरांत मोग नाशिल्ल्यांक लेगीत आपलें मातयेचेर मोग जातलो.

उपकाराची उतरां

“प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास” हो सोद-प्रबंध तुमच्या मुखार दवरताना म्हाका मनां काळजा सावन खोस भोगता. ह्या प्रकल्पाक मुर्त रुप दिवंक म्हाकां जांचें पावला उतराक मार्गदर्शन, सहकार्य मेळ्ळां, तांचे सगळ्यांचे म्हज्या ह्या यशाच्या खिणार हांव उपचारीक रितीन उपकार आठयता. शिक्षणीक मळावयल्या अभ्यास क्रमांत अश्या तरेचो सोद वावर करपाक संद दिल्या खातीर हांव गोंय विद्यापीठ आनी खास करून कोंकणी विभागाचे उपकार मानता. तशेंच गोंय विद्यापिठांतल्या शणै गोंयबाब भाशा आनी साहित्य महाशालेचे कोंकणी अध्ययन शाखेचे संचालक डॉ. हनुमंत चोपडेकार हांचेय हांव उपकार मानता.

एकादो ध्यास मेळोवपाक गरज भासता ती एका मार्गदर्शकाची. म्हज्या ह्या खोशयेच्या प्रसंगाक हांव सगळ्यांत आदी मनां काळजा सावन उपकार मानता ती म्हजी मार्गदर्शक प्रा. सानिका गांवकार हांचे. हो सोद-प्रबंध तयार करताना तांच्यानी म्हत्वाच्यो सुचोवण्यो दिवन, म्हज्या वावराचेर संस्कार करून, ह्या पुराय प्रवासांत तांच्यानी आपलें मोलादीक मार्गदर्शन म्हाका दिले. तांच्या सहकार्या शिवाय हो प्रकल्प कसोच पुराय जावचो नासलो. ह्या सोदवावरा खातीर संदर्भ पुस्तकां आनी साहित्य सोदपा खातीर हांवें गोंय विद्यापीठ आनी केंद्रीय वाचनालय ह्या संस्थांच्या वाचप घरांचो आदार घेतलो ते खातीर तांच्या

जाळवणदारांचो हांव मनापासून उपकार मानतां. म्हजे वांगडा कोंकणी विभागांत सोदवावर करपी सगळ्यांनी वेळावेळार केल्ल्यो सुचोवण्यो, भासाभास आनी विचारांचें आदान-प्रदानाक लागून हांव तांचो सगळ्यांचो उपकारी आसा. म्हजो हो प्रकल्प पुराय जावपाक म्हजी आवय आनी घरच्यानी आदार दिल्ले पासत तांचेय हांव उपकार मानता. म्हाकां दर खेपे बळगें दिवपी म्हजे इश्ट, बऱ्या मागऱ्यांची याद ह्या उपकराच्या पानांनी सुगूर दवरतां. शेवटाक, म्हजो प्रकल्प पुराय करपाक प्रत्यक्षपणान तशेंच अप्रत्यक्षपणान जाणीं-जांणी मदत केली तांका हांव ह्या खिणाक मनां-काळजा सावन देव बरें करूं म्हणटां आनी म्हाज्या उपकराच्या उतरांक पूर्णविराम दिता.

थळ : गोंय विद्यापिठ

कु. आपासाहेब कानोजी देसाय

विद्यार्थी

सारांश

“प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास” असो म्हज्या सोदवावराचो विशय आसा. तांच्या साहित्यांतले विशय जर पळयत जाल्यार तांच्या साहित्यांत ग्रामीण, समाजीक, संस्कृतीक, मानसीक, सैमीक अशें साबार विशय तांच्या साहित्यांत आस्पावतात. ह्या म्हज्या सोदवावरान प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्याचो अभ्यास जातलो. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्याचेर अभ्यास करून तांच्या साहित्यांतल्या विंगड-विंगड आयामांचेर अभ्यास केला. हो विशय निवडपाचे कारण म्हणल्यार पर्यावरण विशयार खोलायेन अभ्यास जाल्लो दिश्टी पडना आनी ह्या अभ्यासांतल्यान पर्यावरण विशयांत आनीक भर पडटली. नव्या विशयार अभ्यास केल्ल्यांन अशा विशयार फुडाराक सोदवावर करपाक स्फूर्त मेळटली. आनी नव्या विशयार अभ्यास केल्ल्यांन विद्यार्थ्यां मदी आवड निर्माण जातली आनी पर्यावरण साहित्याची वळख जातली. तशेंच ह्या विशयांत अध्ययन करून वेगवेगळ्या साहित्यांत तांणी बरयल्या पुस्तकां विशीं म्हायती मेळ्ळी आनी तांची वळख जावपाक पावली.

तशेंच दर एक पुस्तक वाचतना हांवे वेगवेगळे आशय-विशय हाताळून ताचो आस्वाद घेतला. ह्या म्हज्या सोद प्रबंधान तांच्या साहित्यांत पर्यावरण कशें अभिव्यक्त जाला आनी पर्यावरणाचे म्हत्व, तशेंच भारतीय साहित्यांत, भारतीय संस्कृतायेंत, लोकवेदांत, कोंकणी

साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व कशें स्पश्ट जाला हाचेर आसा. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांचो अभ्यास करतना म्हज्या सोद प्रबंधिकेन ग्रामीण वाठाराचे चित्रण, थंयची पात्रां, भासशैली, लोकपरंपरा, लोकमानस, सैम, आनी उदरगतीक लागून पर्यावरणाची जाल्ली इबाडणी. तशेंच पर्यावरणाचे विंगड-विंगड घटक तांच्या साहित्यांत कशें अभिव्यक्त जाला हाचेर आसा अशें तरेन म्हजो पुराय सोद प्रबंध आसा.

सारगर्भ उतरां

साहित्य, पर्यावरण, व्यक्तिरेखा, लोकपरंपरा, लोकमानस, पर्यावरणाचे घटक.

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतलें पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास

मांडावळ

प्रकरण	विशय	पान क्रमांक
प्रस्तावना		I
उपकाराचीं उतरां		V
सारांश		VII
मांडावळ		IX
2. विशय प्रवेश		1-6
1.2 सोदवावराची फाटभूंय		
1.3 सोदवावराचे हेतू		
1.4 सोदवावराची परिकल्पना		
1.5 सोदवावराची मर्यादा आनी आवाठ		
1.5 सोदवावराच्यो पद्धती		
2. अर्थ आनी व्याप्ती		7-15
2.2 पर्यावरण अर्थ		
2.2 पर्यावरण व्याख्या		

2.3 पर्यावरणाचे स्वरूप

2.4 पर्यावरणाची संकल्पना

3. पर्यावरणाचे घटक आनी म्हत्व

16-46

3.1 पर्यावरणाचे घटक

3.2 पर्यावरणाचे म्हत्व

3.3 भारतीय लोकसंस्कृतायेत पर्यावरणाचे म्हत्व

3.4 भारतीय साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व

3.5 कोंकणी लोकवेदांत पर्यावरणाचे म्हत्व

3.6 कोंकणी साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व

4. लेखकाची जीण आनी वळख

47-61

4.1 भुरगेपण

4.2 शिक्षण

4.3 जीवन आनी कार्य

4.4 पुरस्कार

5. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांतल्यो व्यक्तिरेखा, लोकपरंपरा आनी वाठार

62-95

5.1 प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत चित्रीत व्यक्तिरेखा.

5.2 लोकपरंपरा

5.3 लोकमानस

5.4 सैम निरीक्षण

5.5 उदरगत आनी पर्यावरण

6. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत अभिव्यक्त जाल्ले पर्यावरणाचे घटक

96-118

6.1 जल संवर्धन

6.2 जंगल संवर्धन

6.3 जनावर संवर्धन

6.4 जमीन संवर्धन

6.5 जीव संवर्धन

7. समारोप आनी निश्कर्श

119-121

आदारावळ

122-123

परिशिष्ट

1-7

प्रकरण : पयलें

1. विशय प्रवेश

- 1.1 सोदवावराची फाटभूंय
- 1.2 सोदवावराचे हेतू
- 1.3 सोदवावराची परिकल्पना
- 1.4 सोदवावराची मर्यादा
- 1.5 सोदवावराच्यो पद्धती

1. विशय प्रवेश

1.1. सोदवावराची फाटभूंय

साहित्य हे मुळांत आत्मकेंद्रीत आसता. स्वता आपणे अणभविल्लें जिवन दुसऱ्याक विस्कटावन सांगप हो मूळ हेतू आसलो तरी आपल्या आशी-कुशीक कितें चलता हाचेरय साहित्यकार तितलेच लक्ष दिता. आपले आशी-कुशीक आशिल्लें जिवन तांचे दूख, दगदग तांका स्वस्थ बसूक दिना आनी ती दूख, दगदग साहित्यकार आपल्या साहित्यांन मांडटा.

साहित्य म्हळ्यार एक अभिव्यक्त जावपाचे माध्यम. साहित्यकार आपल्या आशी कुशीचे आशय-विशय घेवन साहित्य बरयता. साहित्या भितर वेग-वेगळे प्रकार आसात. त्या वेग-वेगळ्या प्रकारा भितर आमकां वेग-वेगळे विशय मेळटात. देखीक समाजशास्त्र, मानसशास्त्र, पात्रचित्रण, अश्यो साबार वेग-वेगळ्यो घडणुको आमकां तातूंत मेळटांत. पूण हांगा पर्यावरण होवूय एक विशय खूब म्हत्वाचो आसा. हो विशय आमकां सैमा कडल्यान मेळटा पूण हांगा आमकां हो विशय साहित्यांतूय आस्पाव जाल्लो दिसून येता. पर्यावरण विशयार संशोधन केल्ले साहित्य आमकां खूब उणें मेळटां. आनी कोंकणी साहित्यान असो विशय अभ्यासललो चड मेळना. आनी मेळटाच आसलो जाल्यार प्रो. भूषण भावे हांच्या खण-वेवसायाचेर आदारीत कांय कादंबऱ्यांचो अभ्यास : मुल्य परिवर्तनाच्या संदर्भात 2015 ह्या वर्सा सोदवावर केला. ह्या सोदवावरान खण-वेवसायाचेर परिस्थितिकीची हावळ कशी आयलां ह्या संदर्भात आसा. तशेंच कोंकणी आनी हेर भारतीय भासां भितर खण-वेवसाय आनी पर्यावरणाची जाल्ली इबाडणी दिसून येता.

कोंकणी वेगवेगळ्या संशोधकांनी वेगवेगळे विशय हाताळिल्ले आमकां अभ्यासपाक मेळटात पूण पर्यावरण हो विशय घेवन अभ्यास करपी तांची वळेरी खूब उणी आसा. पर्यावरण हो विशय

घेवन बरोवपी पुंडलीक नायक हांच्या अच्छेव ह्या कादंबरीन जर पळयत जाल्यार मीनाचे खणीक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाता हे दिसून येता. तशेंच “गोंयचो पावस” हे पुंडलीक नारायण नायक हाणीं पावसाचें म्हत्व सांगपी पुस्तक उजवाडाक हाडलें. “सैम सांगात” हे कमलादेवीराव देशपांडे हाणी सैमाचे म्हत्व सांगपी पुस्तक बरयल्लें आसा. “माटोळी एक गिरेस्त दायज” हे भूषण भावे हांचे संपादीत पुस्तक जातूंत झाडांचो उल्लेख आयला. “पर्यावरण गितां” हे तुकाराम शेट हाणी सैमाचें म्हत्व सांगपी पुस्तक उजवाडाक हाडलें. “रानवळख” हें दिनेश मणेरकार हांणी गोंयच्या रानवटी जनावरांचेर बालसाहित्य मालिका म्हणून बरयिल्लें पुस्तक जातून वेगवेगळ्या जनावरांचो उल्लेख आयला. “वळख फुलांची” हें डॉ. हनुमंत चोपडेकार आनी अमिशा शिरोडकार हांणी फुलांची वळख घडोवपी बालसाहित्याची साहित्यकृती उजवाडाक हाडिल्ली आसा. “वळख भाजयांची” हें डॉ. हनुमंत चोपडेकार हांणी भाजयांची वळख घडोवपी बालसाहित्याची पुस्तिका उजवाडाक हाडली. “आमची झाडां फळां” हें एन्. सुहास हांणी झाडां, फळां विशीं वळख घडोवपी बालसाहित्याची पुस्तिका उजवाडून हाडली. “गोंयची सवणीं” हें हर्षा शेटये आनी वेदांग अनिल सावंत हांणी गोंयच्या सवण्यांचेर बरयिल्लें पुस्तक उजवाडाक हाडलें. “रानसभाव” हें दिनेश मणेरकार हांणी गोंयच्या रानवटी मोनजातींचेर बरयिल्लें बालसाहित्याचें पुस्तक बरयिल्ले आसा. ह्या सगळ्या पुस्तकांनी पर्यावरण दिसता पूण पर्यावरण संवर्धनाचो विशय घेवन अभ्यास करपी मेळना.

पर्यावरण म्हळ्यार कितें तर पर्यावरण म्हळ्यार ज्यो वस्तू सैमीक तयार जातात वा सैमान जें कितें आमकां दिला ताकाच आमी पर्यावरण अशें म्हणटात. तशेंच पर्यावरणान जल, जमीन, जंगल, वारों, जनावर अश्या साबार गजालींचो आसपाव पर्यावरणांत जाल्लो दिसून येता.

तशेंच सरभोवतणचो परिणाम कळत-नकळत मनशांचेर तशेंच सुकणीं सावदांचेर जाता ताकाच पर्यावरण अशें म्हणटात. तशेंच अवती-भोंवती जें कितें आमकां दिसता तें लेगीत पर्यावरणाचोच भाग जांवून आसा. मनीस लेगीत पर्यावरणाचोच भाग जांवून आसा. पर्यावरणाचो अभ्यास संशोधना खातीर करपाक आमकां साहित्याची गरज लागता.

प्रकाश पर्येकार हें कोंकणींतले एक साहित्यकार. तांचे साबार साहित्य कोंकणींत आसा. ताणें बरयिल्ले साहित्य म्हळ्यार दवरणें निबंदसंग्रह, वर्सल कथासंग्रह, आमचे आमी कवितासंग्रह, पुरण कादंबरी तशेंच इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्य, कोल्याची नाडेपेन्नां बालसाहित्य आनी म्हादयः काळजांतल्यान कागदार अशी साबार पुस्तकां ताणी बरयल्यांत.

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यातले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास ह्या म्हज्या सोदवावरान प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्याचो अभ्यास जातलो. तो म्हळ्यार दवरणें निबंदसंग्रह, वर्सल कथासंग्रह, आमचे आमी कवितासंग्रह, पुरण कादंबरी, इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्य, आनी कोल्याची नाडेपेन्ना बालसाहित्यहांचेर खोलायेन अभ्यास जातलो. प्रकाश पर्येकार हांच्या हांच्या साहित्यांचेर अभ्यास करपाचो म्हजो उद्देश म्हळ्यार ताणें पर्यावरण विशयार खोलायेन बरयला तशेच आयज जर पळयत जाल्यार पर्यावरणाची इबाडणी खूब प्रमाणांत जाता आनी ही इबाडणी कशी आनी कित्याक जाता, तशेंच पर्यावरणाचो म्हत्व कितें, पर्यावरण कित्याक सामाळून दवरपाक जाय ह्या सगळ्या तरेचो अभ्यास ह्या सोद प्रबंधिकेंत जातलो.

1.2 सोदवावराचे हेतू

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास हो सोद प्रबंद करपाचे हेतु जर पळयत जाल्यार तातुंत पर्यावरणाच्या वेंचीक कारणाचो सोद जातलो. तशेंच

पर्यावरण कित्याक म्हत्वाचे आसा हाचेर चर्चा जातली. उदरगतीक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाता हाचेर भाश्य जातले. तशेंच प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत आधुनिकता कशी अभिव्यक्त जाल्या आनी ताचो परिणाम साहित्यांत कसो जाला हाचेर चर्चा जातली. आनी पर्यावरण प्रदुशण पयस करपाचे उपाय हाचेर भाश्य जातले. ह्या सगळ्या गजालींक धरून सोद प्रबंद करपाचो मुखेल हेतु आसात.

1.3 सोदवावराची परिकल्पना

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास ह्या सोद प्रबंधिकेंत पर्यावरण आनी लोकजीवन हांचे अतूट संबंद दिसतात. तशेंच लोकमानस, लोकपरंपरा, लोकश्रद्धा हाचेर भाश्य जातले. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांतलो सैम संवर्धनाचो हावेस जाणवता. तशेंच आधुनिकतायेक लागून पर्यावरणाची इबाडणी जाता हाचेर चर्चा जातली. आनी पर्यावरण प्रदुशण पयस करपाक जाय हाचेर भाश्य जातले. ह्या सगळ्या गजालींचो अभ्यास सोद प्रबंधिकेंत जातलो.

1.4 सोदवावराची मर्यादा

डॉ. प्रकाश पर्येकार हाणी खूबश्ये साहित्य बरयल्ले आसा. पूण तांच्या पुराय साहित्याचो अभ्यास करूंक वेळाचे बंधन आशिल्ल्या कारणांन ताका न्याय दिवपाक पावचो ना देखून ही म्हजी मर्यादा जांवन आसा. तशेंच तांचे वेंचीक साहित्य हांवेन वेंचून काडला तें म्हळ्यार दवरणें निबदसंग्रह, वर्सल कथासंग्रह, आमचे आमी कविता संग्रह, पुरण कादंबरी, इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्य, आनी कोल्याची नाडेपेन्नां बालसाहित्य अशें साहित्य हांवेन वेंचून काडिल्ले आसा आनी ह्या प्रबंधिकेची हीच म्हजी मर्यादा आसतली.

1.5 सोदवावराच्यो पद्धती

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतलें पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास ह्या सोद प्रबंधिके खातीर विंगड-विंगड पद्धतीचो आसपाव जातलो. त्यो पद्धती म्हणल्यार पुस्तकांचे वाचन, आकलन आनी निरिक्षण जातले. वर्णनात्मक पद्धतीचो वापर जातलो. सर्वेक्षण पद्धतीचो वापर जातलो-मुलाखत आनी प्रस्नावळ. तशेंच चिकित्सक पद्धतीचो वापर जातलो. ह्या साबार पद्धतींचो वापर सोद प्रबंधिकेच्या अभ्यास करपा खातीर जातलो.

संदर्भ

- 1) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शे, सत्तरी-गोंय, 2005.
- 2) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी-गोंय, 2006.
- 3) पर्येकार, प्रकाश. कोल्याचीं नाडेपेन्नां. वाळपय, सत्तरी-गोंय, 2010.
- 4) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव, गोंय, 2021.
- 5) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी, गोंय, 2022.
- 6) मणेरकार, दिनेश. रानवळख. संजना पब्लिकेशन्स, दत्तवाडी, सांगें-गोंय, 2012.
- 7) नायक, पुंडलीक. गोंयचो पावस. अपुरबाय प्रकाशन, वळवय गोंय, 1996.
- 8) भावे, भूषण. माटोळी एक गिरेस्त दायज. गोवा कोंकणी अकादेमी, फोंडें-गोंय, 2005.

प्रकरण : दुसरें

2. पर्यावरण अर्थ आनी व्याप्ती

2.1 पर्यावरण अर्थ

2.2 पर्यावरण व्याख्या

2.3 पर्यावरणाचे स्वरूप

2.4 पर्यावरणाची संकल्पना

2. पर्यावरण अर्थ आनी व्याप्ती.

2.1 पर्यावरणाचो अर्थ

पर्यावरण ह्या उतराचो अर्थ सोपेपणान सांगप कठीण, मनशाचे नदरेन पर्यावरण म्हळ्यार ताचे भोंवतणचें वातावरण, उदक आनी जमीन हेंच न्हय तर सभोंवतणचे जीव, जंतू, वनस्पती, समाजीक घटक आनी अर्थीक परिस्थिती हांचोय पर्यावरणांत आस्पाव जाता. थोडे भितर सांगपाचें जाल्यार पर्यावरण म्हळ्यार आमचे भोंवतणचे सैमीक आनी समाजीक घटक, तांचो आनी आमचो एकमेकांकडलो संबंद आनी तांचे पसून जातात ते परिणाम.

पर्यावरण ह्या शब्दाक इंग्लीशेंत Environment अशें म्हणटात. इंग्लीशेतल्या ह्या उतराक भारतीय भासांनी म्हणल्यार मराठी, हिंदी, कोंकणी आनी संस्कृत भासांनी समानार्थी पर्यायी उतर म्हणल्यार पर्यावरण. पर्यावरण हे दोन उतरां मेळून घडिल्लें उतर परी + आवरण = पर्यावरण हाच्या वयल्यान पर्यावरण अशें म्हणटात. “खंयच्याय परिसरांत वनस्पत, मोनजात, दोंगर, न्हंयो आदी घटकांक वेगवेगळ्यो सुवातो मेळिल्ल्यो आसतात. त्या परिसराचे मर्यादे भितर ह्या वेगवेगळ्या घटकांचो एकामेकाकडेन येवपी संबंद कशे तरेचो आसता, हाचो विचार भुगोलीक पर्यावरणांत जाता. अमानवी पर्यावरण असोय पारिभाशीक शब्द वापरिल्ल्याचें दिसता. तातूंत प्राकृतिक पर्यावरणाच्या घटकां वांगडाच अभयारण्यां, रानां, धरणां आनी कारखाने हांचे परिसर तशेंच मनीस निर्मीत घटक आस्पावतात.”¹

ज्यो वस्तू सैमीक तयार जाता ताका पर्यावरण म्हणटात. आंब्याचे जर झाड आसा जाल्यार ताका निकतेच आंबे लागता आनी कोणे ते मुळा सकट हुमटायन व्हडयले जाल्यार आमकां आंबे मेळचे नात. सैमान जें कितें आसा म्हळ्यार दोंगर, झाडां, जीव, जनावरां, सुकणीं, सावदां,

फातर, नुस्ते, माती, वारों, उदक आदी ह्यो सगल्यो गजाली पर्यावरणांत येता. सरभोंवतणचो परिणाम कळत नकळत मनशांचेर तशेंच सुकणी सांवदांचेर जाता ताकाच पर्यावरण म्हणटा.

“परंतु अलीकडच्या काळांत मानवाच्या अहंकारी वृत्तीमुळे पर्यावरणाचा समतोल दिवसें दिवस ढळतच आहे.... त्यामुळे वायू, जल, भू, महासागर या पर्यावरण संपदा दूषित होत आहेत.”² हाचो अर्थ हालीच्या काळांत मनशाचे अहंकारी वृत्तीक लागून पर्यावरणाची दिसानदीस इबाडणी जायत आसा. मनीस आपल्यो वेगवेगळ्यो गरजो भागोवपा खातीर पर्यावरणाची नाशाडी करता. वाडट्या लोकसंख्येक लागून गरजोय दिसान दीस वाडत आसा. व्हड प्रमाणांत रानां नश्ट जांवपाक लागल्यात. वाहनांचो आंकडोय वाडत आसा. हाका लागून हवा, उदक, जमीन, दर्या, दुशीत जांवपाक जायत आसा.

2.2 पर्यावरणाची व्याख्या

1) जॉनथन टर्क हांच्या मता प्रमाण –

“पृथ्वीवरील पर्यावरणाचे आकलन आणि मानवी जीवनाचा त्या पर्यावरणावर असणारा प्रभाव यांचा अभ्यास करणारे शास्त्र म्हणजे पर्यावरणशास्त्र होय.” तसेच जॉनथन टर्क यांनी पुढे असेही म्हटले आहे की, “मानवाला ज्या पर्यावरणात्मक समस्यांना सामोरे जावे लागते त्या समस्यांचा अभ्यास करून त्यांच्या निर्मूलनासाठी शोध घेणारे शास्त्र म्हणजे पर्यावरणशास्त्र होय.”³

हाचो अर्थ धर्तरेच्या पर्यावरणाची समजूत आनी मनशाच्या जिविताचो त्या पर्यावरणाचेर जावपी परिणामाचो अभ्यास म्हळ्यार पर्यावरणशास्त्र. तशेंच जॉनथन टर्क मुखार म्हणटांत मनशाक मेळपी पर्यावरणीय समस्यांचो अभ्यास करपी आनी ते सोडोवपाक सोदपी शास्त्र म्हळ्यार पर्यावरणशास्त्र.

2) डॅनियल डी. चिरास हांच्या मता प्रमाण -

“मानवाचे अस्तित्व आणि समाज यांच्यावर विविध प्रकारे परिणाम करणाऱ्या पर्यावरणाच्या निरनिराळ्या घटकांचा शास्त्रीय अभ्यास म्हणजे पर्यावरणशास्त्र होय.”⁴

मनशाच्या अस्तित्वाचेर आनी समाजाचेर वेगवेगळ्या तरेन परिणाम करपी पर्यावरणांतल्या वेगवेगळ्या घटकांचो शास्त्रीय अभ्यास म्हळ्यार पर्यावरणशास्त्र.

3) वैज्ञानीक परिभाशीक कोशा प्रमाण -

“पर्यावरण या संज्ञेत वनस्पती अथवा प्राणी ज्या नैसर्गिक परिसरात जगतात, वाढतात तेथील हवा, जमीन, पाणी, इतर सजीव, पर्जन्यमान, उंची, तापमान, इत्यादी सर्वांचा समावेश होतो.”¹

झाडां वा जनावरां ज्या सैमीक वातावरणांत जगतात, वाडतात, थंयचो वारो, जमीन, उदक हेर जीव-जीवाणू, उंचाय, तापमान ह्या सगळ्याचो समावेश जातून जाता ताका पर्यावरण म्हणटात.

4) मराठी विश्वकोशा प्रमाण -

“विशिष्ट वेळचे पर्यावरण म्हणजे शिलावरण, जलावरण, जीवावरण व वातावरण या मुख्य भूवैज्ञानिक घटकांतील सतत चालू असणाऱ्या प्रक्रिया व आंतरक्रिया यांचा परिणाम होय.”¹

सगले जीव आनी तांचे वातावरण अखंडपणान एकमेकांक आदारून आसता ताका पर्यावरण अशें म्हणटात.

5) एनसाइक्लोपीडिया ऑफ ब्रिटैनिका हांच्या मता प्रमाण -

“पर्यावरण उन सभी बाह्य प्रभावों का समूह है, जो जीवो को प्राकृतिक ओर, भौतिक एवं जैविक शक्ति से प्रभावित करते रहते हैं तथा प्रत्येक जीवों को आवित्त किए रहते हैं”¹²

पर्यावरण हो सगळ्या भायल्या प्रभावांचो एक गट, जो सैमीक, भौतीक आनी जैविक, शक्ती वरवीं जिवांचेर प्रभाव घालून रावता ताका पर्यावरण म्हणटात.

6) वुडवर्थ हांच्या मता प्रमाण –

“पर्यावरण शब्द का अभिप्राय उन सब बाहरी शक्तियों एवं तत्वों से है, जो व्यक्ति को आजीवन प्रभावित करते हैं”²

पर्यावरण ह्या उतराचो अर्थ मनशांच्या जिवितांत परिणाम करपी दर एक भायली शक्त आनी घटकां असो जाता.

7) ई. जे. रॉस हांच्या मता प्रमाण –

“Environment is any external force that affect us.”³

आमचेर परिणाम करपी दर एक भायली शक्त म्हळ्यार पर्यावरण.

8) सी.सी. पाय. च्या मता प्रमाण –

“The entire conditions that humans are surrounded by at a particular place, at a particular time known has environment.”³

विशिश्ट वेळार, विशिश्ट सुवातेर ज्या परिस्थितित मनीस भोंवतणच्या गजालींनी एकरूप जाल्लो आसता त्याच परिस्थितीक पर्यावरण अशें म्हण्टात.

ह्यो सगळ्यो व्याख्या वाचल्या उपरांत आमच्यान अशें म्हणू येता की पर्यावरण म्हणल्यार मनीस ज्या जाग्यार रावता ताच्या अवती-भोंवतीची जी परिस्थिती आसता ताकाच पर्यावरण

अशें म्हणटांत. पर्यावरणाचो उपेग मनीस आपली उदरगत करपा खातीर करता. अशें तरेन आमकां व्याख्या पळोवक मेळटा.

2.3 पर्यावरणाचे स्वरूप

पर्यावरणाचे स्वरूप म्हणटा आसतना ज्यो वस्तू सैमीक तयार जाता वा सैमांत जें कितें आसा म्हळ्यार दोंगर, झाडां, जनावरां, सुकणीं, जीव-जंतू, माती, वारो, उदक आदी. एकंदरीत सैमांतल्यो बारीक-बारीक गजाली म्हळ्यार फातर, नुस्तें, अश्यो साबार गजाली आसात ज्यो पर्यावरणाच्या स्वरूपांत येतात. पर्यावरणाच्या विंगड-विंगड व्याख्या प्रमाण आमकां पर्यावरणाचे स्वरूप समजूपाक मेळटां. पर्यावरणाचे स्वरूप समजून घेतली जाल्यार पयली पर्यावरणाचो अर्थ समजून घेवप गरजेचो आसा. पर्यावरणाचे स्वरूप म्हणटां आसतना सगल्यांत पयली आमी सैमाचो सामाळ करपाक जाय. जीव, जनावर, झाडां हांचो सामाळ करपाक जाय. तशेंच जीवावळींची वाड जावपाक दिवपाक जाय तांका मारपाक जायना. तशेंच जी प्रदुशणा जातात ती जावपाक दिवपाक जायना. आयज जर पळयत जाल्यार लोकसंख्या वाडत आसा तेच तरेन झाडांची लेगीत वाड करपाक जाय. झाडां कापच्या जाग्यार झाडा रोवपाक जाय. तशेच जैविक आनी अजैविक गजाली आसात त्यो एकाच सूत्रातल्यो पूण पर्यावरणाचे दोन घटक. एकट्यांक कोणांक कितेंय जाले जाल्यार ताचो परिणाम दुसऱ्यार जाता. ताकाच पर्यावरण अशें म्हणटात.

“मानव आणि सजीवांच्या सभोवतालच्या परिस्थितीचा अभ्यास, फार पुर्वीपासून चालू आहेत.... आधुनिक काळांत पर्यावरण व मानवी समजाचा अभ्यास हे पर्यावरण विज्ञानाचे एक मूलभूत अंग मानले जाऊ लागले.”⁴ हाचो अर्थ मनशाच्या आनी जिवांच्या वातावरणाचो अभ्यास आनी निरिक्षण खूब काळासावन चलत आयला. इ.स.प.त स्ट्रॉम्बोली, टॉलेमी,

ऑरिस्टॉटल, हेराक्लिटस, हेरोटम हाणें मनशाचे आनी पर्यावरणाचे स्थितीविशीं निरिक्षणां बरोवन दवरलीं. पूण पर्यावरण हो एक वेगळो अभ्यास विशय म्हूण १९५० उपरांत जल्म जालो, उपरांत जायत्या शास्त्रज्ञ, वेवसायीक, प्रशासक, राजकारणी, नियोजनकारांक उद्देगीक क्रांतीचो पर्यावरणाचेर जावपी मनीस परिणाम दिसूंक लागलो. प्रदुशणाचें प्रमाण ल्हव-ल्हव लक्षांत येवपाक लागलें आनी देखूनच स्टॉकहोम (स्वीडन) शारांत 5 जून 1972 दिसा पर्यावरणाच्या समस्यांचेर चर्चा जाली. तेन्नासावन 5 जून हो दीस पर्यावरण दीस म्हणून मनयतात. आर्विल्ल्या काळांत पर्यावरण आनी मनीस समाजाचो अभ्यास हो पर्यावरण शास्त्राचो मुळावो भाग मानपाक लागला.

2.4 पर्यावरणाची संकल्पना

“पर्यावरण ही संकल्पना ही शास्त्रीमदृष्ट्या बहुव्यापक, बहुसमावेशक व बरीच गुंतागुंतीची आहे.... म्हणजेच पर्यावरणामध्ये जैविक आणि अजैविक घटक एकत्र असतात. या सर्व घटकांमध्ये परस्परक्रिया सातत्याने चालू असते.”⁵ हाचो अर्थ पर्यावरणाची संकल्पना शास्त्रीय नदरेन खूब व्यापक आनी गुंतागुंतीची आसा. पर्यावरण ही संज्ञा Environment ह्या इंग्लीश उतराचो पर्यायवाची म्हूण वापर जाता. Environment हें उतर फ्रेंच भाशेंतल्या Environ ह्या उतरांवयल्यान आयलां. देखून पर्यावरण ह्या उतराचो अर्थ भोंवतण असो जाता. थोड्याच उतरांनी पर्यावरणाची फकत व्याख्या भोंवतणी वा भोंवतणची परिस्थिती अशी करूं येता. जिवांच्या भोंवतणचे वातावरण हेच तांचे मुखेल वातावरण. देखीक नुस्तें उदकांत रावता तशें उदक हेंच ताचे वातावरण. हे वातावरण दोन मुखेल घटकांपासून तयार जाल्लें आसता. तें घटक म्हळ्यार जैविक आनी अजैविक. जैविक घटकांत सुकणीं, वनस्पत, जनावरां, आनी सूक्ष्मजंतू हांका जैविक घटक म्हणटात. तशेंच अजैविक आनी भौतिक घटकांत उदक, वारों,

जमीन, उजवाड, तापमान आदी. हे घटक जैविक घटकांच्या वाडीक आनी विकासाक उपेग पडटात. म्हणजेच वातावरणांत जैविक आनी अजैविक घटक आसतात. हे सगळे घटक एकमेकांक संबंदीत आसतात.

पर्यावरणाची संकल्पना चड आयामी, व्यापक तशेंच लवचीक आसा. जिवांची निर्मिती, क्षय आनी नाश हांच्या सैमीक प्रक्रियांक भोंवतणच्या सजीव आनी निर्जीव घटकांची गरज आसता अशें; ह्या सगळ्या घटकांची एकवटीत स्थिती म्हळ्यार पर्यावरण अशें म्हण्टात. वातावरण जायत्या घटकांपसून तयार जाल्लें आसून हे सगळे घटक एकामेकांचेर सतत प्रभाव घालतात. ह्या सगळ्या घटकांचो अभ्यास करतना आमकां तें कळटा. हे घटक दोन प्रकारचे आसतात एक सजीव आनी दुसरो निर्जीव. कांय घटक सैमीक, जाल्यार कांय घटक मनशान तयार केल्ले आसतात. हे सगळे घटक एकामेकांकडेन संबंदीत आसून तातूंतल्यान वातावरण निर्माण जाता.

थळा आनी काळाप्रमाण पर्यावरणांत बदल जाता आनी देखून पर्यावरणाचे स्थितीक थळ-काळ अशें म्हण्टात. देखीक- दर्यादेगेवेल्या आनी हिमालयाच्या वातावरणांत व्हड फरक आसता वा हिमयुगांत धर्तरेच्या पृष्ठभागाचें तापमान देंवलें तेन्ना थंयच्या वनस्पत आनी वातावरणांत फरक आशिल्लो. चड करून ह्या उण्या तापमानाक लागून डायनोसोरांचो नाश जालो. सगळ्या सुवातींनी आशिल्ल्या पर्यावरणाच्या मेळिल्ल्या सैमाक लागून धर्तरेच्या वातावरणाचो नाजूक समतोल निर्माण जाला. पूण मनशाचे चड इत्सेक लागून ताणें आपल्या भोंवतणच्या वातावरणाचो चुकीचो वापर करून हो सैमीक समतोल भंग केला. आयज फकत मनीसजातीचें न्हय, तर पुराय धर्तरेचें अस्तित्वाचो प्रस्न उप्रासला. तर वातावरणाचो खोलायेन अभ्यास करून, ताका परतून स्थापन करपाची गरज आसा. अशें तरेन आमकां पर्यावरणाची संकल्पना दिसून येतात.

प्रकरण : तिसरें

3. पर्यावरणाचे घटक आनी म्हत्व

3.1 पर्यावरणाचे घटक

3.2 पर्यावरणाचे म्हत्व

3.3 भारतीय लोकसंस्कृतायेत पर्यावरणाचे म्हत्व

3.4 भारतीय साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व

3.5 कोंकणी लोकवेदांत पर्यावरणाचे म्हत्व

3.6 कोंकणी साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व

3. पर्यावरणाचे घटक आनी म्हत्व

पर्यावरणाचे घटक आनी म्हत्व ह्या प्रकरणांत पर्यावरणाच्या विंगड-विंगड घटकांचो आस्पाव जातलो. तें घटक म्हळ्यार वायुमंडळ, जलमंडळ, भूमंडळ, जीवमंडळ ह्या घटकांचेर भाश्य जातलें. तशेंच तातुंत पर्यावरणाच्या प्रदुशणाची कारणां लेगीत स्पश्ट जातली. तशेंच पर्यावरणाचे म्हत्व विंगड-विंगड प्रकारा भीतर कशें तरेन आयलां हें पळोवंक मेळटले. भारतीय लोकसंस्कृतायेंत पर्यावरणाचो म्हत्व म्हणटा आसतना भारतीय संस्कृतायेंत झाडांची पुजा प्राचीन काळां सावन करतात. तशेंच झाडांक देवा समान मानतात झाडांची पुजा करतात, मोनजातीची लेगीत पुजा करतात. दोंगर, जमीन, न्हंय हांका भारतीय लोकसंस्कृतायेंत कितलो म्हत्व आसा हाचेर भाश्य जातले. भारतीय साहित्यांत म्हणल्यार मराठी, हिंदी, इंग्लीश, ह्या भासांनी पर्यावरणाचे म्हत्व कशें तरेन दिसुन येता हाचेर आसतले. तशेंच कोंकणी लोकवेदां भीतर मनीस हो दर एका गजाली भीतर पर्यावरणचो वापर करता. म्हणल्यार चवथीक, दिवाळीक, फुगडी गाताना, होंवयो म्हणटना अश्या साबार गजाली भितर पर्यावरण कशें आयलां आनी ताचो म्हत्व स्पश्ट जातलो. तशेंच कोंकणी साहित्यांत कथा, कविता, नाटक, निबंध, कादंबरी ह्या साहित्य प्रकारा भितर पर्यावरणाचो म्हत्व कितें हाचेर भाश्य जातले. अश्या साबार गजाली भितर पर्यावरणाचो म्हत्व स्पश्ट जातलो.

3.1 पर्यावरणाचे घटक

3.1.1 वायुमंडळ (Atmosphere)

3.1.2 जलमंडळ (Hydrosphere)

3.1.3 भूमंडळ (lithosphere)

3.1.4 जीवमंडळ (Biosphere)

3.1 वायुमंडळ

वायुमंडळांत धर्तरेच्या हवेचो आस्पाव जाता. हवेच्या दुशीतीकारणाक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाता हे दिसुन येता. दुशीत हवा मनशाक लेगीत हानीकारक आसता. लोकसंख्या आनी उदरगतीक लागून प्रदूशणा दिसान दिस वाडत आसा. आनी हाचोच परिणाम मनशांचेर तसोच सुकणीं सांवदाचेर जाता. देखीक फेक्ट्रीचो धुंवर, प्लास्ट्रीकचो वापर हातूंतल्यान प्रदूशण तयार जाता. गांवानी अशी प्रदूशणां खूब जातात. तशेंच मोटारी गाडयेचो धुंवर, टायर जाळटा ताचो, लाकडांचो धुंवर, शेणी घालता तो धुंवर, नाल्लांच्या कात्याचो, सुपाच्याचो धुंवर ह्या सगल्या धुंवराचो त्रास वयर हवेंत उडपी सुकण्यांचेर जाता. आनी अशें तरेन वायुमंडळांत प्रदूशणा जातात.

3.2 जलमंडळ

जलमंडळांत धर्तरेच्या उदकाचो आस्पाव जाता. तातुंत दर्या, तळी, न्हंयो, अश्यो साबार गजाली तातुंत आस्पावतात. देखीक फेक्ट्री कारखान्याचे दुशीत उदक गटारांतल्यान न्हंयत वचून मेळटकच जल प्रदूशण जाता. नुस्ती मरतात. उदक घाण जाता. तशेंच हिंदू मनशां एका सणाक लागपी फुलां ते सगळे उदकात सोडटात. पवित्र न्हंयन सोडटात आनी तेच उदक पवित्र तिर्थ म्हूण पियेतात. घरांतले जें घाण उदक आसता ते गटारांनी सोडटात आनी तें न्हंयत पावता ताका लागून ते उदक एक खड्डो मारून तातून सोडपाक जाय. मागेर कुशीक आशिल्ली झाडा ते उदक ओडून घेता. तितलोच झाडाक फायदो. तशेंच उदक कशाय-कशें वापरूंक जायना, साठोन दवरपाचो यत्न करपाक जाय.

3.3 भूमंडळ

भूमंडळ हो धर्तरेचो कडक थर आसून तो खंडपा आनी खनिजां हांचेपासून तयार जाल्लो आसा. पयली शेतकार लोक शेत करताले. पुण उपरांत उदरगत जाली आनी शेत नागरपाक बैलाच्या जाग्यार ट्रॅक्टरांचो वापर जांवपाक लागलो. आनी अशें तरेन पर्यावरण नश्ट जायत गेले. आयज लेगीत पर्यावरणाची इबाडणी चड प्रमाणांत जायत आसां. देखीक धर्तरेच्या वायुमंडळांत सल्फर डायऑक्सायड आनी नायट्रोजन ऑक्सायड उदकांत मिसळटा तेन्ना आम्लीय पावस निर्माण जाता. हो जर पावस जमनीर पडलो जाल्यार झाडा करपता, जीव मरता, तोच जर पावस मनशांच्या कातीर पडत जाल्यार ताका हानीकारक आसता. गाडयेर पडल्यार रंग वयता. न्हंयत पडल्यार नुस्तें मरता आनी शेळो मरता. असो हो आम्लीय पावस.

3.4 जीवमंडळ

जीवमंडळांत धर्तरेवयल्या जीव-जीवांवळींचो आस्पाव जाता. जीवमंडळांत धर्तरेवयले सगळे जीव सगळे वातावरण जिणें पद्धतीक फावो अशे आसा. धर्तरेर कितलीशीच बारीक-बारीक जीवावळ आसा. तांची वाड जांवपाक दिवपाक जाय. उदरगतीक लागून जीवांचो नाश जांवपाक दिवपाक जायना. देखीक मनशांक रावपाक शांत वातावरण जांय आसता. पूण आता कारखानें, मोटारींचो, फोगांचो, लाव्हड स्पिकरच्या आवाजान पर्यावरणाची इबाडणी जाल्या. ह्या सगल्याचो आवाज झाडाक तसोच जीवांक खूब त्रास करता. ॲम्ब्युलन्सचो आवाज गरजेचो आसता कारण ती कोणाचो तरी जीव वाचयता. बॉम्बचो आवाज खतरनाक आसता तातुंतल्यान कानाचे पड्डे फुटपाची शक्यताय आसता. तशेंच स्टायल्स चो आवाज गुरुवार आशिल्लें बायलेक त्रास जाता. तशेंच उदकांत जेन्ना झिलेटीन फोडटात तेन्ना उदकांतले कितलेशेंच जीव मरतात. अशें तरेन जीवमंडळ पळोवंपाक मेळटा.

पर्यावरण आनी उदरगत

आयज मनीस उदरगतेच्या नावांन इमारती बांदतात आनी रस्त्ये कापपाच्या निमतान झाडा कापतात. तशेंच पयलीच्या काळार दूधवालो घरां येतालो आयदन घेवन दूध घेवचे पडटाले पूण आता दूधाच्यो पिशव्यो आयल्यात. तशेंच कसल्याक कामाक सुरुवात करता आसतना झाडा कापूनच सुरुवात करता आनी जीवांची नाशाडी जाता. मशीनांक लागून पर्यावरणाची इबाडणी जाता. प्लास्टीकचो वापर चड प्रमाणांत जावपाक लागला. पयली भूंय सुटसुटीत आसली पूण आता तें भुंयेर झाडा-पेडा हाणून थंय इमारती जाल्यो. पन्नांस- साठवर्सा पयली आदिवासी लोक उदक आसा थंय वयताले. पयली लोक कमी आनी रानां चड आसली. आना रानां कमी आनी लोक चड आसात.

प्रदुशणांचे वायट परिणाम

ह्या सगळ्या प्रदुशणांक लागून मनशाच्या जीणेक धोका निर्माण जाला. उकत्या जाग्यार लेगीत मनीस लांब स्वास घेवक शकना. प्रदुशणांक लागून सैमीक चंक्र हाल्लां. अशें तरेचो धोको दिल्ली सारक्या शारांत चड प्रमाणांत जाता. वास घेतल्यार नाकातल्यांन रगत येता आता चडश्यां मनशांक काळजाचे दुयेंस जाता. पयलीच्या काळार मनशां शंबर वर्सा जगताली. आता तशी जगनात. तशेंच भुरगे खेळटात तांची कात काळी पडटा, तशेंच तांका दुयेस जांव येता.

उपाय

खंयच्याय प्रकारचे प्रदूषण हे पुरायपणान थांबोवप शक्य ना पूण ते कमी करप आनी ताचेर उपाय काडप हें मनश्याच्या हातांत आसा. कारण शुद्ध हवा आसल्यारच मनीस, वनस्पत आनी जनावरां बरें तरेन जगू शकतात. तशेच प्लास्टीक पिशवी जाग्यार कपड्याची पिशवी वापरप. तशेच प्लास्टीक कप, कागद, मगाचे सुवातेर पत्रावळी वापरप. उदक सांबाळून वापरप तांदूळ धुल्ले उदक झाडाक घालप. झाडा मारप ना वीज कमी वापरप. कान्याची साला, चापावडर

बेश्टो भायर उडोवप ना, उदकांत घालून झाडार मारप मागेर जंतू मरतात. तशेच सेंद्रीय पद्धतीन म्हळ्यार पयलीचे लोक सारें स्वता तयार करताले आनी झाडांक घालताले. आता विकतें हाडटात. पूण तें सारें घराकडे तयार करून वापरूंक जाय. तशेंच गाडयेचे सुवातेर सायकल वापरप. कारचे सुवातेर मोटारसायकल वापरप. लायटची गरज नासता तेन्ना स्विच बंद करप. उदकाचो वापर जाय तितलोच करप. यो वच करपा खातीर कोणूय घराकडल्यान आपयता जाल्यार ताका आपले गाडयेन व्हरप. तशेंच लायटचो वापर कमी करपाक इस्त्रीच्या जाग्यार कोळशे घालून इस्त्री करप.

3.2 पर्यावरणाचे म्हत्व

पर्यावरण ह्या उतराचो अर्थ सोपेपणान सांगप कठीण. मनशाचे नदरेन पर्यावरण म्हळ्यार ताचे भोंवतणचें वातावरण, उदक आनी जमीन हेंच न्हय. तर सभोंवतणचे जीव जंतू, वनस्पती, समाजीक घटक आनी अर्थिक परिस्थिती हांचोय पर्यावरणांत आस्पाव जाता. थोडेभितर सांगपाचें जाल्यार पर्यावरण म्हळ्यार आमचे भोंवतणचे सैमीक आनी समाजीक घटक, तांचो आनी आमचो एकमेकांकडलो संबंद आनी तांचेपसून जातात ते परिणाम, उदरगत म्हळ्यार धर्तरेचेर आशिल्ल्या सैमीक घटकांचो मनशाच्या कामाखातीर केल्लो वापर. खरें म्हळ्यार संवसारांत पर्यावरणाचेर भासाभास हालींच, म्हळ्यार १९७० उपरांत सुरू जाली. ताचे पयलीं ह्या विशयाक तितलें म्हत्व मेळूंक नाशिल्लें “पर्यावरणाचेर पयलो जागतीक वावर १९७२ वर्सा स्टॉकहोम ह्या शारांत जाल्ल्या संयुक्त राष्ट्रांच्या बसके उपरांत सुरू जालो.”^१ हे बसकेंत संयुक्त राष्ट्र संस्था पर्यावरण राखपाचे नदरेन कितें करूंक शकतली हे संबंदान चर्चा जाली आनी ते उपरांत पर्यावरणा संबंदीचे जागतीक कार्यक्रम स्पश्ट जाले. १९८३ वर्सा संयुक्त राष्ट्र संस्थेन एक म्हायतीपत्रक तयार केलें जें जागतीक पर्यावरणाचे स्थितीचेर पयलें म्हायतीपत्रक

आशिल्लें. ह्या म्हायतीपत्रकांत १९७२ ते १९८२ ह्या काळांत धर्तरेच्या पर्यावरणांत कसले कसले बदल घडून आयले ते संबंदान म्हायती छापिल्ली, आतांमेरेन जाल्ल्या जागतीक प्रयत्नांक लागून आयज दरएका राष्ट्रांन पर्यावरणाखातीर एक वेगळे खातें नेमलां.

आमच्या देसांत लेगीत पर्यावरणाचेर वादविवाद हालींच सुरू जाला. पर्यावरणाविशीं पयलो कायदो १९७४ वर्सा अस्तित्वांत आयलो. आयज भारत सरकारान एक स्वतंत्र, पर्यावरण मंत्रालय सुरू केल्लें आसा. हें मंत्रालय पर्यावरण कशें सांबाळचें, उद्येगीकरणाचे पर्यावरणाचेर जावपी वायट परिणाम आनी हेर पर्यावरण मुद्द्यांची दखल घेता. सगल्या उद्येगीक प्रकल्पांक आतां ह्या मंत्रालयाची परवानगी घेवची पडटा. तेचप्रमाण देसांतल्या सगल्या राज्यांनी आतां पर्यावरणा संबंदी स्वतंत्र खातीं आनी प्रदूशन नियंत्रण संस्था आसात. आयजकाल पर्यावरणाविशीं जी जगभर चिंता निर्माण जाल्या, ताका दोन कारणां मुखेल जावन आसात. पयलें म्हळ्यार वाडटी लोकसंख्या, आनी दुसरी म्हळ्यार मनशाच्यो वाडट्यो गरजो. वाडटे लोकसंख्येच्यो वाडट्यो गरजो भागोवपाक मोठ्या प्रमाणांत शेती आनी उद्येगीकरण जाल्लें आसा. ताकालागून धर्तरेच्या सैमामुखार संकटां निर्माण जाल्यांत. “सैमांत एक व्हड शक्ती आसा. ही शक्ती म्हणजे सूर्य. हॉस्पिटलांत जसो एक दोतोर दिसपट्टो सकाळींफुडें येवन व्हिजीट पासार करून म्हळ्यार आपल्या रुग्णांचेर नदर भोंवडावन तांची वासपूस करता, तसोच नित्या नेमान, एक दीस लेगीत विश्रांती घेनासतना, सूर्य येवन, आपलो उजवाड आनी ऊब आमकां दिवन सर्वतरांनी आमच्या कल्याणाखातीर वावुरता आनी कश्टता ताचेच कृपेन हो विश्वरूपी सैम आमचो सांबाळ करता.”^२ सूर्य नाशिल्लो जाल्यार, उष्णता आसची नासली उश्णता नासली जाल्यार आमकां वत ना, पावस ना, झाडां ना हवा ना, खाण ना, जेवण ना, उदक ना... कितेंच ना उजवाड लेगीत ना जावन आमी जीण जियेवंकच पावचे नासले. हो सूर्य आसा

म्हणून हो सैम आसा आनी हो सैम आमचे भोंवतणी आसा देखूनच आमी आसात. ह्यो सगल्यो घडणुको पर्यावरणाच्या नदरेंत खूब म्हत्वाच्यो आसात.

3.3 भारतीय लोकसंस्कृतायेंत पर्यावरणाचे म्हत्व.

भारतीय संस्कृतायेंत झाडांची पुजा प्राचीन काळा सावन चलत आसा. पयलीच्या काळासावन ते आता मेरेन झाडांची पुजा करतात आनी ती झाडा म्हळ्यार वडाचे झाड, तुळशीचे झाड, आंब्याचे झाड वा हेर तरेच्या झाडांची पुजा करतात. भारतीय संस्कृतायेन संवसार – पाडवो, दिवाळी, तुळशी लग्न, दसरो, शिगमो, होळी, - धुळवट, घेणल्या-पाडवो, धालो, वसंतपुजा, फुलविडे, नवरात्रां, कोजागिरी, माननी पुनव, चैत्री-पुनव, आडाव, फेस्तां, जात्रा, चवथ, नव्यां पंचम, कृषी-पंचम, सुतां- पुनव, वडां-पुनव, मकर संक्रांत, भावबीज, रक्षाबंदन, गोकुळाष्टम वा गोकळां पुजप, अनंत-चतुर्दस, तेचपरी संकश्टी, विनायकी, शिवरात्र, प्रदोष, नमी, दसमी, एकादशी, असलीं व्रता आनी परबोय मनवपाचे नेम तांणीं आमकां थारावन दिले. हे सगलें आमकां शिकोवपा फाटलो तांचो हेतू म्हळ्यार समाजांत खुशालकाय, भौशीक एकवट, नेम निश्ठा, कर्तव्य, मोग, आदर शिस्त हे गूण आमी आपणावचे. तशेंच मनशाचो आपल्या मनाचेर ताबो आसचो, मनशाची भलायकी बरी उरची आनी संवसारांत शांतताय आनी सवस्तकाय नंदची.

“भारतीय संस्कृतायेंत झाडां-पेडांक, मोनजातीक, तशेंच न्हंयांक, दोंगरांक, दर्याक आनी धर्तरेक लेगीत खूब म्हत्व दिले आमी पळयतात, धर्तरेक आमी भूमाता म्हूण संबोधतात. गंगेसारकी आमची पवित्र न्हंय, गंगामाता म्हणून आमी वळखतात.”³ दर्याक आमी केदें व्हडलें म्हत्व दितात. सुतां पुनवे दिसा दर्याराजाची पुजा करून, दर्यांत भांगराचो माणकुलो नाल्ल करून ओपपाची आमची व्हड परंपरा! झाडां-पेडांचेय बाबतींत हीच गजाल। वडां-पुनये दिसा

सवाशिणी बायलो, वडाची व्हडा भक्तिभावान पुजा करतात. देवळांच्या परिसरांत वड, पिंपळ, रुमड... बी व्हडले-व्हडले रूख आसतात, तांकां मुळांत बरी पेडां बांदून, व्हडा श्रद्धेन आमी तांची जतनाय घेतात, केळ, आबो तर आमकां दर सणा-परबेक आनी कसल्याय देवकार्याक आनी दबाज्याच्या सुवाळ्याक सांगात दितात. दर एका हिंदूच्या आंगणांत तुळशीवृंदावन आसता. तुळशी झाडाची आमी दिसपट्टी पुजा करतात. अशी हीं एक आनी दोन झाडां न्हय, तर रूचीन कोडू आशिल्या कोडूलिंबाचो आनी काट्टिणीच्या कोडू काट्टांचो लेगीत आमचे जिणेंत म्हत्वाचो वाटो आसा. “झाडां-पेडां वरीच मोनजातीकय भारतीय संस्कृतायेंत व्हड मान-भौमान प्राप्त जाल्लो आसा. तो म्हळ्यार गायेक आमी आवय मानल्या. बैल म्हळ्यार नंदी. म्हादेवाचें तें वाहन जावन आसा.”⁴ म्हादेवाच्या देवळांत ताका व्हडा मानाचें, अढळ स्थान आसा. धेणल्या पाडव्या दिसा आमी बैलांची खूब तोखणाय करतात. तांकां बरे तेल लावन न्हाणयता. तांचीं शिंगां, आंग बी रंगयतात. तांकां फुलाच्यो माळो घालून सजयतात. तांच्या गळ्यांत घांटीचीं गांठलीं, फुलाच्यो माळो तशोच पोळ्यांच्यो माळो करून घालतात. तांकां पोळे, गोडशें बी करून खावयतात. आनी असो हो मान-भौमान फकत गाये बैलांचेच बाबतींत न्हय, तर अन्य जनावरांचोय जाल्लो आमी पळयतात.

देवांकडे लेगीत पर्यावरणाच्यो गजाली दिसून येता. श्री गजांत लक्ष्मी वांगडा सदांच हत्ती आसता. श्री दत्तमहाराजाच्या सान्नीध्यांत गाय, सुणीं, बोकडां असले प्राणी व्हडा माना - भौमानान आशिल्ले आमी पळयतात. श्री सरस्वती मोराचेर बसता, विष्णूदेव गरुडाचेर बसून भोंवता इतलेंच न्हय, तर हुंदरासारको त्रास दिवपी, दुश्ट प्राणी श्री गणेशाचें वाहन म्हूण मिरयता. सोरपा सारकिल्ल्या विखारी प्राण्याक भारतीय संस्कृतायेंत व्हडा मानाचे स्थान आसा. म्हादेव ताका आपल्या गळ्यांतलो अलंकार म्हणून भुशयता. नागपंचमी दिसा लोक नागाची पुजा

करतात. रानांनी वनांनी वचून, रोयणींतल्या नागाक ना जाल्यार आपापल्या घरांनी नागाची चिकणमातयेची मूर्त पुजेक लावन बायलो ताका भक्तिभावान दूद-ल्हायो ओंपतात आनी 'दूद-ल्हाया चाख आनी भावाक म्हज्या राख' अशें ताका गाराणें घालून होरायतात. तशेच खांची कोंयड्याक पडून कुशिल्ली घाण खावपी कावळ्याक आमचो वाड-वडील म्हणून मानपाचो भौमान आमी प्राप्त करून दितात. अशी ही आमची भारतीय संस्कृताय.

'तुळस' हे एक झाड अशें आसा, जें दीस आनी रात हवेंत ऑक्सिजन म्हळ्यार प्राणवायू सोडीत आसता ताका लागून तुळशीचीं झाडां आशिल्लो वाठार प्राणवायून तुडुंब भरिल्लो आसता. तुळशीचें झाड प्राणवायू तयार करता, इतलेंच न्हय तर ते एक वखदीय झाड जावन आसा. तुळशीच्या झाडाचे हे म्हत्व लक्षांत घेवन आमच्या जाण्टेल्यांनी त्या झाडाक देवपण प्राप्त करून दिलें. तेन्नाच्यान तमाम हिंदू लोकांनी आंगणात तुळशी वृंदावनां बांदून तातूंत तुळशीचो रोंपो रोवपाक सुरवात केली. घरच्यो बायलो मागीर तिका गंध तिची पूजा करूंक लागल्यो. तीन सांजच्यो नित्य फूल, उदक, पिंजर बी घालून नेमान तुळशी-पेडयेर निरंजन दवरून दिवो-वात करूंक लागल्यो. अशे तरेन हातुंतल्यान जाण्टेल्यांनी कितें सादले तर जीळमळीं, घरान-घर लोकांच्या आंगणानी आनी पोरसांनी तुळशीच-तुळशी किल्लून येवन, वाड्या कणकणी, घरां भोंवतणचो वाठार प्राणवायून तुडुंब भर गेलो. अशें सांगतात, कांय तुळशीच्या मिरमिरीत वासाक, चिंचुंदर, सोरोप, जळेर लागीं रावनात. तशेंच दर वर्सा कार्तिक म्हयन्यांत शुद्ध दुवादशी दिसा, जाका आमी गोंयांत व्हडली दिवाळी अशें म्हण्टात, त्या दिसा तुळशीचें लग्न व्हडा - थाटमाटान श्री विष्णू बरोबर करचें, म्हणपाचीय रीत ताणीं आमकां घालून दिली.

गोयांत घरोनघर तुळशीचें लग्न करतात तें तुमकां खबर आसतलेंच. त्या दिसा तुळशी भोंवतणीं बरें सारोवन निवळ करून रांगोळी घालतात. तुळशी वृंदावन रांगोवन बरें सोबीत करतात. तातूंत उशी-कांडो, जिन्याची बडी, चिंचेबोटा आशिल्ली चिंचेची ताळी, तशीच आंवाळे आशिल्ली आंवाळेची ताळी रोयतात.” घरांत खीर करून खऱ्या लग्नाक करतात तसलेंच जेवण करतात. तुळशीची पूजा करून त्या अन्नाचो तिका निवेद्य दाखयतात. तिनसांजचो गोंदळी म्हूर्ताचेर भटमामाक आपोवन हाडून मंगलाष्टकां व्हडल्या व्हडल्यान गायत तिचें विष्णूकडेन लग्न लायतात. मंगलाष्टकां म्हणटा आसतना खऱ्या लग्नाक धरतात तसो विष्णू-तुळशीमदीं अंतरपाट धरतात. मागीर लग्न जालें तशे तांकां निवेद्याक तरेतरेचे फोव करून दाखयतात, पूण मुखेल निवेद्य आसता हरीजागराचो ! हरीजागर म्हळ्यार ‘सुके फोव, चिरमुल्यो, उशीकांडयाचे करवे, चिंचेबोट्याचे बारीक बारीक कुडके, आंवाळ्यांचे बारीक बारीक शिनून केल्ले कुडके. कातलेचे कुडके, हें सगलें एकठांय केले, तशे ताका ‘हरीजागर’ म्हणटात. हो हरीजागर तुळशी विष्णूक निवेद्य दाखोवन सगल्या घरच्यांक आनी तुळशी लग्नाक आयिल्ल्या सगल्या सोयऱ्यांक वाड्तात. तुळशी लग्नाचो निवेद्य म्हणून हरीजागर खायसर उशीकांडे, चिंचेबोटा, आंवाळे उश्टावं नये, असो नेम पाळटात हो नेम घालून दिवपा फाटलो जाण्टेल्यांचो हेतू म्हळ्यार, तुळशी लग्नाकडेन निकतीच चिंचेबोटां, आंवाळे जून जावन तातूंत भितर ‘बी’ तयार जाता. उशीकांडेय त्याच दिसांनी जून जावन पिकतात. म्हणटकर ही नेमनिश्ठा तांणी आमकां घालून दिवंक नाशिल्ली जाल्यार अधाशी मनीस आनी मस्तीं भुरगीं चिंचेचेर फातर मारून तशेंच आंवाळे तरणे आसतनाच ते पाडून तांची नासधूस करूंक शकतालीं.

आमगेल्या जाण्टेल्यांनी सवाशिणी बायलांनी जेश्ट शुद्ध पुनवेदिसा वडाची पूजा करची, त्या दिसा उपास करचो, सवाशिणी बायलांक वायण म्हणून वडाच्या पानाचे दोणे करून तातूंत त्या

हंगामांत मेळटात तसलीं आंबे, पणस अनस, पेरां, नाल्ल, केळीं बी घालून ते दोणे तांकां 'वायण' म्हणून दिवचे अशी रीत घालून दिली. आजून मेरेन बायलो मनांत ही श्रद्धा बाळगून त्या दिसा उपास करतात आनी आपल्या घोवाचें आयुश्य वाडचें म्हणून हें व्रत करतात. त्या दिसा तीं वडाची, पिंपळाची, रुमडाची, तुळशीची भक्तिभावान पूजा करतात. वड, पिंपळ, चिंच, सांतोण, रुमड, ओंवळ, कुमयो व्हडल्या व्हडल्या रूखांक इल्ली लेगीत दूक बादू नये, तांचेर कशेच तरेन कुराडीचो धाव बसू नये, म्हणून तांणी ह्या झाडांचेर देंवचार, भुतां आसतात, झाडांक दुखयल्यार तीं मानगुटेर बसतात, गांवांचेर संकश्टां येतात, झाडां मारपी मनशाक पिशें लागता, मनशां मरतात असो समज पाताळावन, ताका तांणी झाडां मारपा पासून आडयिल्लें. आनी तशातूय खंयचोय एकाद-दुकलो रूख मारचोच पडलो जाल्यार, गांवच्या धा जाणांनी एकठांय योवन गांवकारा कडल्यान गाराणें घालून मागेरच त्या झाडाक कुराड लायताले. हो येदो व्हडलो आमचो संवसार रचला, तातूंत जशी जमीन, दर्या, दोंगर- मांगर, झाडां-पेडां, मोनजात, किडी-मुयो रचल्यात, तशीच आमचे सारकी मनीसजातय निर्माण केल्या. असो हो संवसार! हाकाच आमी सैम म्हणटात. अशें तरेन भारतीय संस्कृतायेत पर्यावरणाचो म्हत्व दिसून येता.

3.4 भारतीय साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व.

भारतीय संस्कृतायेंत झाडांची पुजा प्राचीन काळा सावन चलत आसा. पयलीच्या काळासावन ते आता मेरेन झाडांची पुजा करतात ती झाडा म्हळ्यार वडाचे झाड, तुळशीचे झाड, आम्याचे झाड वा हेर तरेची झाडांची पुजा करतात. ऋषीमुनीनी धर्म ग्रंथांची रचना रानांच्या शांत वातावरणांत रचतालें. तशेच भक्तीकाळान कवी मदी कबीर सूरदास, तुलसीदास हाचे रचनांनी

सैमीक रहस्याचें वर्णन केल्ले मेळटा. तुलसीदासान रामचरित्रमानस ह्या कृतींत सीता आनी लक्ष्मणांक झाडा रोयतना दाखयलां.

देखीक – “तुलसी तरूवर विविध सुहाए

कहुं कहुं सिया कहुं लखन लगाए”¹

3.4.1 मराठी साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व

1) रामकृष्ण काशीनाथ बर्वे - होमकांड (1978)

गोयांतल्या सांखळी वाठाराचे चीत्रण हे कादंबरेन केला. ह्या कादंबरेन मीनाचे खणीक लागून सैम कसो दुशीत जाता आनी जनावरांचो नाश कसो जाता तशेंच कादंबरीन वेगवेगळी सैमीक प्रदुशणां दिश्टी पडटात.

सांखळी वाठारांतल्या सैमाच्या सुंदरतायेचे वर्णन पळोवक मेळटां. ह्या गावांत मीना खण योवचे पयली एक तळे आसता. लोक त्या तळ्याक देवाचे तळे मानतालें, पुजताले आनी उदक पवित्र दवरताले. तशेंच भश्टेपण जांवक जायना हाचे भान दवरतालें. पूण जेन्ना मीना खण थंय पावली तेन्ना तळ्याची पवित्रताय बुरशी जांवपाक लागली. कामगार लोक बुरशेपण करपाक लागले. न्हावप, आयदना धुंवप, तशेंच धूल्ल उदकाचेर बसून उदक दाट जाता ते दिसून येता. तशेंच जल प्रदुशण दिसून येता. खण सुरु जांवन दोन-तीन वर्सांनी खणीज जमनीच्या सकयल फाटल्या तळा व्हरता तेन्ना उदकाची पातळी सकयल देवपाक लागता आनी गावांत पावता. जेन्ना उदक देवता तेन्ना गावांत दुश्काळ येता. आनी पुराय जमीन पाड जाता. तशेंच शिवराम मुखेल पात्र ताचे कुळागर आसता त्या कुळागराची नाशाडी जाता. उदक गावांत येता आनी शेत पिकोंवपाची जमीन पाड जाता. अशें तरेन नाशाडी जाल्यांची देख मेळटा. धुल्ल बसून झाडा

पाड जातात. तशेंच जलादीनाच्या आवाजात सैमीक वाठारांत ध्वनी प्रदुशण जाता. माकड आसा तें शिवरामाल्या भाटांत भरतात आनी भाटांत आपले घर करतात, नाशाडी करतात आनी मोन जातीची नाश जाता. पर्यावरणाचे संदर्भाचें मुद्दे कादंबरेन हाताळ्ळां आनी तें मांडटना आमकां एक देख मेळटा. कसो मनशांक मार सोसचो पडटा असलें प्रकल्प जर आमच्या गावांत आयलें जाल्यार आमी कितें करचे असो प्रस्न लेखकान मांडला.

2) सुभाष भेंडे - उद्ध्वस्त (1983)

काल्पनीक गांव घेतला – दत्तवाडी गोंयचे वातावरण घेवन मीना खणीचो म्हत्व कादंबरेन माडलां. पयली हो गांव कृषी वेवस्थेचेर आदारून आसलो. त्या गांवचे लोक शेतां, पोरसां, रोवन ताचेर आपले पोट भरताले. सैमीक सुंदरताय, सैमाक पुजपी समाज लेखकान दाखयलां. सैमाची इबाडणी सैम कसो नश्ट जाता तशेच पुराय जमीन मीनान भरिल्ली दिसता. मीन खणून काडटना तो वाठार कसो तांबडगूज जाता तें सांगला. सैमीक पर्यावरण मांडटना सैम कसो नश्ट जाता हे बारीकसाणेन ह्या कादंबरेन सांगला.

3) अनील बर्वे - अकरा कोटी गॅलन पाणी (2005)

हे कादंबरेन महाराष्ट्रातल्या चंद्रपुर जिल्ह्यांत एक बद्रपुराचेर कादंबरी आदारीत आसा. चार-पांच वर्सां कोळसो काडटकच भुंय भीतर वता तेन्ना जाल्ले वेग-वेगळे त्रास लेखकान चित्रीत केला. तशेंच हजारांनी फुटाक लागून चलपी कामाक लागून जावपी मोनजातीक जाल्लो त्रास दिसून येता. खण योवचे पयली हो वाठार पांचवोचार आनी गिरेस्त आशिल्लो. लोकांची भाटा, शेतां, हाका लागून लोक जगतालो पूण जेन्ना खण येता तेन्ना भयानक रूप पळोवक मेळटां. फुडे हिरवण पळोवक मेळना, दोंगराची नाशाडी जाता हे दिसून येता.

4) श्रीराम कामत - भष्माचो डोंगर (1973)

महाराष्ट्रांतल्या कोंकण वाठार रेडी गावांत मीनाखण येता ताचेर ही कादंबरी आसां. मेगनीज खणीक लागून सैम कसो इबाडटा आनी पर्यावरणाची कशी नाशाडी जाता ताचे चीत्रण केला. खण योवचे आदी हो वाठार रानांनी भरिल्लो, जनावरां आशिल्ली, लोक रानवाटेंत-पांयवाटेंत एकटे वचपाक भियेंताले. कारण वाघ, गवारेडे मेळटाले म्हूण. भष्माच्या डोंगरार कोणुच एकटो वचना आसलो. जंगलांत जेन्ना खण येता तेन्ना झाडां-पेडां नश्ट जातात. आनी गरज भागोवची आसां तें लोकांक मेळना. देखीक :- लाकूड, वखदां. तशेंच ध्वनी, जल, हवा, माती, वारों नश्ट जाता आनी वेगवेगळ्या प्रदुशणाक लागून लोकांक दुयेसां जातात.

3.4.2 हिन्दी साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व.

कवी - कबीर, रविदास, गुरुनानक आनी साहित्यकार :- हजारीप्रसाद द्विवेदी, आचार्य रामचंद्र शुक्ल, आचार्य महावीर प्रसाद द्विवेदी. तशेंच कालिदास, सूरदास, तुलसीदास, कबीरदास आदी संतानी पर्यावरण संरक्षणाचे म्हत्व सांगल्यात. कालिदासान पर्यावरण संरक्षणाचे म्हत्व मेघदूत तशेंच अभिज्ञान शाकुन्तलम ह्या प्रकरणांनी सांगला. तुळशीदासान 'रामचरित्रमानस' ह्या पुस्तकांत सैमा बदल सांगला. प्रसादान सैमाक सौंदर्ये आनी सौंदर्याक सैम मानला. हजारी प्रसाद द्विवेदी हांचे कांय निबंध आम फिर बौरा गए, अशोक के फूल, मनुष्य का भविष्य. ह्या निबंदानी हजारी प्रसाद हाणे पर्यावरणां विशीं सांगिल्लें आसा. हजारी प्रसाद द्विवेदी हाणें झाडाक आवय मानलां.

देखीक - "यह धरती मेरी माता है और मैं इसका पूत्र हूँ

इसलिए मैं सदैव इसका सन्मान करता हूँ और

मेरी धरती माता के प्रती नतमस्तक हैं”

अणकारीत कादंबरी

1) कोयले की खान, भारती कु: चिन्नप्प (2008) मूळ उर्दू (हिंदीत अनुवादीत)

वेग-वेगळी प्रक्रियेक लागून सैमीक पर्यावरण प्रदुशीत जाल्ली देख मेळटां.

2) फायर एरिया, गद्दी इलयास अहमद (पयली तमीळ आवृती – 1994, हिंदीत अनुवादीत पयली आवृती 2000)

बिहार, ओरिसा आनी बेंगल सारके वाठारांत जाल्ले पर्यावरण दृशांत कादेबरेत रचला आनी सैमीक इबाडणी लेखकान मांडला.

3.4.3 इंग्लीश साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व

1) गोल्ड मायन, विल्बर स्मिथ (1970) कादंबरी

भांगराची खण आनी भांगर विगळपाक लागून मशीन वापरतात आनी तातूंतल्यान योवपी धुंवराक लागोन जावपी प्रदुशण तशेंच लोकांक जगपाक नाका अशी परिस्थिती जाता ह्या प्रदुशणाक लागून.

2) क्राय द बिलोव्हड कंट्री, ऍलन पॅट (1948)

हे कादंबरेन खणीक लागून जाल्ले त्रास आमकां दिसून येता.

3.5 कोंकणी लोकवेदांत पर्यावरणाचे म्हत्व.

लोकवेदांत पर्यावरण कशें आयलां तशेंच सैम आनी लोकसंस्कृताय ही आमच्यान वेगळांव नजो. लोकवेद जेन्ना आमी म्हण्टां तेन्ना वेद हो सैमातल्यानच घडला. लोकसंस्कृताये भीतर

जें कितें आशय-विशय आसा तें आमकां लोकवेदांत दिसतात. लोकसंस्कृताये भीतर पळयत जाल्यार क्रिस्ताव समाजाचे वेग-वेगळे सण, उत्सव दिसतात. त्या सण-उत्सवांनी वेगवेगळी लोकगीता दिसून येता. साजांव, इंत्रूज हे सण क्रिस्तावाचे. हिंदूचे सण पळयत जाल्यार तांचे वेगळे सण-उत्सव अफाट अशें आसा. जागर जर पळयत जाल्यार ताची सुरवात माडार जाता. तातूंत संवंगा नाचतात. वेगवेगळी गीता गातात. पानाचो विडो दवरतात. तशेंच केळीच्या पानाचो संदर्भ हे जे सण उत्सव आसा तातून पर्यावरण दिसून येता. तशेंच चवथ जर पळयत जाल्यार चवतीक चडशेकडे सैमाचो वापर करतात. गणेश पूजा केळीच्या पानार दवरतात. विडो दवरतात. तशेंच पाच तरेची भाजी करतात ती पाच तरेचो पालो हाडून तयार करतात. तशेंच माटोळीक जर पळयत जाल्यार पुराय माटोळी सैमाचेच सामन वापरून भरिल्ली आसता. तशेच नागपंचमीक लेगीत हळदीचो खोलो वापरतात. कसलेय पुजेक फुलां, दुर्वा, अश्यो साबार गजालींचो वापर सण-उत्सव मनोवपाक करतात. ह्या सण-उत्सवांक लेगीत लोकगीतां गाता तातून लेगीत पर्यावरण आयल्ले दिसता. हिंदूच्या घरांत शिताडो घालता तेन्ना लेगीत पानाचो वापर करतात.

1) लोकगीता

“आंब्या तुजो ताळो, ताळो मोडुनी रथ घडयो

आंब्या तुजो ताळो, गणपतीचो रथ घडयो

आंब्या तुजो ताळो, तुळशीचो रथ घडयो

आंब्या तुजो ताळो, सातेरी मायेचो रथ घडयो”⁶

ह्या गीतान पळयत जाल्यार हिंदू समाजांत आब्यांचो ताळो पुजेक वापरतात, तशेंच शिताडो घालपाक, लग्न सुवाळ्याक, हळदीक अश्या विंगड-विंगड कारणांक पानांचो वापर करतात. तुळशीच्या पानांचो वारप हांगा दुर्वा अश्या तरेन सैमाचो वापर केलो दिसून येता. अशें कितलेशेच कडेन आमकां सैमाचो वापर जाल्लो दिसून येता. फुगडी, शिगमो, चवथ, दिवाळी, तुळशी संदर्भान, धालो गीता संदर्भान, पान सुपारी, म्हळ्यार विड्या शिवाय आनी गणेशा शिवाय कसल्याय कार्याक सुरवात जायना. तशेंच झाड, वेल, रोयण, माडी, दुदी, केळ, तुळशीमाय,, धर्तरीमाय, वनदेवता, रान ह्या सगळ्या गजालींचो उल्लेख आमकां लोक गीतांनी खंय ना खंय तरी दिश्टी पडटा. तशेच कितलेशेच लोक आसा तांच्या साहित्यांन ह्या गीतांचो वापर करून तातूंत सैम दाखोवन दिला. देखीक :- जयंती नायक हांची लोकवेदाचेर आदारून आशिल्ली पुस्तकां.

2) होंवयो

“खानार कुराडी गे खंय चालले वराडी

माटावा मेडी हाडूंक चंदनाच्यो

माड मारलो गे माटोव घातलो

कुडी दार गे फळसांचे

मेडी पुरील्यो खोपळीच्यो

माटोव घातल्लो चुट्टाचो”⁷

लग्नाक माटोव घालतना सैमाचोच वापर करून माटोव घालतात. कुराड, माड, माटोव, माडी, मेडी, चुट्टा ह्या सगल्या सैमाचो वापर करून माटोव घालतात. तशेंच माटोव घालता आसतना

गीता गांवन माटोव घालतात. ही गीतां आसात तीं लोकांनी-लोकां खातीर रचील्ली गीता. ही लिखित अशी मेळना पूण एके पिळगे कडल्यान दुसरें पिळगेकडेन मौखीक परंपरेन पावतात. अशी ही लोकगीतां. लोकवेद हो पुराय सैमाक धरून आनी भरून आसां. तुळशीच्या लग्नाक लेगीत सैमाचोच वापर करतात. आवळें, चींच, ऊस, ताउमाड, दिनो ह्यो सगल्यो परंपरा पूण जेन्ना ह्यो सगल्यो गजाली मेळना तेन्ना त्यो रोंवच्यो पडटल्यो. ना जाल्यार त्यो विधी जावपाक पावच्यो नात. जनावरांक पुजप तशेंच झाडांक पुजप. जें झाड पुजता तें झाड कोणच कापपाक शकना. त्या झाडार सुकणीं बसतात. कितलेशेच जीव जगतात. झाड कापपाक जायना असो संदेश दिवपाक शकता. अशें तरेन आमकां लोकवेदांत आयिल्ले पर्यावरण दिश्टी पडटा.

3.6 कोंकणी साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व.

कोंकणी साहित्यांत पर्यावरणाचे म्हत्व म्हणटां आसतना तातुंत कोंकणी साहित्यांतल्या कथेंत, कवितेन, नाटकांत, निबंदान, कादंबरी पर्यावरण कशें अभिव्यक्त जाला हाचेर भाश्य जातलें.

3.6.1 कोंकणी कथेंत आयिल्लो पर्यावरणाचो म्हत्व

कोंकणी कथेंत ग्रामीण वाठारातलो सैम, गांवगिरो वाठार, धोरां- वासरां, वारों, उदक, जमीन, जीव, रान ह्या सगल्या गजालींक धरून बरयता ताका पर्यावरण अशें म्हणटांत. लेखक आपल्या आशी-कुशीचे, आशय-विशय घेवन तें साहित्यांन मांडून वाचप्या मेरेन पावयता म्हळ्यार झाडांचेर जालो अन्याय तशेंच जीव-जीवावळीचेर जाल्लो अन्याय, अत्याचार अशें तरेचे विशय घेवन बरयता.

1) भुरगीं म्हगेली तीं - दामोदर मावजो (कथामंच)

हे कथेंत एक बायल आसता तीची भुरगी तिच्या वांगडा रावनात ती भायर शारांत रावतात. ही बायल आपल्या घरां कुशीच्या झाडाची बरी कुयदाद घेता आपल्या भुरग्या प्रमाण तांका सांबाळटा तांची नावां दवरता. आनी जेन्ना रेल्वे रुलाक लागून कॉन्टेक्टर झाडा कापूंक येता तेन्ना ती झाडा मारपाक दिना. तिका पयशें दिता सांगता तरीय ती आयकना. ती सांगता घर व्हडया, म्हाका मारा पूण झाडांक कापू नका. हे कथेन आमकां कळून येता तें म्हळ्यार झाडा कापपाक जायना ताचो आमकां खूब फायदो आसा आमकां हे कथेंतल्यान समजता.

2) आबों म्हगेलो - दामोदर मावजो (जागरणां कथासंग्रह)

हे कथेन विनूच्या घरां सायटीन आब्याचे झाड आसता. ताका आबें केन्ना लागच ना. विनूक दिसता त्या झाडाक आबें लागचें. ताका ताची मावशी सांगता नागडो रावून उदक घालप मागेर आबें लागता म्हूण तो तेय करता. ताका आबें लागता आनी विनू आपलो आबों म्हणटा. तो ताचो आबों नासता दुसऱ्यांचो आसता. जेन्ना आबें पिकता तेन्ना मालक आबें काडटा आनी त्या वेळार विनूक मामागेर व्हेलो आसता. ताका सपन पडटा आब्याची रास घरां कुशीक ओंतला आनी थंय सोरोप योवन खाता अशें ताका दिसता. हे कथेन पर्यावरणाचो म्हत्व कळटा तो म्हळ्यार कोणाचेय झाड आसू ताची आपूण राखण करपाक जांय.

3) नवो जल्म - मीना काकोडकार (कथामंच)

हे कथेन केळीचो संदर्भ आयलां तो म्हळ्यार सत्यनारायणाच्या पुजे निमतान केळ हाडिल्ली आनी ती केळ तांच्या पोरसांत जाता. तांच्या घराण्याक एक चाल आसता एमके तरेची केळ तांच्या भाटांत रोयनात आनी तीच केळ तांच्या भाटांत जाता म्हूण निरूपाची माय मानायाक सांगून ती कच्च करून हांडून उडयता.

4) रीण - गजानन जोग (खांद आनी हेर कथा)

लेखक शारांत प्लॉट घेवन रावता थंय आयतारची भुरग्यांक व्हरता. त्या प्लॉटार फणस आनी माड आसता तो हाणल्या वचून तांका घर बांदपाक मेळना. कांय दिसांनी तांका पत्रां येतात ती भुरग्यांक भी समजोवन सांगता आनी झाडा कापता. पूण एक झाड कापल्यार तीन झाडा रोवची पडटा. लेखक रोयता भुरगीं व्हड जाता तशी झाडाय व्हड जाता. कांय दिसांनी शेजारी फोन करता तुमची झाडा घरार आयलां हाणून व्हडयां. हे कथेंतल्यान देख मेळटा ती म्हळ्यार कसलेय झाड आसू हाणून व्हडोवपाक जायना.

5) आशेचें हाशें - रामनाथ गावडे (सावळ्यो)

हे कथेन गांव आयलां म्हणटूकच सैम हो आसतलोच. तशेंच ह्या कथेन दोंगर, झाडां-झुडपां, बडयो अश्यो साबार गजाली सैमाच्या नदरेन आयिल्यो दिश्टी पडटा. तशेंच झाडाच न्हय तर जनावरां जी रानांत भोंवपी हांचो उल्लेख लेगीत आयला. गांवचे लोक हे शेती करून तशेंच गोंरवा राखून पोट भरतात. तशेंच गावांतले लोक सैमाचो वापर करून आपले पोट भरतात. तशेंच हे कथेन कांतू रानांत म्हटल्यार दोंगरार शिकारेक वयता. आनी तो रानांत एकटो वचपाक भी नाशिल्लो. तशेच ताच्या वांगडा रानांत वचपाक तांणी बाळगिल्यां दोन कुत्र्यांक घेवन तो रानांत वयतालो. पयलीच्या काळांतले लोक हे शिकारेक वयताले आनी मांस घेवन येताले आनी ताची शाकोती करून खाताले. हे फकत ज्या गांवात सैम आसता थंयचेच लोक वयताले. व्हड-व्हडल्या दोंगरार वचून लेगीत तांका सांवदा मेळ नासली. तशेंच ह्या दोंगरार रावपी जनावरांचो उल्लेख आयलां. सोसो, दुकर, चिताळ, गार, शिगाडी, देवकोले अशी साबार सांवदा रानांत भोंवतात आनी तांका हे देवकोले धरून रानांतच खातात. हांगा आमकां सैम दिश्टी पडटा. अशें तरेन आशेचें हाशें हे कथेन असो सैम आयलो दिश्टी पडटा.

3.6.2 कवितेन आयिल्ले पर्यावरणाचे म्हत्व

कवि जेन्ना कविता बरयता तेन्ना आपल्या आशी कुशीचे आशय-विशय घेवन कविता बरयता. तें कवितेंतल्यान पर्यावरणां बदल खूब कितें सांगता. वाचप्यांक एक तातूंतल्यान देख दिता. पर्यावरणाचेर जावपी परिणाम तें जावपाक जायना अशें तरेची देख कवितेंतल्यान कवी दिता कविता जरी ल्हान आसली तरीय तातूंतल्यान खूब कितें सांगपाचो यत्न करता.

1) सोबीत गांव – उदय म्हंबरो. (हय सायबा)

“ शारांतल्या भावा म्हज्या

शारात रावून सांगता आमकां

कितलो सोबीत गांव पळय

इतलो सोबीत गांव जाल्यार

चार दिस हांगा रावून पळय.”⁸

सोबीत गांव ह्या कवितेंत शारांतलो मनीस गांवची तोखणाय करता. गावांतल्या कवीक चार दिस गावांन रावून पळय म्हूण सांगता. गावांत आशिल्यो माड-माडयो, माडये वयले बेडे, नाल्ल, पणस, घोटा, काण्णां, चुन्नां, हांची व्हडवीक गायतां. शारांतलो मनीस गावांत योवच्या पयली गांव असो तसो म्हूण सांगता. तशेच न्हंयतले गांवठी नुस्तें, गरोवणी आदी ह्यो गजाली ग्रामीण वाठारांतच मेळटात. अशें तरेन गांवच्या सैमीक वातावरणाचे चित्रण केला.

2) खेडे गांव - श्रीकांत पालसरकार. (अवसर)

“दोंय बाजुंनी उंच दोंगराकडे

उबे जशे गांवचे राखणे

पांचवेंचार घेवन पांगरूणें⁹

खेडे गांव ह्या कवितेंत गावांत जर पळयत जाल्यार पुराय पणान पर्यावरण दिसून येता. गांवांत आशिल्लो पांचवोचार दोंगर, न्हंय, झरें, आनी गांवांतल्या कुळागरांतल्यो माड-माडयो गांवाक सोबाय हाडटा. तशेंच सकाळच्या वेळार कोंबड्यांचो साद, सवण्यांचो आवाज, पाटांत उदकाचो सळसळाट. तशेंच मनशांची तोखणाय केला. ह्या गावांतले लोकांकडे उदक मागत जाल्यार च्याव हाडून दिवपी ह्या संस्कृतायेचे असो हो खेडे गांव.

3) कुळागर - अशोक शिलकार. (दिप सांज)

कुळागर हे कवितेंत गांवान आशिल्ल्या कुळागरांचे वर्णन कवीन केला. तशेंच कुळागरांतल्या पाटांतल्यान व्हांवपी थंड गार उदक आपल्या कुळागराक कशें तरेन शिंपता हे सांगता. तशेंच ल्हान कवाथो रोयतात आनी ताची वाड जाता आनी ताका नाल्लां शेली लोंबकळटा हे सांगला. माड माडयांच्या चुडटांनी जाल्लो फायदो कवी आमका सांगता. तशेंच गरमेच्या दिसांनी चुडटांनी शिवल्या माटवाची थंडाय जिवाक कशे तरेन थंड शितळसाण दिता. हाचो दिश्टावो कवीन ह्या कवितेन सांगला. कवी हे कवितेंत चित्रायतना तातूंत आयिल्ले कुळागर हे फकत ग्रामीण वाठारांत पळोवपाक मेळटा.

4) गांव सोडून वचूं नाका - पांडुरंग भांगी (चाफेल्ली सांज)

गांव सोडून वचूं नाका ह्या कवितेन कवी गांव सोडून वचूं नाका अशें सांगता कारण आमी खंयूय गेल्यार गांवाक जरी आमी विसरली जाल्यार गांव मात आमकां विसरना. भूंय आनी मळब तेंच आसता. ह्या गांवांतल्यान भायर गेलोय जाल्यार ताची धूळ जी आसा ती मस्तकाक

लाय अशे कवी म्हणटा. तुजे गांवपण तूं सोडूनाका, तुका घडये कोणूय हांसत तांका हांसुदी तांका सांग हांव जो आसा तो फक्त आपले भुयेक लागून. हया वाटेर तुका त्रास जरी जाले, वाटेर सडो सुद्धा घातलो जाल्यार लेगीत गांव सोडून वचूं नाका अशें कवी पांडुरंग भांगी सांगता. अशें तरेन गांवच्या सैमाचे चित्रण केला.

3.6.3 नाटकांत आयिल्लें पर्यावरणाचे म्हत्व

साहित्यकार हेर साहित्यांन पर्यावरणाचे म्हत्व सांगता तशेंच नाटकांतल्यान लेगीत पर्यावरणाचे म्हत्व पळोवक मेळटा. जशें हेर साहित्यांत जमीन, उदक, दोंगर आनी हेर गजाली दाखयता त्याच पद्धतीन त्योच गजाली नाटकांत लेगीत दाखयतात. नाटक जेन्ना सादर करता तेन्ना माचयेर आमकां पर्यावरण दाखोवचे पडटा. माचये फाटल्यान झाडा आशिल्लो पड्डो दाखोवचो पडटा. जशें फिल्मात आमकां पर्यावरण दाखोवक जांय जाल्यार त्या जाग्यार वचून आमकां पर्यावरणाचे विशय घेवन तो भाग थंयचो दाखोवचो पडटा.

1) प्रकाश वजरीकार - आनीक एक प्रस्न पडवो.

ह्या नाटकांत आमकां चडकडे पर्यावरण दिश्टी पडना. पूण दोंगर, माड हे सगळे सैमाक लाभून आसा हे भाग आमकां पळोवक मेळटा. तशेंच आनी एक भाग आसा तातूंत पिंपळ म्हणटा ताका धनी आसना तो पिंपळ देवाचो. पिंपळ हे झाड पर्यावरणांत येता. हे झाड कितलीशीच वर्सा जगता. तशेंच कांय झाडाक लोक देवाचें झाड मानून ताची पूजा करतात. देखीक वडाचे झाड. झाडांक मारपाक जायना म्हूण तांची पुजा करतात अशें जांव येता. अशें तरेन पिंपळाच्या झाडाचो म्हत्व दाखयलां. तशेंच ह्या नाटकांत कविता लेगीत आसात त्यो कविता उदय भेंब्रे हाणी बरयलां. ह्यो ज्यो कविता आसात त्यो पर्यावरणाचे आशय-विशय घेवन बरयला. फुल, झाड, दोंगर, दर्या हाचो उल्लेख ह्या कवितांनी आयिल्लो आसा.

2) पुंडलीक नायक - श्री विचित्राची जात्रा.

श्री विचित्राची जात्रा ह्या नाटकाच्या सुरुवातकेच पर्यावरण दाखोवपाचो यत्न केला. न्हंयचो उल्लेख दाखयला तशेच तातूंत दोंगर आनी तें श्री विचित्राची जात्रा भरता तें देऊळ हाचो उल्लेख ह्या नाटकांत दाखयलां. सगल्याच गजालींनी पर्यावरण आसता तशेंच नाटकांत लेगीत आमकां पळोवक मेळटां.

3) पुंडलीक नायक - कासुंलो.

ह्या नाटकांत लेगीत पर्यावरण पळोवक मेळटा. ह्या नाटकांत जो कासुंलो आसा तो न्हंयत, बांयत जें कासव आसता तें सोदून हाडून विकता. कासव लेगीत पर्यावरणाचो भाग आसा आनी हो जो कासुंलो आसा तो आपले पोट भरपाक लेगीत पर्यावरणाचोच वापर करतात. खंयचीय गजाल पर्यावरणा बगर जांवक शकना हे आमकां तांच्या नाटकांत पळोवक मेळटात.

4) पुंडलीक नायक - सुरींग.

ह्या नाटकांत पर्यावरणाचेर जावपी परिणाम आमकां पळोवक मेळटा. गावडा समाज आसा तो खणीर काम करता तशेंच सुरींग जेन्ना फोडटा तेन्ना त्या वाठारांतल्या मनशांच्या कानान आवाज वयता तो वाठार हालता, जमीन दुखावता. खणीक लागून झाडांचेर जाल्ले परिणाम पळोवक मेळटात.

3.6.4 निबंदान आयिल्ले पर्यावरणाचे म्हत्व.

लेखक जशें हेर साहित्य बरयतां तशें निबंध लेगीत बरयता. हेर साहित्यांत जशें पर्यावरण दिसून येता तेच तरेन निबंधान लेगीत पर्यावरणा सारके विशय घेवन बरयलें निबंध दिसून येता. निबंधान जे पर्यावरण आसता तेच पद्धतीन पर्यावरणाचे घटक लेगीत तातूंत माडिल्ले आसता.

म्हळ्यार झाडांचो म्हत्व, फुलांचेर, दोंगराचेर, अशें तरेचे आशय-विशय घेवन निबंध बरयतात. वाचपी जेन्ना निबंध वाचता तेन्ना जर तातूंत भुरगेपणातली गजाल आसा जाल्यार वाचप्याच्या दोळ्या मुखार ती घडणूक दिसून येता.

रविंद्र केळेकार हांच्या वेंचीक निबंदातले पर्यावरण. (घुसपल्लें जानवें)

- 1) वृक्षवल्ली आम्हां सोयरीं, वनचरें - गावांनी जर पळयत जाल्यार लाखांनी जीव-जंतू आसात. किडी, मुयो अश्यो साबार गजाली ज्यो सैमांत येता. सैम हो आपली आपूणच काळजी घेता. झाडा-पेडा जी दोंगरार आसता ती कोण लायनात. आपशीच रुजतात. पूण मनीस हे ना करून व्हडयता. वारों, पावस, भूंय, पान, झाड, जीव, जंतू, सुकणीं, शेवणीं आनी सांवदा अश्यो साबार गजाली सैमान दिश्टी पडटा.
- 2) सैमाचे कुशींत - सैमान भरिल्लो गांव आनी त्या गावांतल्या लोकांची शेतां-भाटां, जीव, सुकणीं-सांवदा हाचो उल्लेख आयलां. सैमांतल्या जीवांक मारपाची गरज ना तें आपशीकूच एकमेकांक कशें खातात हे ह्या निबंदान सैमाच्या नदरेन सांगला. देखीक - मनीस आपले शेत कोळउंदीर खाता म्हूण ताका मारपाक वयता पूण ताका म्हायनोळ खाता अशें दर एका जीवाक कोण ना कोण खातात.
- 3) सैमीक शेतकाम - सैमीक शेतकाम ह्या निबंदान सैम खूबकडे आयलां. मनीस सैमाच्या आदारानच आपले पोट भरता. शेतां, झाडां, झुडपां, जीव, जंतू, जमीन ह्या सगल्याचो सैमान उल्लेख येता. सैमाचोच वापर करून आपल्या शेतांन सारें स्वता तयार करून वापरतात. तशेंच मनीस आपल्या विकासा खातीर सैमाचो नाश कसो करता हे दिसून येता.

4) विष्णुपत्नी नमस्तुभ्यम् - मनीस हो कृषी वेवस्थेर आदारून आसता. ह्या निबंदान एक फार्म आसता त्या फार्मर भरपूर झाडा आसतात चिकू, पेरी, आंबे, अशी खूब झाडा आसतात. लोक गायीच्या शेणां पसून सारें तयार करून वापरतात. तशेंच वारों, झाडा, सुकणीं, सांवदा हांचो उल्लेख. आनी घरां भोंवतणी तुळशीचे रोपे आनी कोड लिंबवाचे झाड लावपाक जाय ह्यो सगल्यो गजाली सैमान आयलां.

5) गाय - गावांतले लोक शेत करून पोट भरतात. शेतात करतात तेन्ना सैमाचोच वापर करून मुखार वतात. झाडा-जीवांचो उल्लेख, तशेंच शेत करतना बैलाक जोताक लावन नांगरप कारण जमीन बरी उरता आनी जीव मरनात. तशेंच टेक्टरान नांगरल्यार जीव मरतात म्हूण.

6) शेतकामत्यांची लक्षुमी - ह्या निबंदान शेतां-भाटां, झाडां-पेडां तशेंच शेताक जें सारें लागता ते सैमाचोच वापर करून तयार करतात आनी वापरतात. ह्यो सगल्यो गजाली सैमाच्या नदरेन निबंदान पळोवक मेळटात. अशें तरेन निबंदांन आयिल्लो सैम पळोवक मेळटा.

3.6.5 कादंबरीन आयिल्ले पर्यावरणाचे म्हत्व

हेर साहित्यान जशें पर्यावरण पळोवक मेळटा तशेंच कादंबरीन लेगीत पर्यावरण दिसून येता. कादंबरीन जे पर्यावरण दिसून येता तेच पद्धतीन पर्यावरणाचे घटक लेगीत तातूंत माडिल्ले आसता. तशेंच कादंबरीन कृषी वेवस्था, ग्रामीण जीण, सैम, दोंगर, झाडा, अश्या वेगवेगळ्या घटकांचो आसपाव कादंबरीन दिसून येता. वाचपी जेन्ना कादंबरी वाचता तेन्ना एक पान वाचल्या उपरांत मुखार कितें जाला आसतले हे जाणून घेवपाक आनीक मुखार वाचता.

महाबळेश्वर सैल हांच्या कादंबरींतले पर्यावरण

1) काळी गंगा - ह्या कादंबरेन कारवार वाठाराचे चीत्रण केल्ले दिसून येता. तशेंच ग्रामीण वाठार, सैम, कृषी वेवस्था ह्या सगल्याचो उल्लेख आयलां. तशेंच चड पावस पडून तांच्या वाठाराचेर जाल्लो परिणाम आनी आवय नाशिल्या भुरग्यांची जीण दिश्टी पडटा. मंजुळ सारक्या चलयेक ल्हान वयार व्हड जबाबदार्या घेवच्यो पडटात. ह्या कादंबरेन चडसो संघर्श आसा. सगल्यान म्हत्वाचे म्हळ्यार शेजार धर्म एक दुसऱ्याक मदत करपी. तशेंच कोणूय बरो नासलो जाल्यार ताका गांवठी वकत दिवन साळु आजी बरी करताली. चड पावसाक लागून कोणाचे घर कोसळटां, कोणाचे घरांतले सामन व्हावून वयता तर कोणाचे रेडूक दायारच मरता. ह्या पुराय कादंबरीन ग्रामीण वाठाराचे चीत्रण आनी चड प्रमाणात संघर्शच दिसून येता. लेखक म्हण्टां ही कादंबरी बरोवन आपुण कारवारच्या रिणांतल्यान मुक्त जालो अशें म्हण्टात.

2) हावठण - हावठण ही कादंबरी कुमार समाजाचेर आदारून आसा. तांचे जिवीत हे कादंबरींत चित्रायला. कुमार लोक कशे तरेन मातयें आयदना करून विकरेक व्हरतात आनी आपल्या पोटा-पाण्यां खातीर कितलो संघर्श करता हे दिसून येता. तशेच कुमार लोक माती हाडून सुकयताले उपरांत ती वली करून कुसोवन ती पेड्डालें ताच्या उपरांत चाकार तें आयदन करपाक घेताले. तशेच कुमार लोक जशें वोताचेर आदारून आसता तशें शेतकार लोक पावसाचेर आदारून आसता. तशेंच बिनगळ्यांची आयदना फकत विदवा बायलाच करताली ती म्हळ्यार मायट्यो, तवें, साणकां, पणट्यो ही सीताय आनी तीची सून करताली. सीताय ही एक दुसऱ्याक मदत करपी बायल. कुमार ही तांची जात नासली पूण एका वेवसायाक लागून तांची जात थारिल्ली. तशेंच पयली लोक मातयेचीच आयदना विकती घेताले उपरांत स्टीलची आयदनां आयली आनी काळ बदललो. अशें तरेन कुमार लोक कितलो संघर्श करता हे दिश्टी पडटा.

3) अरण्यकांड - ह्या कादंबरेन मनीस आनी सैमाचे नातें बेस बरें तरेन मांडलेले दिश्टी पडटा. मनशांची जाल्ली वायट परिस्थिती आमका पळोवपाक मेळटा. अरण्यकांड ही नवलिका पुराय सैमाचेरच आसा. एक पोवों रानांत शेणल्या उपरांत रानांत तांका वाट लेगीत मेळना आनी उदक लेगीत मेळना, दर एकल्या मनश्यांक कितलो संघर्श करचो पडटा तें आमकां दिसून येता. तशेंच एक- एक करून तीं मनश्यां कमी जातात. आपल्याच रक्ताच्या नात्यातल्या मनशांक साणून तांका मुखार वयचें पडटा. तशेंच एक आवय आपल्या भुरग्याक दुध दिता- दिता तें भुरगें रगत लेगीत वोडपाक लागता. निमणे कडेन त्या पोव्यातली चार-पाच जणांच जगतात. आनी तांका वाट मेळटा. अशें करून अरण्यकांड ह्या नवलिकेन दर एकल्या मनश्यांक संघर्श करचो पडटा.

4) अच्छेव – पुंडलीक नायक.

ह्या कादंबरेन मीनाचे खणीक लागून जावपी त्रास दिसून येता. पयली लोक कृषी वेवस्थेचेर आदारून आसता. पूण जेन्ना मीना खण येता तेन्ना लोक आपली शेता सांडटा आनी मीनाचे खणीर काम करता. चड पयश्यांच्या आशोक आपल्या भुरग्यांक लेगीत कामाक व्हरतात. आनी आपल्या बैलांक चीरें वोडपाच्या कामाक व्हरतात. तशेच खणीक लागून झाडा पाड जातात आनी सगले कडेन तांबडो धुल्ल पळोवंक मेळटा आनी लोकांचेर जाल्लो परिणाम दिसून येता.

संदर्भ -

- 1) वर्दे, नारायण. आमचे पर्यावरण. तन्वी ग्राफिक्स, मडगांव-गोंय, 1997. पान. 07
- 2) देशपांडे, कमलादेवी. सैम सांगात. गोवा कोंकणी अकादेमी, फोंडे, गोंय, 2002. पान. 6-7
- 3) देशपांडे, कमलादेवी. सैम सांगात. गोवा कोंकणी अकादेमी, फोंडे, गोंय, 2002. पान. 8
- 4) देशपांडे, कमलादेवी. सैम सांगात. गोवा कोंकणी अकादेमी, फोंडे, गोंय, 2002. पान. 9
- 5) रेखा देसाय हांची मुलाखत 03/01/2024 अवडय-गोंय.
- 6) अयोध्या गावडे हांची मुलाखत 03/01/2024 अवडय-गोंय.
- 7) म्हांबरो, उदय. हय सायबा. स्नेहा प्रकाशन, सावयवें, फोंडे-गोंय, 2012. पान. 75
- 8) पालसरकर, श्रीकांत. अवसर. बिम्ब प्रकाशन, पर्वरी-गोंय, 2006. पान. 12
- 9) शिलकार, अशोक. दिप सांज. अशोक शिलकार प्रकाशन, सावयवें, फोंडे-गोंय, 2006.
- 10) भांगी, पाडुरंग. चाफेल्ली सांज. श्री दत्त पद्मजा प्रकाशन, काणकोण-गोंय, 1997.
- 11) पवार, किशोर. पवार, नलिनी. प्रदूषणातून पर्यावरणाकडे. नचिकेत प्रकाशन, नागपूर, 2009.
- 12) भावे, भूषण. खण-वेवसायाचेर आदारीत कांय कादंबऱ्यांचो अभ्यास: मूल्य परिवर्तनाच्या संदर्भात-2015. (गोंय विद्यापीठाक सादर केल्लो प्रबंध)
- 13) गांवकार, भालचंद्र आनी हेर. कथामंच. कोंकणी भाशा मंडळ, गोंय, 2017.
- 14) मावजो, दामोदर. जागरणां. म्हजें प्रकाशन, माजोड्डें-गोंय, 1975.

- 15) गांवकार, भालचंद्र आनी हेर. कथामंच. कोंकणी भाशा मंडळ, गोंय, 2017.
- 16) जोग, गजानन. खांद आनी हेर कथा. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2014.
- 17) गावडे, रामनाथ. सावळ्यो. शणै प्रकाशन, वेलींग-म्हादोळ, गोंय, 19994.
- 18) नायक, पुंडलीक. श्री विचित्राची जात्रा. अपुरबाय प्रकाशन, वळवय, फोंडे-गोंय, 1986.
- 19) नायक, पुंडलीक. कांसुलो. अपुरबाय प्रकाशन, वळवय, फोंडे-गोंय, 2012.
- 20) नायक, पुंडलीक. सुरींग. जाग प्रकाशन, प्रिवोळ, म्हाड्डोळ-गोंय, 1982.
- 21) कळेकार, रविंद्र. घुस्पल्लें जानवें. जाग प्रकाशन, प्रियोळ, म्हाड्डोळ-गोंय, 2000.
- 22) सैल, महाबळेश्वर. काळी गंगा. राजहंस वितरण, पणजी-गोंय, 1996.
- 23) सैल, महाबळेश्वर. हावठण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2009.
- 24) सैल, महाबळेश्वर. अरण्यकांड. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 1997.
- 25) नायक, पुंडलीक. अच्छेव. जाग प्रकाशन, प्रियोळ, म्हाड्डोळ-गोंय, 1997.

संकेतथळ

- 1) <https://abhivyakti.life/2019/04/28/samkaalin-hindi-kavita-me-hindi-vimarsh/>

प्रकरण : चवथें

4. लेखकाची जीण आनी वळख

4.1 भुरगेपण

4.2 शिक्षण

4.3 जीवन आनी कार्य

4.4 पुरस्कार

4. लेखकाची जीण आनी वळख

लेखकाची जीण आनी वळख ह्या प्रकरणां विशीं सांगपा सारके खूब आसा. कारण लेखकान तसो वावर केलो आसा. लेखकाची जीण आनी वळख हातुंत लेखकाचे भुरगेपण येतले. लेखकाचे भुरगेपण जर पळयत जाल्यार तांचे भुरगेपण ग्रामीण वाठारांत जाल्यांन, तांका ग्रामीण वाठारांतले अस्सल अणभव अणभवपाक मेळ्यात. हे अणभव तांच्या दवरणें ह्या निबंद संग्रहांत वाचपाक मेळटात. तशेंच तांच्या शिक्षणां विशीं भाश्य जातले. जीवन आनी कार्य हाचे विशीं सांगतना लेखकान आपल्या जीणेंत खूब कितें वावर केला. लेखन, अणकार अश्यो साबार गजाली आसात ह्यो साबार गजाली जीवन आनी कार्यान पळोवंक मेळटल्यो. तशेंच तांका मेळिल्ले पुरस्कार हातुंत पुरस्कार, ताणी हेर भासांनी अणकारीत केली पुस्तकां आनी फिल्माच्या मळार मेळिल्ले योगदान अश्यो साबार गजाली प्रकरणांत दिसुन येतल्यो.

4.1 भुरगेपण

प्रकाश पर्येकार हांचो जल्म 30 जुलय 1968 धावें- तार, सत्तरी गोंय हांगां शेतकार कुटुंबात जालो. तांचे भुरगेपण खेळिमेळीन आनी कश्टांनी गेलें. गोरवां राखप, शेतांत काम करप, काजू बागायतींत भोंवून काजी कुडावप सारकीं कश्टांचीं कामां भुरगेपणांत करचीं पडल्यांत. तेच भशेन न्हंयचेर वचून उदक हाडप, आयदनां घांसप, मिरसांग वाटप, भात कांडप, रांदप सारकीं घरकामां भुरगेपणांत करचीं पडल्यांत. “तशेंच तांच्या भुरगेपणांतले खेळ जर पळयत जाल्यार चडशें खेळ हे मातयेतलेच आसताले. लगोऱ्यांचो खेळ, कुटऱ्यांचो खेळ, गुंड्यांनी खेळप अशें साबार खेळ भुरगेपणांत खेळटाले.”¹ म्हादय न्हंयचेर न्हावप, पावसाळ्यांत गरोवणेक वचप, गिमाळ्यांत रातची दिपकावणी करप सारक्या अस्सल ग्रामीण अणभवांनी तांची जीण समृद्ध

जाल्या. भुरगेपणांतले हे तांचे अणभव तांच्या दवरणें ललीत निबंदाच्या पुस्तकांत वाचपाक मेळटात. ह्या तांच्या पुस्तकाक साबार पुरस्कार फाव जाल्यात.

4.2 शिक्षण

प्रकाश पर्येकार हांचे मुळावें शिक्षण सुरवातीक तांच्या घारांत जालें. मुखार प्राथमीक विद्यालय, कुडशें सत्तरी हांगां यत्ता चवथी मेरेन मराठींतल्यान जालें. यत्ता पांचवी मेरेनचें शिकप अवर लेडी ऑफ लुर्डस हायस्कूल, वाळपय हांगा जालें. काजू बागायतींचें रेन करपाक आयिल्ले कडेन मंगलदास नायक, गुडीवाडा नेवरा हे व्यक्तीकडेन वळख जाली. शिकपाची तिब्र इत्सा आशिल्ल्यान मंगलदास तांणी ताका आपल्या घरा व्हेलो. आज्ञमाने हायस्कूल, नेवरा तिसवाडी हांगा यत्ता सवे खातीर प्रवेश घेवन दिलो. उच्च माध्यमीक शिक्षण (बारावी-कॉमर्स). फा. आग्नेल हायरसेकंडरी पिलार हांगां जालें. मुखार ते आपल्या मूळ घरा आयले आनी साखळी महाविद्यालयांत प्रवेश घेतलो. थंय तांचें शिक्षण बीकॉम मेरेन जालें. “उपरांत ताणी गोंय विद्यापिठांत एम. कॉम करपाक सुरुवात केली. आनी त्याच वर्सा एम.ए. आठ पेपराचो कौर्स सुरू जालो. तेन्ना ताणी विद्याशाखा बदलपाची परिक्षा दिली आनी थंय ते पास जावन ताणी कोंकणीतल्यान पदवीत्तर शिक्षण पुराय केले.”² एम.ए च्या निमण्या वर्सा नेट परिक्षा तें पास जाले. उपरांत तें खांडोळा आनी सांखळे महाविद्यालयान शिकयताले. आनी त्याच वर्सा उरिल्ली एम.कॉम (मॅनेजमेंट) पुराय केली. ताचे उपरांत विश्वनाथ महादेव परुळेकार उच्च माध्यमिक विद्यालयांत (1995-96) पूर्ण वेळ शिक्षक म्हूण शिकोवपाक लागले. उपरांत दोन वर्सा बी.एड. केली. उपरांत गोंय विद्यापिठांत तें शिक्षक म्हूण रुजू जालें. मागेर 2009 पीएच.डीक सुरुवात केली आनी 2014 पुराय जाली. तशेच तांचे सद्याचे पद कोंकणी अध्ययन

शाखा, शणै गोंयबाब भाशा आनी साहित्य महाशाळा, गोंय विद्यापिठांत तें सहयोगी प्राध्यापक आनी उपअधिष्ठाते (संशोधन) म्हूण काम पळयतात.

4.3 जीवन आनी कार्य

नेवरा गांवातल्या राबित्यान तांचें जिवन बदलून गेलें. मंगलदास नायक हांचें शेतकार कुटूंब आशिल्ल्यान प्रकाश पर्येकार हांकां थंय मरड, वांयगण आनी खाजन शेताचीं काम करपाची संद मेळ्ळी. मरड शेतांत जोत धरपाक ते थंयच शिकले. खाजन शेतांत खण्णी घालप, मेरो घालप, शेत लुवप, आडवां एकठांय करप, मळप, मळिल्लें तण फापडप, तणाचे पेंडके बांदप, ते माथ्यार धरून घरा हाडप सारकीं आनी हेर शेताच्या कामाचो अणभव नेवरा शिकता आसतना तांका घेवपाक मेळ्ळो. गोरवांचें शेण काडप, गोरवांक तण घालप, फातोडेर दूद विकप आनी मागीर शाळेंक वचप, सांजवेळार बांयचें उदक काडून तें घरा हाडप, दोंगरार वचून जळोव हाडप सारक्या भोव कश्टांच्या कामांक लागून तांचें जिवीत अदीक समृद्ध जालें.

बारावीचें मेरेनचें शिकप पुराय जाले उपरांत धावें- तार सत्तरी हांगा आपल्या मूळ घरा येतकच महाविद्यालयीन (1988-89) शिक्षणाक सुरवात जाली. शासकीय महाविद्यालय साखळी हांगा वाणिज्य शाखेचें शिक्षण घेतना वाचनाचे आवडीक ग्रंथालयाची जोड फाव जाली. थंय साबार कोंकणी पुस्तकांचें वाचन करपाची संद मेळ्ळी. ताचे पयलींच तांच्यानी मराठी कविता बरोवपाक सुरवात केल्ली. पूण मुखार कोंकणी भाशेंतल्या साहित्याची आवड वाडिल्ल्यान कोंकणी कविता आनी कथा लेखनाक सुरवात केली. तांची पयली मराठी कविता दै. तरूण भारत ह्या दिसाळ्यांत जाल्यार पयली कोंकणी कथा “एक वाट दुख्खाची...” महाविद्यालयाच्या वर्सुकी अंकांत (सोविनीयर) उजवाडा आयल्या. ह्या वेळार प्रा. सुनिता काणेकार हांचें तांका मोलाचें मार्गदर्शन फाव जाल्लें. आंतर महाविद्यालय कविता सर्तीनी

मेळिल्ल्या इनामांक लागून कविता लेखन करपाची उर्बा वाडली. ह्या काळांत खोडयें सत्तरी हांगा रावपी सर्गेस्त शांती तेंडुलकार हांची वळख “मोगच्या आटी” ह्या ताच्या कोंकणी कविता झेल्याच्या प्रकाशन सुवाळ्या वेळार जाली.

“कोंकणीतले जेश्ट कवी डॉ. मनोहरराय सरदेसाय, श्री. पुंडलीक नायक, श्री. नागेश करमली आनी डॉ. नारायण देसाय हांची जाल्ली भेट खूब म्हत्वाची थारली. मुखार शांती तेंडुलकार हांचे कडलो संबंद वाडिल्ल्यान कोंकणी कार्यावळीनी भाग घेवपाक आनी सत्तरी वांठारात कोंकणी कार्यावळीचें आयोजन करपाक संद तांकां मेळत गेली.”¹ कोंकणी कविता संमेलन तशेच “पर्यावरण” आनी “चली जाली “ ह्या पथनाट्यांत वांटो घेवपाची संद पणजी दूरदर्शनाचेर मेळिल्ल्यान कोंकणी मळार काम करपाची तांची उर्बा आनीक वाडली.

मुखार शांती तेंडुलकार हांणी फुडाकार घेवन स्थापन केल्ल्या आमचो पंगड- सत्तरी हे संस्थेचो संस्थापक अध्यक्ष जावपाचो मान तांकां फाव जालो. हे संस्थेचे वतीन कवितेचीं कृती सत्रां, कविता सर्त, कथा सर्त सारके उपक्रम राबयले. हेर वांगड्याच्या आदारान सत्तरींत आनी हेर वाठारांत आयोजीत करपाची संद तांकां फाव जाली. तिसरें अखिल गोंय कोंकणी सेवा संस्थाचें संमेलन शांती तेंडुलकाराच्या मार्गदर्शना खाला पुराय जालें. ताका त्या वेळार बरो प्रतिसाद फावो जाल्लो. ह्या आयोजनांत प्रकाश पर्येकार हांचो सक्रीय वांटो आशिल्लो. शांती तेंडुलकार हांचे फाटल्यान आमचो पंगडाचें कार्य चलयतना प्रकाश पर्येकारा वांगडा सर्गेस्त शाबा कुडतरकार, नकूळ वेळुस्कार, देऊ झोरे हांचो म्हत्वाचो हात भार आशिल्लो. आकाशवाणी पणजी केंद्राचेर साबार फावट तांच्यानी युववाणी कार्यवळी सादर केल्यात. ह्या वेळार प्रकाश पर्येकार हांचे वांगडा शाबा कुडतरकार, नकूळ वेळुस्कार, गजानन मेस्त, आशा सावंत आनी हेर कलाकार वांटेकार जाताले.

ग्रामीण विकास शिक्षणीक संस्था, वाळपय हे संस्थेत आयोजीत केल्ल्या कोंकणी एकांकीका सर्तींत आमचो पंगड – सत्तरी हे संस्थेन सगळ्या सर्तींनी वांटेकार जावन साबार इनामां जोडल्यां. ह्या वेळार, शाबा कुडतरकार, नकूळ वेळुस्कार, देऊ झोरे, आशा सावंत, मंदार गणपुले, तुळशिदास सावंत, गणेश पर्येकार, सुरेश गांवकार आनी हेर कलाकार वांटो घेताले. ह्या एकांकीका सर्तींच्यो तालमी प्रकाश पर्येकार हांच्या घराच्या आंगणांत जाताल्यो. आमचो पंगड हे संस्थेचे वतीन गोवा युवा महोत्सवांत वांटेकार जावन सर्तींनी इनामां जोडल्यांत. वाळपय सत्तरी हांगां घडोवन हाडिल्ल्या सातव्या गोवा युवा महोत्सवाचे ते सरचिटणीस आशिल्ले. अश्या साबार कार्यावळींच्या आयोजनांत प्रकाश पर्येकार हाणी सदांच पड्ड्या फांटल्यान रावून काम केलां. संघटना बांदपाचो तांचें हें काम तोखणायेचें आसा.

गोंय विद्यापीठांत शिकतना कोंकणी सरस्पत मंडळा वतीन उजवाडा येवपी अंतर्मन ह्या वण्टी पत्रकाचे ते पयलें संपादक आसून त्या वेळार तांचो सहकारी श्रीकांत पालसरकार हांणी बरोवन दिग्दर्शीत केल्ली जाग आयली दोंगराक ही एकांकीका गोवा कला अकादमीचे एकांकीका सर्तींत सादर केल्ली. मुखार गोवा कोंकणी अकादेमी आयोजीत ठाणे सत्तरी हांगा आमचो पंगड हे संस्थेन राखण नाटक सादर केल्लें. भौ. पुंडलीक नायक लिखीत ह्या नाटकांत मोनेप्पा ही महत्वाची भुमिका प्रकाश पर्येकार हांणी साकार केल्ली. कोंकणीत एम. ए (1993-94) जाले उपरांत शासकीय महाविद्यालय मार्शेल- खांडोळा आनी शासकीय महाविद्यालय साखळी हांगा ते कोंकणी शिक्षक म्हूण रुजू जाले. ताचे उपरांत विश्वनाथ महादेव परूळेकार उच्च माध्यमिक विद्यालयांत (1995-96) पुराय वेळ शिक्षक म्हण शिकोवपाक लागले. थंय तांच्यानी साबार साहित्यीक आनी सांस्कृतीक कार्यक्रम राबयले. तातूंतलो एक म्हत्वाचो

कार्यक्रम म्हळ्यार तांच्यानी सुरू केल्ली अखिल गोंय विश्वनाथ महादेव परूळेकार यादस्तीक कोंकणी काव्य वाचन सर्त. उच्च माध्यमीक पांवड्यार जावंपी ही सर्त आयजूय चालू आसा.

ह्याच काळांत सावर्डे सत्तरी हांगा सुरू जाल्ले खनीज खणिच्या लढ्याचें फुडारपण प्रकाश पर्येकार हांणी केलें. सावर्डे खण विरोधी संघर्श समिती स्थापून ते ताचें निमंत्रक जाले. हो जैतीवंत लढो स म्हयने चल्लो आनी थंयची खनीज खण कायमची बंद पडली. “1999 वर्सा सावन ते कोंकणी विभागांत अध्यापनाचें काम करतात. ह्याच काळांत ते म्हादय बचाव अभियान हे म्हादयचे राखणे खातीर स्थापन केल्ले संस्थेचे वांगडी जाले.”² सुरवेक सहसचीव आनी उपरांत भांडारी म्हण तांच्यानी काम पळयलें. वयर उस्तें तें सकयल गांजे मेरेन पुरण शेतां कसोवपी शेतकारांची म्हायती एकठांय करून म्हादय न्हंयचे तडीर आशिल्ल्या पुरण शेताचेर पुरायपणान अभ्यास करपी ते पयले अभ्यासक.

1998 वर्सा प्रकाश पर्येकार हांणी थळाव्या युवकांक एकठांय करून ज्ञानसागर कला संघ हे संस्थेची स्थापणूक केली. ताचे उपरांत 2000 वर्सा ज्ञानसागर कला संघ शिक्षणीक संस्थेची स्थापणूक करून ज्ञानसागर विद्या मंदिर हे मराठी प्राथमीक शाळेची सुरवात केली. आयज हे संस्थेची स्वताची इमारत आसून विद्यार्थ्यांचो सर्वांगीण विकास जावंचो म्हण थंय प्रयत्न चल्ल्यात. तशेंच 2003 वर्सा वनश्री ही विद्यार्थ्यांचो आस्पाव आशिल्ली पर्यावरण राखणे खातीर संस्था प्रकाश पर्येकार हांणी स्थापली. ज्ञानसागर कला संघ हे संस्थेचे वतीन 2000 वर्सा सावन सैम भोंवड्यांचें आयोजन करता. तशेंच म्हादय बचाव अभियानाचे वतीन साबार फावट घाट माथ्यार भोंवडी करून थंयचो सैम आनी थळाव्या लोकांचे प्रस्न जाणून घेतल्यात. “2002 वर्सा केल्ली म्हादय परिक्रमा आनी ताचे उपरांत घाट माथ्यार केल्ल्यो साबार भोंवड्यांक लागून म्हादय: काळजांतल्यान कागदार... (2011) सारकें महत्वाचें पुस्तक ते

बरोवक पावले.”³ सैमातल्या विविध खाशेलपणांचें तांच्यानी लागींच्यान निरिक्षण केल्ल्यात. ह्या पुस्तकांत तांच्या पुराय म्हादयचे चित्रण केल्ले दिसुन येता. तातुंत म्हादय ही फकत न्हंय न्हय तर म्हादय म्हळ्यार पारंपारिक गिन्यानाचे स्तोत्र जावन आसा अशें ते सांगतात. “इगडी बिगडी तिगडी था (2006) सारकें पर्यावरणाचो संदेश दिवपी बालनाट्य तांच्या हातांतल्यान बरोवन जालां. ह्या बालनाट्यांत सैमाचे चित्रण केला. सैम कितलो म्हत्वाचो आसा हे सांगला.”⁴ जसो मनशांक जीव आसता तसोच सुकणीं-सांवदाकूय जीव आसता तांची आमी राखण करपाक जाय असो संदेश मेळटा. “2010 कोल्याचीं नाडेपेन्नां सारके बालसाहित्य बरयल्लें. जातुंत कोलो आपले युक्तीन वागाच्या तावडीतल्यान कसो सुटून पळटा हाचेर आसा.”⁵ 1994 वर्सा सुरू केल्लो उजवाड उत्सव आयज तो संकल्प दीस म्हण मोठ्या उत्साहान वर्सान वर्स 31 डिसेंबर हे राती मनयतात. हे कार्यावळीक 2021 वर्सा 29 वर्सा भरतात. “तांचो आमचे आमी हो कवीता संग्रह 2013 वर्सा प्रकाशीत जाला. ह्या कविता संग्रहांत समाजाचे आनी पर्यावरणाचे विशय आयिल्ले दिसुन येता.”⁶

कोंकणी साहित्याच्या मळार प्रकाश पर्येकाराची वळख एक कथाकार म्हण आसा. आयजवेर तांच्यानी साबार कथा बरोवन उजवाडा हाडल्यात. तांच्या चंद्रकोर, मोनेळ माया, गळ्यांतलो खुरीस ह्या कथांचेर फिल्मां तयार जाल्यांत. तांचे काजरो हे कथेचेर काजरो ह्या नांवान अनकट कोंकणी फिल्म तयार जावन तेका 67वो राष्ट्रीय फिल्म पुरस्कार फाव जाला. कथेंत ग्रामीण जीवन आनी सैमाचीं विविध आंगा मुखेलपणान येतात. तांचे चंद्रकोर हे कथेक नवी दिल्लीचे कथा हे संस्थेचो 2003 वर्साचो राष्ट्रीय कथा पुरस्कार फाव जाला. तांच्यो कांय कथा कोंकणी कथा मराठीत ह्या केंद्रीय साहित्य अकादेमीन उजवाडा हाडिल्ल्या प्रतिनिधीक कथा संग्रहात म्हाबळी कथेचो आस्पाव जाला. इन्स्टिट्यूट मिनेझीस ब्रागांझा, पणजी हे संस्थेन उजवाडा

हाडिल्ल्या कथावली आनी गोवापुरी ह्या प्रातिनिधीक कथा संग्रहात वर्सल आनी ते पोट घेवन गेले... ह्या कथांचो आस्पाव जाला.

तांच्यो कांय कथा इंग्लेज, पुर्तुगेज, मराठी, हिन्दी, मलयाळम, उडिया, काश्मिरी, कन्नड आनी तेलगू भाशेंत अणकारीत जाल्यात. वर्सल ही कथा गोवा शालांत मंडळान तयार केल्ल्या यत्ता णवेच्या पाठ्य पुस्तकांत आस्पावल्या. कोंकणी कथा अणकारीत जावन समकालीन भारतीय साहित्य, नवी दिल्ली; इन्डीयन लिटरेचर नवी दिल्ली; भाषा, नवी दिल्ली; आय.एन.एस.ए., निव्व लॅटर, नवी दिल्ली; साहित्य अमृत, नवी दिल्ली; कथा प्रायज स्टोरीस, नवी दिल्ली; हिन्दुस्थानी जबान, हिन्दुस्थानी प्रचार सभा, गिरगांव मुंबई; गोवन ऑब्झर्वर, पणजी; दी नवहिंद टायम्स, पणजी; गोवा टुडे , पणजी; हिन्दुस्तानी जबान, मुंबई ह्या नेमाळ्यांनी उजवाडा आयल्यात. “वर्सल हो तांचो कथा संग्रह 2021 वर्सा उजवाडा आयला. तांच्या कथांनी ग्रामीण समाजाचे दुख, तांच्यो चाली रिती, परंपरा अश्यो साबार गजाली तांच्या साहित्यांत दिसुन येता.”⁷ “जाल्यार पुरण ही कादंबरी 2022 वर्सा प्रकाशीत जाल्या ग्रामीण वाठाराचे चित्रण केला. गांवचे लोक कशें कृषी वेवस्थेचेर आदारून आसा. तशेंच उदरगतीक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाता हे तांच्या कादंबरीन दिसुन येता.”⁸

अणकाराच्या मळारय तांचो थोडो हातभार लागला. देखणी बायको दुसऱ्याची हें अशोक पाटोळे हांचें मराठी नाटक तांच्यानी कोंकणीत रूपांतरीत केलां. अंधो का हाथी ही शरद जोशी हांची हिन्दी एकांकी कोंकणीत रूपांतरीत केल्या. जाल्यार देहभान हें अभीराम भटकमकर हांचें मराठी नाटक कोंकणीत अणकारीत केलां. ह्या नाटकाक सादरीकरणा खातीर गोवा कला अकादमी, पणजेचें पयलें इनाम फाव जालां. राजेश पांड्या हांच्यो मूळ गुजराती भाशेंतल्यो पांच कविता मराठी भाशेंतल्यान कोंकणीत अणकारीत केल्यात. Circles (Nasir

Mansoor), The Glaze Eyes (Avatar Krishna Rehbar) आनी Whose Turn Now (Shankar Raina) हांच्यो मूळ काश्मिरी कथा इंग्लेजींतल्यान कोंकणीत अणकारीत केल्यात. कमलेश हांची मरीअम ही हिन्दी कथा कोंकणीत अणकारीत केल्या. वासुदेव बळवंत फडके मूळ मराठी भाशेंत आशिल्लें चरित्र कोंकणीत अणकारीत केलां.

4.4 पुरस्कार

तांच्या लेखनाची दखल घेवन साहित्या खातीर तांका साबार पुरस्कार दिवन भोवमानीत केला.

- 1) चंद्रकोर नांवाच्या कोंकणी लघुकथेक राष्ट्रीय पुरस्कार नवी दिल्ली (2003)
- 2) “दवरणें पुस्तकाक कोंकणी भाशा मंडळाचो साहित्य पुरस्कार (2006)”³
- 3) भाऊराव देवरस सेवा न्यास- लखनऊ उत्तर प्रदेशचो पंडित प्रताप नारायण मिश्र स्मृति युवा साहित्यकार पुरस्कार (2007)
- 4) दवरणें पुस्तकाक धि गो हिंदू एसोसिएशन मुंबयचो कविवर्य पद्मश्री बाळकृष्ण भ. बोरकर स्मृती पुरस्कार (2007)
- 5) दवरणें पुस्तकाक गोवा कोंकणी अकादेमीचो उत्कृष्ट ग्रंथ पुरस्कार (2008)
- 6) दवरणें पुस्तकाक डॉ. टी. एम.ए.पै फाउंडेशन, मनीपाल कर्नाटकचो तोखणायेचो साहित्य पुरस्कार (2008)
- 7) इकराव्या युवा कोंकणी साहित्य संमेलनाचो सर्गेस्त मेघःश्याम नायक युवा साहित्य पुरस्कार (2009)

- 8) इगडी बिगडी तिगडी था पुस्तकाक केंद्रीय साहित्य अकादेमी नवी दिल्लीचो बाल साहित्य पुरस्कार (2010)
- 9) कोंकणी साहित्य मळार मोलादीक योगदान दिल्ल्या खातीर, गोंय सरकाराच्या कला आनी संस्कृती संचालनालयान युवा सृजन पुरस्कार (2010)
- 10) साहित्य, शिक्षण आनी पर्यावरणाच्या मळार योगदान दिल्ल्या खातीर, ग्रामीण विकास सांस्कृतीक संस्था, वाळपय सत्तरी गोंय कडल्यान अस्मिताय पुरस्कार (2011)
- 11) न्यु गोवा एज्युकेशन ट्रस्ट, म्हापशें गोंय हांचो म्हादय: काळजांतल्यान कागदार... ह्या पुस्तकाक सर्गेस्त गुंडू सिताराम आमोणकार उत्कृष्ट पुरस्कार (2011)
- 12) म्हादय: काळजांतल्यान कागदार... पुस्तकाक कोंकणी कला साहित्य केंद्र, कुडचडें गोंय हांचो सर्गेस्त जनार्दन आनी गंगाबाय कुडचडकार यादस्तीक जनगंगा पुरस्कार (2012)
- 13) म्हादय: काळजांतल्यान कागदार... पुस्तकाक गोवा कोंकणी अकादेमीचो संशोधना खातीर सर्वोत्कृष्ट ग्रंथ पुरस्कार (2013)
- 14) म्हादय: काळजांतल्यान कागदार... पुस्तकाक वावराड्यांचो इश्ट, पिलार तिसवाडी ह्या सातोळ्याचो डॉ. जुझे पेरेरा यादस्तीक पुरस्कार (2015)
- 15) वर्सल पुस्तकाक केंद्रीय साहित्य अकादमी पुरस्कार (2023)
- 16) पुरण पुस्तकाक कर्नाटक मंगळूरच्या विश्व कोंकणी केंद्राचो विमला व्ही. पै साहित्य पुरस्कार (2023)

4.4.1 हेर भासांनी अणकारीत जाल्ली साहित्य कृती.

- 1) प्रकाश पर्येकार हांची कांय कोंकणी लघुकथां हिंदी, मराठी, कन्नड, मलयाळम, तेलगू, ओडिया, गुजराती, काश्मीरी, उर्दू, इंग्लीश आनी पोर्तुगेज आदी भासांनी अणकारीत जाल्यात.
- 2) वर्सल कथा संग्रह डॉ. गीता शेनोई कन्नड भाशेंत हांणीन “वर्सल मडू इथारा लटकगालू” हो शिर्शक दिवन अणकार केला. कुवेमप्पू भाषा भारती प्राधिका, कलाग्राम, ज्ञान भारती, मल्लतहल्ली, बेंगळूरु हांणी उजवाडा हाडला.
- 3) इगडी बिगडी तिगडी था हें कोंकणी बालनाटक श्री मोहन कुलकर्णी हिंदींत अणकारीत केलां आनी साहित्य अकादमी, नवी दिल्लीन उजवाडाक आयलां.

4.4.2 फिल्माच्या मळार योगदान.

- 1) फिल्म बिंब, पणजी गोंय हांणी आयोजीत केल्ल्या ऑल गोवा लघुपट सर्तींत दुसरें स्थान मेळिल्ल्या एका कोंकणी लघुपट (EK THEMBO ASHECHO) एक थेंबो आशेचो चें स्क्रीन प्ले बरयलें.
- 2) हिंदी फिल्म शिर्शक (THE MOTHARWOOD & EK PAL) मोनेळ माया 38व्या आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवाच्या (IFFI) – 2007, गोंयांत जावपी शूटिंग & स्क्रीनिंग खातीर वेंचून काडला. ही सर्त पणजी गोंयचे कला आनी संस्कृती संचालक हांणी घडोवन हाडली.
- 3) स्क्रीन प्ले लेखन सर्ती खातीर (SOIM SOBIT NEHA) सैम सोबीत नेहा ह्या नांवान दुसरें इनाम जिखलें. ही सर्त फिल्म एंटरटेनमेंट सोसायटी ऑफ गोवा, पणजी गोवा हांणी 38व्या

आंतरराष्ट्रीय फिल्म फेस्टिवल ऑफ इंडिया (IFFI) च्या कार्यावळीतली एक कार्यावळ म्हणून आयोजित केल्ली.

4) (A CROSS ACROSS) लघुकथेचेर आदारीत एक कोंकणी फिल्म गळ्यांतलो खुरीस, दिग्दर्शन सतीश गांवस आनी केंतकी फिल्म ओल्ड गोवा, गोंय.

5) पुराय लांबायेच्या मराठी फिल्माची निर्मिती श्री गोवर्धन एंटरटेनमेंट, पुणे हांणी मोनेळ माया (Monel Maya), नितीन भास्कर हांणी दिग्दर्शित केल्या, शशांक शेंदे, डॉ.मोहन आगशे आनी हेर हांणी मुखेल भुमिका केल्या.

6) काजरो (KAAJRO) कोंकणींतलो एक सिनेमा जो काजरोचेर आदारिल्लो, दे गोंय स्टुडिओ, गोंय (राजेश पेडणेकार) हांणी तयार केल्लो आनी नितीन भास्कर (पुणे महाराष्ट्र) हांणी दिग्दर्शित केल्लो.

7) प्रकाश पर्येकार हांच्या वर्सल ह्या लघुकथेचेर आदारीत काजरो हें फिल्म भारतीय कथा ह्या वर्गांत, मुंबय भारतांतल्या 21व्या मुंबय फिल्म महोत्सवांत मामी हांगा वेंचून काडला. 17 ऑक्टोबर ते 24 ऑक्टोबर 2019 ह्या काळांत जालें.

8) भारतीय- गोंयच्या 50व्या आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवांत (2019) गोंयच्या मुखेल वर्गांत काजरो फिल्माची निवड जाल्या.

9) काजरो भारताच्या औरंगाबाद आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सवा खातीर- 2020, खातीर वेंचून आयला.

10) 'भारतीय सिनेमा सर्त' विभागा खाला बेंगळुरू आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सव- 2020 खातीर काजरोची निवड जाल्या.

11) नवी दिल्लीच्या म्हायती आनी प्रसारण मंत्रालयाच्या खाला आशिल्ल्या फिल्म महोत्सव संचालनालयान 67वे राष्ट्रीय चित्रपट पुरस्कार जाहीर केल्यात आनी काजरोक उत्कृष्ट प्रादेशिक भाशेचो चित्रपट पुरस्कार फावो जाला.

12) आर्या – भारताची धूव एक मराठी फिचर फिल्म जो तांच्या मूळ कोंकणी लघुकथेचेर आदारीत आसा (SAIM Sobit NEHA) सैम सोबीत नेहा, दिग्दर्शन नितीन भास्कर (पुणे) आनी Produced S.S. Film Production, Soham Apartments, Flat No. तिसरो माळो, अ विंग, नवभारत शाळे लागसार, शिवाणे, पुणे- २३, महाराष्ट्र). नॉर्वे आंतरराष्ट्रीय हॉलीवूड चित्रपट महोत्सव आनी सिंगापूर आंतरराष्ट्रीय चित्रपट महोत्सव खातीर ह्या चित्रपटाची निवड जाल्या.

4.4.3 अणकार कार्य

- 1) कोंकणी भाशेंत अणकारीत मराठी नाटक, अशोक पाटोले हाणें बरयल्लें शीर्षक देखणी बायको दुसऱ्याची.
- 2) अभिराम भटकमकर हाणें बरयल्लें कोंकणी भाशेंत अणकारीत मराठी नाटक, शीर्षक देहभान.
- 3) कमलेश्वर प्रसाद सक्सेनाची हिंदी लघुकथा कोंकणींत अणकारीत करून जाग म्हयन्याळ्यांत उजवाडाक हाडली.
- 4) ऍनबीटी इंग्लीश बाल पुस्तकाचो कोंकणी शीर्षकां अणकारीत केला (A friend Together) घट्ट इश्टागत ऍद्रिला मित्रा हाणी बरयला, 2023.

- 5) ऍनबीटी हिंदी बाल पुस्तकाचो अणकार कोंकणी शीर्षकात क्यो? (कित्याक?) मीनाक्षी स्वामी हांणी बरयल्लें, 2023.
- 6) ऍनबीटी हिंदी बाल पुस्तकाचो कोंकणींत अणकार केला, शीर्षकां भाजी बाजार (भाजी बाजार) सर्ववेंद्र विक्रमान बरयल्लें, 2023.
- 7) प्रकाश पर्येकार हाचे बाल साहित्य “इगडी बिगडी तिगडी था” मोहन कुलकर्णी हाणें हिंदींत अणकारीत करून साहित्य अकादमी – नवी दिल्लीन उजवाडाक हाडले.

संदर्भ

- 1) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005.
- 2) प्रकाश पर्येकार हांची मुलाखत 06/02/2024 ताळगांव-गोंय.
- 3) पर्येकार, प्रकाश. म्हादय काळजांतल्यान कागदार. कला आनी संस्कृती संचालनालय, पणजी, गोंय, 2011.
- 4) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी, गोंय, 2006.
- 5) पर्येकार, प्रकाश. कोल्याचीं नाडेपेन्नां. शाल्मली क्रिएशन्स, वाळपय, सत्तरी, गोंय, 2010.
- 6) पर्येकार, प्रकाश. आमचे आमी. शाल्मली क्रिएशन्स, वाळपय, सत्तरी, गोंय, 2013.
- 7) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव, गोंय, 2021.
- 8) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, धर्म लक्ष्मी, सांत लॉरेन्स, आगशी, गोंय, 2022.

प्रकरण : पांचवें

5. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांतल्यो व्यक्तिरेखा, लोकपरंपरा आनी वाठार.
  - 5.1 प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत चित्रीत व्यक्तिरेखा.
  - 5.2 लोकपरंपरा
  - 5.3 लोकमानस
  - 5.4 सैम निरीक्षण
  - 5.5 उदरगत आनी पर्यावरण

5. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांतल्यो व्यक्तिरेखा, लोकपरंपरा आनी वाठार.

प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांतल्यो व्यक्तिरेखा, लोकपरंपरा आनी वाठार ह्या प्रकरणांत तांच्या साहित्यांतली पात्रां जर पळयत जाल्यार यादेस्त उरपा सारकी आसा. तांच्या दर एका साहित्यांत मुखेल पात्रां दिसून येतात. पात्रांचे चित्रण करतना कांय पात्रां मायेस्त तर कांय पात्रां वाद घालपी आसात. अशें तरेन तांच्या साहित्यांतल्या पात्रांचेर भाश्य जातले. तशेंच गावांनी जर पळयत जाल्यार पयलीच्यान लोकपरंपरा चालू आसात. तांच्या साहित्यांत लोकपरंपरा कश्यो आयलां हाचेर भाश्य जातले. तशेंच ग्रामीण लोकांचे दर एका गजालीर बारीक साणेन चितप जाता. त्या खातीर तांच्या साहित्यांत लोकमानसिकता कशी आयलां हे दिसून येता. तशेंच तांच्या दर एका साहित्यांत सैमाचो हावेस जाणवता. तशेंच उदरगतीक लागून आयज पर्यावरणाची खूब इबाडणी जायत आसा. ग्रामीण वाठारांत बदल जायत आसात. त्या खातीर तांच्या साहित्यांत उदरगतीक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाता हे दिसून येता.

5.1 प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत चित्रीत व्यक्तिरेखा.

ह्या बालनाट्यांच्या पुस्तकांत कांय मुखेल पात्रा आसात. ती म्हळ्यार रामजी, पिटर, रोहीत, सुरज, चित्रा, विठु, पिकी, विठुची आवय, आटकुलो-पिटकुलें आनी तोंडयो जादुगार अशी पात्रां आसांत. तातुंतली रामजी, पिटर, रोहित, सुरज आनी चित्रा ही रानांत भोवपाक येतात. ही भुरगी रानांतली झाडां, फुलां, फळां, सुकणीं पळोवपाक येतात. “रामजी हो गेली पांच वर्सा ट्रेकीगेक भोंवता. न्हंयच्या देगणातलो चडसो वांठार ताणें पांयानी माड्डयलो. ताणेंच आपल्या इश्टांक रानांत भोंवपाक हाडिल्लें.”¹ तशींच ही भुरगीं तोणया जादुगारान कांय जनावरांचे तशेंच मनशांचे फातर केल्ले आसता आनी विठुच्या आवयचे झाड केल्ले आसता तांका ह्या तोणयो जादुगाराच्या तावडीसून ही भुरगीं सोडयतात. “विठु बदल सांगचे जाल्यार ल्हान आसतना

विठ्ठू आवय वांगडा दोंगरार काळेरानांत कुमेर शेत करताले थंय वचपाक रडटालो. उपरांत तांका थंय व्हरता आनी आवयचो दोळो चुकोवन तो रानांत पावता.”² आवय सोंदता तेन्ना तोणयो जादुगार विठ्ठूक व्हरतना दिश्टी पडटा. आनी ती ताचेकडल्यान सोडोवपाचो यत्न करता. आनी अशें तरेन जादुगार विठ्ठूचो फातर आनी ताच्या आवयचें झाड करता. पिकी हे शाळेचे वनभोजन आसलें तेन्ना रानांत भोंवतना ताका फुलां दिसतात आनी ते मुखार-मुखार वयता आनी तोणायां जादुगराच्या तावडीन सापडटा. तशेंच तोंडयो जादुगार हो असोच रानांत भोंवता-भोंवता काळेरानांत पावता आनी थंय झाडा-झुडपानी गच्च जाल्लें आसता. थंय वजरो आसता तो आपल्या जादुच्या शक्तेन ताची बारीक झर करता. रानांत आयिल्या मनशांचो आनी उदक पिवपाक आयिल्या जनावरांचो फातर करून झाडांच्या धोलींत घालता. फातर केल्यांक वर्सासुन एकदाच तांका रान उत्सवाच्या वेळार आशिल्या रुपांत हाडून तांका जेवाण घालतालो. आनी कोणेय रानांतल्यान पळचें न्ही हाचे खातीर जो शिमे भायर वता ताचो तीन चीमटयो गोबर करतालो. आनी तो रानउत्सव मनयतालो कारण परत वर्सभर ताचो जादू असोच चलचो ह्या खातीर तो रानउत्सव मनयतात. ह्या बालनाट्यांत विठ्ठूची आनी ताच्या आवयची मानसिकता दिसून येता. विठ्ठूक जेन्ना ही भुरगीं फातरांतल्यान मुळ, मनीस रुपांत हांडटा तेन्ना तो आपले आवयक सोदपाक लागता. आवयच्या यादीन तो व्याकूळ-पिकूळ जालो आसता. आवय खातीर तो रडटा पूण ताची आवय ही झाडाच्या रुपांत आसता, ती उलयता मात विठ्ठूक दिसना ती. कितलीशीच वर्सा तो आवय विना राविल्यान ताका मुळ रुपांत येतकच केन्ना आवयक मेळटा अशें जालें. म्हूण विठ्ठू म्हणटा “आवय खंय आसा तूं. म्हाका तूं कित्याक दिसाना? आवय म्हाका तुकां पळोवंपाक जाय.”³

वर्सल कथा संग्रहात ग्रामीण वाठारांतली पात्रा दिसुन येता. ह्या कथा संग्रहात कांयकडे पात्रां जी आसात ती मायेस्त पळोंवक मेळटा. तर कांय कडे पात्रां एकमेकां वांगडा वाद घालतना दिश्टी पडटा. तशेंच कांय पात्रांचे सैमाकडले नाते कितले घट आसा तें दिसुन येता. मायेस्त पात्रां पळयत जाल्यार मोनेळ माया कथेंतलो सुकडो ही व्यक्ती. सुकडो हो शेत करून आपले आनी आपल्या घरच्याचे पोट भरतालो. तशेंच सुकड्याक स भुरंगी सवूय चेडवा. सुकडो हरशी धाडशी पूण जेन्ना ताका रानांत झिळीनी भुरगें मेळटा तेन्ना तो ताका घरा हाडटां. तेन्ना ही खबर सुकड्याच्या बायलेक कळटा तेन्ना ती सामकी भिनसाळटा. “तूं खळ्यांत कसो तो पांय दवर. तुजे दोके म्होडून घालिना जाल्यार बापायच्या कास्ताचें न्हू.”⁴ बायल ताका खूब कितें म्हणटां तरी लेगीत तो वोगी रावता. अशें तरेन सुकड्याची भुरग्याकडली माया दिसुन येता. चंद्रकोर ह्या कथेंतले चंद्रे जे रानांत लाकडां हाडपाक वयताले. ताचो घोव सातु जो सोरो पियेतालो. जेन्ना चंद्रयाक रानांत भयंकर वानरमारो दिसता तेन्ना चंद्रे लाकडां साणून घरां येता. तशेंच गांवचे लोक त्या वानरमाऱ्याक धरून हाडून ताका बांदून मारतात. तेन्ना चंद्रयाक दिसता आपूण तेन्ना बेशटेच ओगी रावले ताणी आपल्याक घट धरी नासतना धल्ले म्हूण गावांत उठयले. तशेंच चंद्रे ताका रातचे वचून सोडून हांगोसलो चल म्हूण सांगता. साकरूचें लग्न ह्या कथेंतले साकरू हे सामके मायेस्त आवय-बापूय नाशिल्यान आपल्या भाव-भयणांक सांकरूच पोसताले. साकरू गंगामावशे वांगडा कामाक वयताले तिका तें आपली आवय मानताले. साकरूच्या भावाचे लग्न जाता. भयणीच्या लग्नाक साकरू ताका दोन कांकणा आनी भाव हेच्या तेच्याकडे पयशें मागता म्हूण वीस हजार दिता. तशेंच साकरूचें लग्न थारना कारण ते दिसपाक तितले बरें नासता. पूण निमणेकडेन गंगामावशेचो भाव ताका पास करता. वर्सल ह्या कथेंत पार्वती गेल्याक धोलूक वाजोवपाची वर्सल येता तेन्ना तिचो चलो आपल्याक लज दिसता म्हूण सांगोन आपूण धोलूक वाजोवचो ना म्हूण आवयक समजून सांगता. “तूं आणकी

कसलेंय काम सांग. पूण धोलूक अशें मी गळ्यांत घालचोना.”⁵ आपूण शिकून व्हड जावन कामाक बी वयतलो म्हूण सांगता. अशें तरेन मायेस्त पात्रा दिसून येता.

तशेंच वर्सल ह्या कथासंग्रहात एकमेका वांगडा वाद घालता ती पात्रां लेगीत दिसून येता. आनी ते पोट घेवन गेले हातूंत झिपरो हो वोंसकार घाटी जो न्हंयक सापळो लांवन हुंदा धरतालो थंय झिपऱ्याचो बैल मेळटा आनी ताचो वाद जाता. तशेंच घोटेर कथेंत गोविंदबाबाची गॅलरींतल्यान गार्डनातल्या आंब्याकडे नदर गेली. थंय दोन भुरगीं कावळ्याचे घोटेर धोंगशीता. तांचेकडे गार्डनान वचून तांका तापयता तेन्ना थंय जाल्लो वाद दिसून येता. तशेंच म्हाबळी ह्या कथेंत आंब्याच्या झाडाची होळयेक होळी घालतात मात आंबुली फुटाक आयली होळयेक घालनात. “शेसाय काय? वयर बग, आंबुल्ली फुटाक येयल्या मरे! आनी फुटाक येयल्ली आंबुल्ली होळयेक घाली नात खंय.”⁶ बारकेल्याच्या पोरसांतली फुटांक आयिल्ली आंबल्ली होळयेक घालता म्हूण तांचो वाद दिसून येता.

तशेंच वर्सल कथा संग्रहात सैमाकडे घट नातें आशिल्ल्यो कांय कथा त्यो म्हळ्यार काजरफळ, दोंगराचो बाबा, ज्यानी, उदक, अभयारण्य आनी सैम सोबीत नेहा. काजरफळ ह्या कथेंतलो फटी ताची बायल फटलें आनी चलो-चली. फटी हो मालूच्या जमनीत पुरण शेत रोयता. ताच्या घरची सगळी मेळुन काम करतात. मालूचो ताच्या पुरणीर लक्ष आसता. कारण शेताक कणसां बरी आयलीं आसता. ताणें मेहनत घेतिल्ले म्हूण फळ बरें आयले. पूण अचानक पावस योवन सगले व्हावून वता. दोंगराचो बाबा ह्या कथेंत फतेली जो रानांतच चड वेळ आसतालो म्हूण ताका दोंगराचो बाबा म्हणटाले. तशेंच रानांतले कितेंय विचरल्यार दोंगराच्या बाबाक जुस्त खबर आसताले. इतले ताचे नातें सैमाकडे घट आसता. ज्यानी ह्या कथेंत सोनी हाका गोरवांची खुब माया ती तांची बरी काळजी घेताली. तांगेर गोरवां, बोकडां आसली. गोरवांक धाम

आयिल्यान गोरवां मरतात. तिचे एकूच वासरू जगता ताचे नांव ज्यानी ताच्या पासून आपलो वाडो जावनी म्हूण ती आंगवण करता. पूण गाय वियेले फावट पाडो काडटा पूण फाश्याक लागून जेन्ना मरता तेन्ना ती वासरू काडून मरता. अभयारण्य कथेंतले आवडू कडवळी गावांत ताचे एकट्याचेच घर आसता. तिची कोंबडी, गोंरवा, झाडां, कुत्री, मांजरा आसता. तिचो चेडो गावांत रावया नाका म्हूण सांगता पूण ती गांव सोडपाक पळयना. तशेंच सैम सोबीत नेहा ह्या कथेंत नेहान आपल्या मामागेरसून अनंताचे आनी पारजतीचे झाड हाडिल्ये तें लायता. तशेंच ताच्या पप्पान ताका चित्रांचे पुस्तक हाडलेले. तातुंतले झाड पळोवन नेहा आपल्या पप्पाक विचारता “पप्पा, हें बॅनियन ट्री केदें मोठें आसता रे?”⁷ ताका तें झाड खूब आवडलेले. जेन्ना तें वडाचे झाड प्रत्यक्षान पळयता तेन्ना ताचो आनंद दिसता. तशेंच ताका झाडांची खूब आवड आसता अशें तरेन वर्सल कथा संग्रहात आयल्यो व्यक्तिरेखा दिसून येतात.

पुरण ह्या कादंबरीन कांय मुखेल पात्रां आसात ती म्हळ्यार रगलो, बायुलें, सुरंगी, थपादादा, गणबा, चंदन, आदी. पणसुलें गांवचे ह्या पुराय कादंबरेन ग्रामीण वाठाराचे चित्रण आनी थंयची पात्रां चड प्रमाणत दिसून येता. रगलो हे पात्र ताची बायल बायुलें चली सुरंगी आनी चेडो सदा. रगलो हो शेत करून आपले आनी आपल्या घरच्याचे पोट भरतालो. रगल्याची “तीन फाट्यार आसलेली पुरण गेली होवोन. कमारभर खोल दबरो पडलां थंय आतां.”⁸ त्या वर्सा थंय पुरण करूंक मेळेची ना म्हूण तो गांवातल्या बुलीगेर वचून तांचे जमनीत पुरण शेत करता. कारण बुली अनु पुरण शेत करना अशें ताणें आयिकिल्लें आसता. तशेंच रगलो हो मेहनती मनीस आपल्याकडले दुसऱ्याक कितेय जाय पडल्यार रोखडो दितालो. पूण आपल्याक जाय जाल्यार दुसऱ्याकडे केन्नाच काय मागपाक वचनासलो. बायुले हे पात्र रगल्याची बायल. तें वेळें गांवचे चली बेकार बशिल्ली केन्नाच दिसना तें. घरांतली सगळी कामा करप त्या भायर

गोट्यातली आनी उपरांत शेतांत काम करताली. बायुल्याचे काम सामके नितळ आसले. तशेंच ताका कोंबडी पोसपाची आवड आसली आनी ते तातुंतल्यान पयशें मेळटाले तें जमोन दवरताले. बायुलें ही संवसारी बायल आसली. सुरंगी हें रगल्याचे चेडू. सुरंगी धावी नापास जाल्ले. ताचे अभ्यासांत लक्षच नासले. घरच्या कामांनी ते चड रमताले. तशेंच बापाय वांगडा पुरण शेतान वचून ताका मदत करताले. तशेच न्हंयचेर वचून उदक हाडप, कपडे धूवंप, आयदना घासप, अशी कामा तें करताले. सुरंगीक शिवण सुताची आवड आसली. बापायन काजीचें आनी रोसाचे पयशें मेळून सुरंगीक मशीन हाडून दिल्ले. तशेंच सुरंगी गोरें पान, ओठा वयर बारीकसो तीळ, चाप्याचे कळयेवरी नाक, वासरावारी दोळे आनी केस लांब. सुरंगी ल्हान वयांत आवयवरी काम करताले.

थपादादा ताचो पूत गणबा आनी गणबाचो पूत चंदन. थपादादा हो जाण्टो मनीस गावांत कोणाक कितेंय विचारपाचे आसल्यार थपादादाक विचारताले. थपादादा सांगता “हे न्हंयक केन्ना वायट उतर दिंव नाकात. देयी ती आमची. तिच्याच पाण्याचेर जगतात आमी,”⁹ तशेंच जेन्ना थपादादा पुरण शेत करतालो तेन्ना ताचो पूत गणबाय ताका मदत करतालो. उपरांत गणबा पुरण शेत करपाक लागिल्लो. गणबा चवथी शिकिल्लो मात गणितान सामको हुशार. बंदारे घालपाक कितले सामन लागतले जुस्त हिशोब करून सांगतालो. तशेंच हेर पुरणकार गणबाचे आयकतालें. चंदन हो गणबाचो पूत सामको हुशार ताच्या हातान पुस्तकां आयल्यात. रातभर पुस्तकां वाचीत आसतलो. अभ्यास करता-करता बापायक लेगीत मदत करतालो. ताचे वांगडचे भुरगे आसात तांका काम करपाक नाका. चंदन आठ-धा वर्साचो आसताना ताका न्हंयत पेंवपाक कळटाले. ताका म्हादय संदर्भात जाणून घेवपाची भोव इत्सा. संवसार पाडव्यांक गवाळी गावांत रणमालें जाताले. थंय झिपऱ्याची मावशी आशिल्ली. झिपऱ्या वांगडा चंदन

वयता. ताका म्हादय न्हंयचो उगम पळोवपाचो आसता. चंदन गवाळी गावांत वतना ताणें सैम, जनांवर, न्हंयच्यो कोंडी हाचे विशीं बरेच जाणून घेतिल्ले. चंदन हो गांवांत पयलो शिकपी भुरगो. तशेंच पुरण शेताची जमीन गांवच्या लोकांक मेळोवन दिवपाच्या हावेसान धडपडटालो. जमनीची कागद पत्रां नाशिल्ल्यान तांका तांची जमीन मेळोवन दिवप शक्य नासले. तशेंच चंदनाचो सुरंगीचेर मोग आसलो निमणेकडने ताचे लग्न जाता. तांचे जाती भायर लग्न जाल्यांन तांचे घर भायर दवरता. कारण सुरंगी हे नायकाले. आनी चंदन हो गांवकारालो.

5.2 लोकपरंपरा

प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत ग्रामीण वाठारांतल्यो लोकपरंपरा दिसून येतात. तशेंच ग्रामीण वाठारांतले लोकउत्सव आसता तेन्ना दर एकलो एकठांय योवन लोकउत्सव मनयतात. तशेंच गांवचे लोक देवाचे कार्य व्हडले श्रध्देन करता. तांच्या साहित्यांत लोश्रद्धा आनी लोकविद्या लेगीत दिसून येता. तशेंच जाणट्यांनी शिकयल्यो कांय गजाली एके पिळगे कडल्यान दुसरे पिळगेकडेन पावल्यो. कांय घडणुके फाटल्यान आख्यायिका आसात. तशेंच तांच्या साहित्यांत लोकगिता लेगीत दिसून येता. अश्यो साबार गजाली तांच्या साहित्यांत दिसून येता.

5.2.1 लोकउत्सव

लोकउत्सव हे समाजाचे लोकसंस्कृतायेच्यो कुरवो. धर्म, जात, आनी प्रता प्रमाण लोकउत्सवाचे स्वरूप थारायिल्लें आसता. गावांत कालो, शिगमो, दिवाळी अशें विंगड-विंगड लोकउत्सव मनयतात. गावांतली भुरगी कालो म्हणटूकच दोन-तीन फावटी तरी देवळाकडे वचून येतात. काल्याक तांका संकासुरांक पळोवपाची चड आवड आसता. तशेंच शिगमो म्हणटकच गावांत उमेदीचें ल्हार. शिगमो म्हणटकच पुनवे दीस होळी, पाडव्या दीस चोर, तिसरे

दीस देवीची पालखी, चौथे-पांचवे दीस करूंत्यो, सवे दीस घोडेमोडणी आनी सातव्या दिसा देवाचीं न्हावणां असो सात दिसांचो शिगमो उत्सव मनोवपाची परंपरा गावांनी आसा. शिगमो मनयताना सगले लोक एकठांय योवन मनयतात तशेंच होळयेक आंब्याचे झाड घालतात. पूण फुट्टाक येयली आंबुल्लीं घालनात. दिवाळेक गांवचे भुरगे एकठांय योवन नरकासूर करतात. नरकासूर करताना दर एकलो काम वाटून घेवन नरकासूर पुराय करतात. सत्तरीत नागपंचमी दिसां जमीन दुखयनात. कारण तो नागाचो दिस. आनी त्या दिसा घरां कुशीक लेगीत अळमी आयल्यार काडीनात. नागपंचमीक सगली एकठाय योवन नागपंचम मनयतात. तशेंच गावांनी रणमालें, धालो मनयतात. धालो हो मांडार जाता. त्या खातीर गांवचे लोक रानांत वचून म्हेडी-आड्यो हाडून माटोव घालतात. “साटा सत्तरेत हे न्हंयक सांतेरी, ब्राम्हणी, केळबाय, जोगेश्वरी सासणची माया, भुमका अश्या रुपांनी पुजतात. देवी एक. मात रूपां वेग-वेगळी. कळस रूपांत ह्या देवींक पुजपाची चाल सत्तरींत आसा.”¹⁰ कुळवाड्यान चवथीक देवी पुजूंक जायो. मोटेले दिवाळेक दसमी पुजूंक जायो. सगळो भार हो बायलेच्या खांदार दवरला. तशेंच “गवाळी गावांत रणमालें दोन फावट सादर जाता. शिगम्याक आनी संवसार पाडव्याक.”¹¹ “पेडणेंचो दसरो ह्या विशयाचेर हांव प्रॉजेक्ट करुंक सोदतां सर.”¹² गावांत जर पळयत जाल्यार वेग-वेगळे उत्सव जाता तातूंतलोच पेडणेचो दसरो ही एक गांवची परंपरा.

5.2.2 लोकविद्या

लोकविद्या म्हळ्यार लोकांनी लोकां खातीर दिल्ली शिकवण. आदल्या तेपार कुमेर शेत करपाची परंपरा गावांनी आसली. जाणट्यांनी सुरुवात केली उपरांत ती चालू उरली मुखार सरकारान कुमेर शेत करपाक बंदी हाडली. तशेंच दोंगरा वयल्यान शेताच्यो पोटल्यो घरां हाडटना वर्जे दवरण्यार दवरतालें. एकएकदा कितलेशेंच दिस पोटल्यो तश्योच दवरण्यार

उरताल्यो कोण कोणाची पोटली व्हरचो ना असो दर एकल्याक विस्वास आसलो. “कोणा एकल्याची वस्त वाटेर शेणिल्ली मेळ्ळ्यार तीं उखलून दवरण्यार हाडून दवरप जाताले.”¹³ अशी शिकवण पयली गावांत आशिल्लीं. तशेंच गावांनी पुरण शेत करपाची चाल आसली. पुरण शेती करपाक जमीन तयार करची पडटाली त्या खातीर कुसारें, रेंव, काडून जमीन, तयार करप. तशेंच वल्ली घालून बांद घालपाची परंपरा अश्यो साबार गजाली ज्यो जाणट्यानी सुरुवात केल्ल्यो आनी मुखार त्यो सोपत गेल्यो. तशेंच अळम्यांच्या दिसांनी ह्या निबंदान “रातच्या वेळार अळमीं काडप ना असो अलिखीत नियम आसलो. तिनसांजचीं अळमीं दिसली जाल्यार तीं दुसऱ्या दिसां काडटात.”¹⁴ रोयणीर ताळो मोडून दवरलो म्हटल्यार ती अळमीं ताळो मोडटेल्याची जाली. असो नेम जाणट्यांनी दवरिल्लो. तशेंच वर्सल कथा संग्रहांतल्या वशाड सारक्या कथेंत गावांतले भर्गे दिवाळेक नरकासुर करतात आनी सायज लेगीत नरकासुर करपाची शिकवण चालू उरल्या. म्हाबळी कथेंत गावांनी होळी ही आंब्याची घालता आनी फुटाक येंयली आंबुल्लीं होळयेक घालनात. तशेंच होळयेक मेस्तान- मेस्ताचे काम करप आनी गांवकारान-गांवकारपण करप आनी होळयेच्या सर्दांत झगडपाक जायना अशी शिकवण पयलीच्यान आसा. तशेंच वर्सल कथेंत दर वर्सा हरिजन समाजांतल्या लोकांक धोलूक वाजोवपाची वर्सल येता. तशेंच हरिजन समाजांतल्या लोकांक धोलूक ओडून दिवपाक कळपाक जाय अशी हरिजन समाजाची शिकवण आसली. अशें तरेन जाणट्यांक कडल्यान शिकिल्ल्यो गजाली मुखार चालू दवरिल्ल्यो मात काळांतरान गावांत बदल जायत गेले.

5.2.3 लोकश्रद्धा

ग्रामीण मनशाची जीण लोकसंस्कृतायेचे दावणेक बांदिल्ली आसता. ग्रामीण मनीस विविध चाली-रिती, रुढी आनी परंपराच्या फाटल्यान ओडत गेलो आसा. गावांत जेन्ना देवाकडे

कसली आंगवण मागता आनी देवाक कितेंय कोंबो बी दिता म्हूण सांगता आनी जो मेरेन आंगवण फेडना तो मेरेन त्या मनश्याक त्रास जाता म्हूण गांवचे लोक भक्ती-भावान आंगयले फेडटात. तशेंच जेन्ना गावांत कोणाचे लग्न ठरता तेन्ना देवाकडेन प्रसाद घेतात. “लग्नाक हयकार दिलो. साकरूकय चेडो भूरगो आवडलो पूण देवाकडे तांचे प्रसाद घेवंक गेल्यार प्रसाद जायना !”⁵जेन्ना चलो वा चली दोगांय एकमेकाक पास जाता तेन्ना देवाकडे तांचे पडटा कांय ना ती घरची लोकश्रध्देन पळयता. तशेंच म्हाबळी कथेंत होळी घालता तेन्ना होळयेक कोणी झगडचे न्ही तशेंच त्या दिसां कोणाक कितें जावचें न्ही आनी गांवकार हो होळयेक गंध, फुल घालता आनी मागेरच शेंसायतात. गांवचे लोक हे देवा कार्याचे श्रध्देन करतात. तशेंच जेन्ना हुंवार येता तेन्ना गांवचे सवाशीण बायल न्हंयचे उदक कमी जावने म्हूण न्हंयची घोटी भरता. “नाल्ल घेवन यो आनी न्हंयची घोटी भर बेगीन.”⁶तशेच साटा सत्तरेत न्हंयक कळस रूपांत पुजपाची चाल सत्तरीन आसा. बायलां मोटे उमेदीन चवथीक देवी पुजतात आनी मोटेले दिवाळेक दसमीं पुजतात ह्यो सगळ्यो चाली रिती बायला श्रध्देन करतात. तशेंच पुरण शेत करतना कांच शेतकार आपल्याक बरें शेताचे पीक योवन भात आनी तण बरे भशेन घरो पावोनी त्या खातीर गांवकाराक आपोवन गाराणे घालून घेतांत आनी ताकाच आपोवन मागेर फेडटांत. तशेंच मोनेळ माया सारक्या कथेंत फुलूक भुरगें जायना म्हूण धालांक तशेंच दसऱ्याक मांडार आपल्याक भुरगें जावने म्हूण गाराणें घालून घेताले. तशेंच तावीज सारक्या कथेंत केवज्याचो देव-देवसपणाचेर भावार्थ आशिल्लो दिसून येता. “आपणें तावीज मंत्रून घेतल्यार कशें जायत ? असो विचार केवज्याच्या मनाक आफडून गेलो.”⁷केवज्याक बाजारांत गेलेकडे जाइगार दिसतात आनी केवजो हो आपल्या घरांत सदाच कटकटी आनी लग्न जाल्यांन आपल्याकडे पयशेंच उरना त्या खातीर केवजो जादूगारा कडल्यान तावीज मंत्रून घेता आमी आपलेकडले

पयशें सोपोवन घरा येता आनी उपरांत ताका पश्चाताप जाता. हांगा गांवचो मनीस हो देवाकार्याक वा कसल्याय घडणुकेक श्रध्देन पळयता. दवरणें निबंदसंगहांतल्या दवरणें निबंदात “जायते फावट वजेली अर्दे वाटेर आशिल्ल्या दवरण्यार आपल्यो पोटल्यो लायताले आनी दुसरी पोटली हाडपाक परत शेतांत वयताले. केन्ना केन्ना दवरण्याच्या माथ्यार दवरिल्ल्यो पोटल्यो दोन तीन दीस तश्योच पडून आसताल्यो. जण एकल्या वजेल्याचो एकामेकाचेर विस्वास आसतालो.”¹⁸ दवरण्यार दवरिल्ली पोटली कोणूच उखलून व्हरचोना हाची तांकां पुराय खात्री आसताली. कोणा एकल्याची वस्त वाटेर शेणिल्ली मेळ्ळ्यार ती उखलून दवरण्यार हाडून दवरप जातालें. अश्यो एका एका दवरण्यार कितल्योश्योच वस्तू एकठांय जातल्यो. मागीर आपआपली वस्त वळखून व्हरप जातालें. ताका लागून दवरणें हें विस्वासाचें प्रतीक आशिल्लें. शेणिल्ली वस्त मेळपाचें तें श्रध्दास्थान आसले. अशें तरेन प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत लोकश्रद्धा दिसून येतात.

5.2.4 आख्यायिका

ग्रामीण भागांत घडिल्यो वेग-वेगळ्यो घटना आनी प्रसंगाचेर आदारित आसतात. दवरणें निबंद संग्रहांतल्या मीर्ग निबंदात जर पळयत जाल्यार लेखक आपल्या आवयक विचारता. “आवय हे सुकणे रडटा तेचे नांव काय गें” ?¹⁹ त्या फाटल्यान आख्यायिका आसा ती म्हळ्यार एक चलयेचे लग्न जाल्ले आनी बापूय ताका व्हरपाक आयलों. बापायन ताच्या मांयक विचरोन चलयेक कुळारा व्हरता सांगले तेन्ना तिणें व्हर सांगले. पूण पयली म्हसरांक उदक दिवने मागेर व्हर तें चली तळयेचे उदक हाडून दिवपाक लागले. पूण म्हसरां उदक चड पितात म्हूण ताणें शेणाचे उदक करून दिले आनी बापाय वांगडा गेले. ही गजाल जेन्ना मांयक कळ्ळी तेन्ना

तीणे ताका श्राप दिलो तूं फुडल्या जल्माक सुकणें जांवन आरडटले म्हूण सुकणें मीर्गाचे पयली आरडटा.

5.2.5 लोकगितां

लोकगितां म्हळ्यार लोकांनी लोकां खातीर तयार केली लोकगितां. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत शिगम्या संदर्भात कांय गितां म्हण्टांत जी गितां आसांत जातुत सैमाचो संदर्भ आयलां.

देखीक :

“आयनाच्या बायना

घेतले बगर जायना

केंक्येंऽऽ”

अशें एका सुरान म्हणटकच तांच्या हातांत केळ्याची फोड नाजाल्यार नाल्लाची शेरणी पडटाली. घरांघरांनी अश्यो केळ्यांच्यो फोडी आनी शेरण्यो जमताल्यो. केळीं खावन पोटां टुणटुणीत जातालीं. मुखार आमी तकली लडयली. ‘केंक्येंऽऽ’ म्हणपाचें सोडून दिलें आनी क्येंऽऽक्याच्या जाग्यार तें ‘पैसा’ म्हणपाक लागले. कांय कांय घरांनी तें अशें म्हणटालें

देखीक

तारीवयलें सुकणें, हालयता बुकाणें

आमी येयल्यांत वर्सान, घाला आमच्या बोल्सांत”...²⁰

अशें म्हणून शिगम्याक अल्लक मागताले. लोकांनी तांका पयशे घालचे अशी तांची अपेक्षा आसताली. 'आयनाच्या बायना घेतले बगर जायना पैसाऽऽ' अशें म्हणलें तरी कांय जाण हातार केल्लें दवरतकच मात तांची निराशा जाताली. धा पयशे, वीस पयशे, आठ-आण्यां मेरेन लोक तांका अल्लक घालताले. पुराय गांव भोंवून जातकच सांजवेळार सगले पयशांचो हिशोब करताले आनी जमिल्ले पयशे वांटून घेताले.

5.3 लोकमानस

दवरणें निबंद संग्रहात लोकमानस आयिल्लो दिसून येता. पुराय निबंद संग्रहात लेखकाची मानसिकता चड प्रमाणांत दिसून येता. लेखकाक आपल्या भुरगेपणांतल्यो यादी आनी आधुनिकतायेक लागून पर्यावरणाची जाल्ली इबाडणी हाचे विशींची लेखकाची मानसिकता दिसून येता. गोठण सारक्या निबंदात जर पळयत जाल्यार आयज तें राखणेय नात, गोरवांय नात आनी त्यो गोठणीय नात हाची लेखकाक उगडास जाता. तशेंच मीर्ग लागतकीर लेखकाचो बाबा विंगड-विंगड कामांनी गुल्ल जाल्लो आसतालो त्यो यादी लेखकाच्या मनांत येतात. "आमी मनश्यां भिजल्यार जाता पूण मोनजातीक भिजोवंपाक जायना"²¹ ह्या मताचे तांचे बाबा आसले.

बाकीत सारक्या निबंदात बाकीत करपाक लेखक आनी तांचे इश्ट कशें धडपडटा ही मानसिकता दिसून येता. भोंवडी आनी कास ह्या निबंदात जेन्ना लाडुमामा लेखकाक भोंवडेक व्हरता तेन्ना लाडुमामाक शिंगाडी दिसता तेन्ना तो फार मारता तो शेळायता. अशें ह्यान पयली केन्नाच जावंक नासले. तांका सांवद मेळना तेन्ना लाडुमामा म्हणटा "आयज तूं तुमच्या 'त्या' शेजाऱ्यांचें तोंड बी बगून येवंक नासलो मरे"²² कसल्याय बऱ्यावायट कामाक वयतना त्या मनशांक सांगपाचे सोडून ताका दिसपसून नासले. कारण काम जाय नासलें. असो गांवचो समज

आसलो. शिंयाळ्यो राती हातूंत भुरगीं परशाक बसतना धुंवर आपले वाटेत येता म्हूण एक बडी घेवन बसल्यांत थंय फोंडकूल मारून धुंवराक म्हणटालीं “म्हाजे वाटेन येशीत जाल्यार बायंत पडटलोss बायंत पडटलोss. अशें धुंवर दुसरें वाटेन वचसर म्हणटाली. तशेंच जाणटी मनशां भुरग्यांक म्हणटाली “भुरग्यांक केन्ना थंडी लागता? तुमचें रगत हून”²³ अशें म्हणून जाणटेले आपल्या उतरांनी आमच्या आंगावयलें शीं पुसून काडटाले. अशी भुरग्यांची आनी जाणटेल्यांची मानसिकता दिसून येता.

खेळ मांडलो-खेळ सांडलो हातूंत चलयो, चल्यांक केन्नाच खेळपाक घे नासली कारण चले रडी खेळटात म्हूण. चडच हट्ट केल्यार ‘रडी खेळचो ना ना मरे’? अशें म्हूण खेळपाक घेताली असो तांचो समज आसलो. दिपकावणी ह्या निबंदात उदकांत देंवतकच कुल्ली वा कांसव दिश्टी पडल्यार मुखार माशे मेळचे ना असो गरोवणेक वचप्यांचो समज आसलो. अळम्यांचो पावस ह्या निबंदान रोयणीक भश्टे बायलेन आफडूंक फावोना. तशेंच रोयणीक आफुडली जाल्यार दुसऱ्या वर्सासावन ते रोयणीक अळमीं येनात असोय एक समज आसा. तशेच एकादशी पयलीं आनी चवथी उपरांत अळमी खावपाक जायना असो आनीक एक लोकसमज जो पूर्वकाळार पसून चलत आयला.

दवरणें ह्या निबंदात कोणा एकल्याची वस्त वाटेर शेणिल्ली मेळ्यार ती उखलून दवरण्यार हाडून दवरप जातालें. अश्यो एका-एका दवरण्यार कितल्योश्योच वस्तू एकठांय जातल्यो. मागीर आप-आपली वस्त वळखून व्हरप जातालें. ताका लागून दवरणें हें विस्वासाचें प्रतीक आशिल्लें. अशी शेतकार लोकांची मानसिकता आसली. आंब्यां तुजी आंबाडी ह्या निबंदात भुरगीं पानांतल्यान हुमलो भायर काडून ताका आंब्यार चडयतालीं. हुमलो वयर चडटकच तो दिसनासो जातालो. हुमलो वयर चडून पिके आंबाडेच्या देंठाक घांस मारून आंबाडी सकयल

उडयता असो भुरग्याचो समज आसलो. मळणी ह्या निबंदात लेखका गेले शेत आसले ताची मळणी चलताली आनी अचानक पावस आयलो तेन्ना मळणी भिजपाक जायना म्हूण आवय-बापूय धडपडटा हांगा तांची मानसिकता दिसून येता. तशेच बुरांस आनी हांव ह्या निबंदात भुरगेपणांत लेखक बुरांस घेवन सुकण्यांक मारतालो पूण जसो लेखक व्हड जालो तशी तांका समज आयलीं. सुकण्यांकय जीव आसता हो समज तेन्ना कित्याक योंव ना अशें लेखकाक दिसताले. अशें तरेन दवरणें निबंद संग्रहातल्या चडश्या निबंदानी लेखकाची मानसिकता आमकां दिसून येता.

इगडी बिगडी तिगडी था ह्या बालनाट्याच्या पुस्तकांत लोकमानस आयिल्लो दिसून येता. ह्या पुस्तकांत विठुची आवय जी झाडाच्या रुपांत आसता. विठु तीच्या मांडयेर बशिल्लो आसता ती आपल्या विठुक हुस्केता. तशेच कितलीशीच वर्सा त्या रानांत तीका मनीस लेगीत दिश्टी पडना. ती देवाकडे सदाच मागताली ह्या रानांत योवन आमकां कोणेतरी सोडोवची. आनी ही भुरगीं जेन्ना रानांत वतात तेन्ना देवान तिची इत्सा पुरी केल्ली आसता. तशेंच त्या काळेरानांत भुतां आसतात ह्या खातीर लोक कुमेर शेत करपाचें सोडटात ही लोकांची मानसिकता. तशेंच विठु आनी पिंकी आपल्या आवयच्या हुसक्यांन रडटात तांची मानसिकता दिसता. आनी ही पांच भुरगी रानांत भोवताना जेन्ना त्या झाडार फळ काडपाक फातर मारतात तेन्ना बायल मनशेचो आवाज आयकून भियेतात. हांगा ह्या भुरग्यांची मानसिकता लेगीत दिसून येता.

वर्सल कथासंग्रहांतली ग्रामीण वाठारांतल्या लोकांची मानसिकता आंमका दिसून येता. मोनेळ माया सारक्या कथेंत सुकड्याक जेन्ना दोंगरार झिळीच्या मुळांत भुरगे मेळटा. तेन्ना ताका थंयच सांडले जाल्यार ताका सांवदा खातली म्हूण तो जेन्ना घरा घेवन येता, तेन्ना ताका बायलेची भीरांत आसता. अशें तरेन हांगा सुकड्याची मानसिकता दिसता. उदक ह्या कथेंत गांवच्याक

उदक नासता तेन्ना गांवचे लोक न्हंयचेर वचून कशें तरेन उदक हाडटा. तशेंच पयली लोक रुमडाकडल्या बांयचे उदक हाडटाले. पूण रस्तो बांदतना ती बांय मुडयता. गावांत नळ येता तांकाय धड उदक येयना. तेन्ना गांवच्या लोकांची आनी गोकळ्याली मानसिकता दिश्टी पडटा. घोंटेर ह्या कथेंत जेन्ना रामय्या आनी रमाई ही कावळ्यांचो घोंटेर धोकसून तांब्याच्यो सरयो जमेताली तेन्ना गोंविनबाबची मानसिकता दिसून येता. तशेंच चंद्रकोर कथेंत जेन्ना एक वानरमारो चंद्र्याक रानांत दिसता तेन्ना ताका भियोन घरां येता. तेन्ना ताच्या गांवच्या लोकांनी ताका घट धरले अशें उठयले आनी त्या वानरमाच्याक सोडून हाडून बेशटो मारलो आनी बांदून घातलो. तेन्ना चंद्र्याक दिसपाक लागले ताका बाबड्याक बेशटो मार खावचो पडलो. म्हूण ताका ते हांगासलो सोडून चल म्हूण सांगता अशे तरेन हांगा चंद्र्याची मानसिकता दिसता. वशाड कथेंत गांवांतले भुरगें जेन्ना नरकासुर करता तेन्ना दुल्याक आवय धाडना ताचे मन नरकासुराक वचपाचे. तशेंच दुलो घरांत लिपता तेन्ना आवयक दिसता हो नरकासुराक गेला म्हूण ती चीमणेतले पेट्रोल ओतून नरकासुराक उजो लायता. तेन्ना सगले भुरगें तिका मारपाक धांवता तेन्ना भुरग्याची आनी दुल्याच्या आवयची मानसिकता दिसता. रियली शी इज ग्रेट ह्या कथेंत लेखक हो शिक्षक आसता. तो दसरो पळोवपाक पेडण्या वता तेन्ना थंय ताका ताची विद्यार्थी विजया मेळटा. विजया सराक आपल्यागेर व्हरता तेन्ना लेखकाक ताची परिस्थिती पळोवन लेखकाची मानसिकता दिसता. ताची घरची परिस्थिती बरी नासून लेगीत तें आपल्यागेर आपेंता.

काजरफळ ह्या कथेंत फटी हो मालूच्या जमनीत जेन्ना पुरण शेत करता तेन्ना तो आनी ताच्या घरची शेतान वावुरतात. तशेंच त्या शेताक बरी कणसां येतात. आनी शेत कापच्या वेळार जेन्ना अचानक पावस पडटा तेन्ना तांचे पुरण शेत व्हावून वता. तेन्ना फटी आनी तांच्या घरच्यांची

मानसिकता. दोंगराचो बाबा ह्या कथेंत फतेली हो रानांतच चडसो आसतालो. खंय कितें आसा हे ताका जुस्त खबर आसलें ताका लागून ताका दोंगराचो बाबा म्हणटाले. ताचो चलो बापायक शेतान मदत करतालो पूण जेन्ना ताका शारांत वचपाची ओड लागता. तेन्ना ताची मानसिकता दिसता. तशेंच ज्यानी ह्या कथेंत सोनी तिचो चलो विठु हो ज्यानी गायक राखतालो जेन्ना ताचे कडल्यान ज्यानी गाय शेणटां तेन्ना विठुची मानसिकता. आनी ही गाय मरता तेन्ना एका वासराक जन्म दिवन मरता तेन्ना विठुच्या आवयची मानसिकता दिसता. गळ्यांतलो खुरीस ह्या कथेंत पुर्तुगेजांनी पयली भाटा दिता सांगून हिन्दुंचे क्रिस्ताव केल्ले. तेन्ना कायतान आपूण परत हिन्दू धर्म आपणोव कांय नाका हाचे खातीरची कायतानाची मानसिकता दिसता. म्हाबळी ह्या कथेंत जेन्ना बारकेल्याच्या पोरसांतली फुटांक आयली आंबुल्ली होळयेक घालता तेन्ना बारकेल्याची मानसिकता दिसता. अभयारण्य हातुंत आवडु आनी तिचो चलो वासु हांच्या कुशीक घरां नासली. तशेंच वासू हो कडवळी रावया नाका म्हूण सांगता. तशेच जेन्ना ह्या जमनीर तांचे उत्पन्न आसता आनी ती जमीन फॉरेस्टाची म्हूण सरकार ती घेता तेन्ना आवडूंची मानसिकता दिसता. सैम सोबीत नेहा हातुंत नेहाची आवय आपल्या चलयेक गांवच्या भुरग्यांकडे खेळपाक धाडना तांच्या सारके अडानी उरतले म्हूण सांगता. कारण ती शारांतली आसली. हांगा नेहाच्या आवयची मानसिकता दिसता. साकरुचे लग्न हातुंत साकरुचें लग्न थारना. तशेंच ताच्या फाटल्या भाव-भयणाची लग्न जाता तेन्ना साकरुची मानसिकता दिसता. वर्सल हातुंत पार्वती गेल्याक धोलूक वाजोवपाची वर्सल येता आनी ताचो चलो मधु वाजोवपाक पळयना कारण तांका लज दिसता. तेन्ना ताच्या आवयची आनी मधुची मानसिकता दिसता. अशें तरेन वर्सल कथा संग्रहांत ग्रामीण वाठारांतल्याची मानसिकता दिसून येता.

पुरण कांदबरीन गांवच्या लोकांची मानसिकता आमकां चड प्रमाणांत दिसुन येता. जेन्ना गांवचे शेतकार पुरण शेती करताले तेन्ना पुरण शेताची कामा करपाक असंख्य हात मुखार सरताले. मिर्गाचो पावस पडपाक लागचें पयली शेत लुवुन भात आनी तण घरा पावपाक जाय ह्या हुसक्यान शेतकार भाव धडपडटाले. आनी मिर्गा पयली पावस पडलो जाल्यार म्हादय न्हंयची उदकाची पातळी वाडटाली आनी मागीर सगळी शेतां दोळ्याफुडल्यान व्हावून वताली तेन्ना शेतकाराचेर आकांत येतालो. ते चित्र ह्या कादंबरेत मांडला. म्हादय न्हंयच्या पात्रांत कोंक्रीटाचे बंदारे बांदलें उपरांत पुरण शेताची सगळी जमीन उदकापोदां गेल्ली ह्या बंदाच्याक लागून शेंकड्यांनी वर्साची परंपरा ना जाली. अशें तरेन गांवची मानसिकता दिसुन येता.

तशेंच रगल्याच्यो गायो व्हियोन तो सोसायटीक दुद घालता तेन्ना दोन पयशें ताच्या हातीन येता. तेन्ना सुरंगी ताच्या दोळ्या मुखार येता. ताचो वाडटो वय पळोवन बापूय ताच्या लग्ना विशीं चितपाक लागता. कारण गांवच्या लोकांची सुरंगीकडे पळोवपाची वायट नदर बापायक खबर आसली. तशेंच सुरंगीक गांवचे गांवकार देवळाक घालपाक सोदताले. ताका लागुन रगलो ताचे बेगीन लग्न करपाक सोदतालो. तशेंच देवळाक घालपाक विरोध केल्यार तांचे घर गांवा भायर दवरतले. हाची तांका भिरांत आसली. हांगा बापायची मानसिकता दिसून येता. तशेंच “रगल्यान आपल्या चेडवाक शिलाय मिशीन हाडला.”²⁴ ते पळोवन गांवच्या लोकांची मानसिकता दिसून येता. म्हळ्यार गांवांत कोणागेरच शिंवपाचें मशीन नासता. तेन्ना गांवची कसल्याय निमतान सुरंगीगेर योवन मशीन पळोवन वताली. तेन्ना गांवच्यांची मानसिकता दिसता.

तशेंच जेन्ना पावस पडून न्हंयक हुंवार येता तेन्ना गांवच्या लोकांची मानसिकता दिसता. तशेंच तुक्यान त्याच वर्सा मातयेचे घर बांदिल्ले आनी ताच्या घरांत उदक येता तेन्ना तो आपल्या

बायलेक न्हंयची घोटी भरपाक लायता. आनी आपल्या बायलेक आनी तीन म्हयन्याच्या भुरग्याक घेवन ती थपादादागेर वयता. ताचे घर कोसळटा ताणें तें रीण काडून घर बांदिल्ले आसता. तेन्ना तुक्याची मानसिकता दिसता. तशेंच बायुल्यांक कोबंडी पोसपाची भोव इत्सा. जेन्ना कोब्यांची झुंज लागता तेन्ना बायुल्याक दिसता घरांत कितें तरी वायट जावपाचे आसा. म्हळ्यार जेन्ना कुत्रे, मांजर, कोबंडी मरता तेन्ना घरांत वायट घडपाचे आसा अशी गांवच्या लोकांची मानसिकता.

तशेंच झिपन्यायी बायल दुसरें फावट गुरुवार आसता तेन्ना तिच्या भुरग्याची पोटांत बरी वाट जावंक नाशिल्यांन तें भायर पडटा. पयलेंय फावट तशेंच जाल्लें हांगा झिपन्याची मानसिकता दिसता. ताचे पुरणीचे काम तशेंच उरता. तेन्ना गांवचे हेर पुरणकार झिपन्याक खबर नासताना ताची एका रातीन पुरणीचे काम करतात. “आमी सगळे मेळून झिपन्याची पुरण धवोवया सगळे कामाक लागल्यार आमकां हे काम चड न्हू.”²⁵ अशें तरेन हांगा गांवच्या लोकांची मदत करपाची आनी झिपन्याची मानसिकता दिसून येता. जेन्ना चंदन झिपन्या वांगडा गवाळी गावांत रणमालें पळोवक वता तेन्ना वाटेक पिस्त्याची कोंड मेळटा. तेन्ना चंदनाक प्रस्न पडटा हे माशें कोण खायना असो प्रस्न ताका पडटालो. तेन्ना थंयच्याच मनश्यांन एक गजाल सांगली हांगा एकदा एका मनश्यांन झिलेटीन घातली तेन्ना चार-पांच साक माशे मेल्ले घरा व्हरून खाल्ले आनी वर्साच्या पयली तें मनीस एक-एक करून मरपाक लागले. हांगा देवाच्या तळ्याकडली गांवच्या लोकांची मानसिकता दिश्टी येता. जेन्ना तो झिपन्याच्या मावशेगेर वतालो तेन्ना वाटेक ताका पडिल्ले प्रस्न तशेंच म्हादय न्हंयचो उगम अशे विंगड-विंगड प्रस्न चंदनाक पडिल्ले दिसून येता. तशेंच गवाळी गांवचे लोक न्हंयक देवी मानून तिका पुजतात. हांगा गांवच्या लोकांची मानसिकता दिसता.

तशेंच जेन्ना पुरण शेंत लुवन जातकच जेन्ना तें कापचे आसता तेन्ना अचानक पावस पडटा आनी शेत सगळे व्हावून वता तेन्ना गांवच्या शेतकार लोकांची मानसिकता दिसून येता. तशेंच रगलो तर खूब चितपाक लागता कारण सुरंगीन जीव तुटासर पुरणींत काम केलें. तशेंच ताच्या हातीक लेगीत फोड आयलें. ताच्या कश्टाचे तरी फळ मेळचे अशें रगल्याक दिसतालें. सगळे व्हावून गेल्या कारणान रगल्यागेर खावपाक तांदुळ गोठो कायच नासलें. तेन्ना चंदन आपल्यागेली तांदळाची पिशवी हाडून सुरंगीगेर पावयता. तशेंच रगलो आपल्याकडे आसतना हेरांक दितालो पूण आपल्याकडे नासले जाल्यार दुसऱ्याकडे मागपाक वचनासलो.

5.4 सैम निरीक्षण

दवरणें निबंद संग्रहांत पुराय तरेन सैमाचो उल्लेख आयिल्लो दिसून येता. ह्या पुराय निबंद संग्रहात जें निबंद आसा त्या निबंदानी ग्रामीण वाठाराचे चीत्रण केल्ले आसा. गोठण ह्या निबंदात गावांतल्या दर एकल्याची गोरवां आसताली. राखणो गोरवांक घेवन दोंगरार चरोवपाक वयतालो. तशेंच कांय गोरवां, म्हसरां राखण्याक हळूच चुकोवन कोणाच्या पुरणीत, न्हंयचे तडीक वचून पोट भरून येताली. तशेंच कार्जीच्या दिसांनी मुट्यां सकट काजी गोरवां खाताली. तशेंच मीर्ग ह्या निबंदात झाडा-पेंडा, जीव-जनांवरा हाचो उल्लेख आयला. दर एका गजालीक म्हळ्यार शेड्यांक, कणग्यांक, कारांड्याक कोंब येवन बेल येता. तशेंच शिडमाचे झाड पावस लागी पावलां म्हणटकच ताका कोंबन्यो योवन पालेवपाक सुरुवात जाता. तशेंच शेतकार गोठो शिवपाक जाय आनी भात, तण घरां पावपाक जाय ह्या खातीर धडपडटाले. भोंवडी आनी कास ह्या निबंदात पुराय सैमाचे चीत्रण आयला. भोंवडी म्हणल्यार दिसाचे शिकारेक वचप आनी कांस म्हळ्यार रातचें. तशेंच रानांत जेन्ना भोंवडेक आनी कासाक वता

तेन्ना भोंवडेकाराक आनी कासादाराक जनावरांची पारख आसपाक जाय. ह्या निबंदान दुकर, साळळ, शिंगाडी, चितळ, काटांदर, पिसय, आदी जनावरांचो उल्लेख आयलां.

अळम्यांचो पावस ह्या निबंदात ग्रामीण वाठारांत पावसाच्या दिसांनी अळमी येतात. अळमी खयूंय येनात ताचे खातीर रानांत भोंवचे पडटा. विंगड-विंगड तरेची अळमीं येतात. तशेंच दवरणें ह्या निबंदात पयलीचे लोक कुमेर शेत दोंगरार करताले ते शेत पीकल्या उपरांत फाटीर वजे मारून घरां हाडटना जमनासले ताचे खातीर अंतरा-अंतराचेर दवरणें आसतालें. तशेंच गोरवां राखणो ह्या दवरण्यार बसून दोंगरार गोरवांक चरयतालो. तशेंच आंब्या तुजी आंबाडी ह्या निबंदात झाडां, गोरवां हांचो उल्लेख आयलां. आंब्याच्या झाडांचो उल्लेख ती म्हळ्यार एक लाशयाळो आंबो आनी दुसरो दिगयाळो. एकाचो बळी घर बांदपाक तर एकाचे घराच्या मदेरा खातीर अशें तरेन सैम ह्या निबंदात आयला.

आयनाच्या मयना ह्या निबंदात गांवच्या लोकांचो शिगमो आसता. ह्या शिगम्याक चोरांच्या दिसा चोर आंब्यांचे ताळे आनी हुसकेची फुलां बांदून चोरांक भोंवतात. तशेंच चोरां दिसां कांय जणा केळीचो घट, काजी बी दितात. काजी खाल्यो वानरांनी हातुंत काजीच्या दिसांनी गांवची मनश्या काजीनी वतात. गेळयेचो काटो घेवन काजी वेचतात. तशेंच साळळ काजी खाता आनी गोरवां मुट्या सकट खातात. तशेच वानर जीव-जाती हांचो उल्लेख आयला. तशेंच ग्रामीण वाठारांतल्या भुरग्यांचे चडशे खेळ मातयेतले आसताले लगोच्यांनी, गुण्यानी, आटे चलोवप न्हंयचेर सोयांनी खेळप आदी. तशेंच दिपकावणेक आनी गरोवणेक वचून माशें धरप. बुरांस आनी हांव ह्या निबंदात रानांतल्या झाडांचेर बशील्या सुकण्यांक लेखक आनी तांचे इश्ट कशें तरेन सुकण्यांक मारताले हाचे विशीं सांगला. अशें तरेन सैम निरिक्षण ह्या दवरणें निबंदसंग्रहात दिसुन येतात.

ह्या बालनाट्यांच्या पुस्तकांत पुराय पणान सैम आयिल्लो दिसून येता. जंय झाडां-झुडपां, किडी-मुंयो, सुकणी-सांवदा, फुलां-फळां, जनांवरा, फातर, दोंगर अश्या विंगड-विंगड गजालींचो उल्लेख आयिल्लो दिसून येता. तशेंच कितल्याश्याच जनांवारांचो उल्लेख आयिल्लो आसां. ती जनांवरा म्हळ्यार वाग, देवकोले, साळ, अस्वल, गव्या रेडे, सोसो, वानर, शेकरो, कटांदर, चितळ, मोर आनी हेर. तशेंच काळेरान ह्या दोंगराचो उल्लेख आयलां जंय पयली लोक कुमेर शेत करताले. उपरांत भुतांच्या भियांत करपाचे सोडटात. तशेंच विठुची आवय जाल्ले तें शिडमाचे झाड ताका आशिल्ली ती धोल आनी तातूंत आशिल्ले फातर. आनी ते झाड पांच-स जणांच्या वेंगेत पावचे ना येदे व्हडले झाड. ताची पानां पिंपळाच्या झाडांच्या पानावरी तशेंच ताका लागिल्ली तांबडी गुंज फळा. कांय भुरगीं रानांत भोंवडेक वतात तेन्ना हे झाड ताका दिसता. ती भुरगीं फळां काडपाक फातर मारतात कारण तांका तें फळ कसलें हे पळोवपाक जाय आसता. तशेंच तोंडयो जादुगार येता तेन्ना ती भुरगीं घोटगाच्या झाडां फाटल्यान लिपतात. तशेंच त्या धोलींत आशिल्ले फातराची आकृती आनी ताका रंग आसतात. तामसो रंगाचो फातर म्हळ्यार वाग. लांबड्यो फातर म्हळ्यार मोर. आनी गुळगुळीत फातर म्हळ्यार विठु अशी वळख आशिल्लें.

तशेंच ह्या भुरग्यांक त्या झाडाच्या धोलींत आशिल्ल्या फातरांक तांच्या मुळ रूपांत हाडपाक तोंडया जादुगाराच्या तोडांतल्यान तांका मंत्र आयकचे पडटले. ह्या खातीर तांका रानांत कांय दीस रावचे पडटा. आनी ताच्या पोटा खातीर तांका विठुची आवय म्हळ्यार झाड सांगता. “रानांत राविल्लो मनीस उपाशी पडना. दुसऱ्या अर्दान एक व्हड मळ आसा थंय काण्णां, चुन्ना, हांसाळे, चाफ्रा, लाळ्या-आवाळे, आमटां आनी उदकां खातीर एकाद्रे बेत तोडून जाय तितले उंदक पिव येता.”²⁶ अशें तरेन सैम आयिल्लो दिसून येता. कोल्याचीं नाडेपेन्नां ह्या पुस्तकांत

सैम दिसून येता. ह्या पुराय पुस्तकांत वाघमामा आनी कोलो हांची काणी आसा. सैम म्हण्टां आसतना जंय दोंगरार झांडा आसात. तशेंच वाघमामा, कोलो, ससो अशी जनावरां आसात. तशेच उदकाचो संदर्भ आयलां. एक कोलो आपले युक्तीन वाघाच्या तावडीनसून कसो सुटून दोंगरार पळटा हाचेर ही काणी आसा.

वर्सल कथासंग्रहांत ग्रामीण वाठाराचे चीत्रण आयलां. ग्रामीण वाठारांतले मनीस सैमाकडे कितले लागीं आसा हे दिसून येता. वर्सल कथा संग्रहातली सैम निरिक्षणां म्हण्टां आसतना मोनेळ माया सारक्या कथेंत गांवचे लोक हे दोंगरार गोरवांक चरोवपाक व्हरताले. तशेंच लाकडां हाडपाक बी वयताले. गांवच्या लोकांच्यो वांयगण, काजी आसताल्यो. तशेंच सुकड्या सारक्या व्यक्तीक रानांत गेल्लेकडेन झिळीनी भुरगें मेळटा. ताका सांवदा बी खायत म्हूण तो घरा घेवन येता. तशेंच उदक सारके कथेंत गांवची लोकां कपडे धुवपाक, गोरवां, म्हसरांक बी उदक लागताले ते न्हंयचेर हाडपाक वयताली. तशेच पाडव्याक गोरवांक कशें तरेन सजोवप हे गावांत पळोवंक मेळटां. आनी ते पोट घेवन गेले ह्या कथेंत झिपऱ्याचो बैल वोंसकार घाट्यांन लायल्या सापळ्याक मेळटा ती घडणूक दिसून येता. घोंटेर ह्या कथेंत गांवचे कावळे शिरपूटा जमोवन घोंटेर करतात तें दिसता पूण शारांत बडयो मेळना म्हूण घोंटेर करचो थांबनात. चंद्रकोर ह्या कथेंत गांवची बायलां लाकडांक बी रानांत वयताली. तशेंच काजीनी वयताली. जेन्ना चंद्रे रानांत लाकडांक वयता तेन्ना ताका एक वानरमारो रानांत भयानक दिसता. आनी अशें तरेन चंद्रयाची जाली अवतिकाय दिसून येता.

काजरफळ ह्या कथेंत फटी हो मालूचे जमनीत पुरण शेत करता तेन्ना फटीच्या घरची सगली पुरणीत वावुरता, जेन्ना पुरणीक कणसां बरी लागता तेन्ना मालूचो लक्ष ताचेर आसता. एकदीस अचानक पावस योवन सगली पुरण व्हावून वता. तशेंच दोंगराचो बाबा ह्या कथेंत फतेली हो

रानांत चड काम करतालो रानांतले कितेंय विचारल्यार जुस्त सांगतालो. म्हूण ताका दोंगराचो बाबा म्हणटाले. ताचो चलो भिवां बापायक वांयगणान काम करपाक हातभार लायतालो. उपरांत तो शारांत कामाक गेलो आनी वांयगणांत बी येना जालो. तशेंच वावटळ कथेंत खासो भाटकार. तांगेर काम करपाक तांचोच इश्ट जिवलो आनी ताची बायल आसता. तो शिकारेक वतालो. खूब फावटी ताणें सांवदा मारिल्ली पूण गाबणे सांवद ताचे कडल्यान केन्नाच मरो नासले. तशेंच दुकर, चितळ हांचो उल्लेख आयला. ज्यानी ह्या कथेंत सोनी हीची गोरवां, बोकडां आसता. जेन्ना गावांत गोरवांक धाम येता तेन्ना तिची गोरवां मरता. एक वासरूच उरता ताचे नांव ज्यांनी सोनी ही देवाकडे आंगवण करता ज्यानी पासून वाडो तयार जांवने म्हूण. ज्यानी गाय पाडोच जल्माक घालताली. पूण जेन्ना फाश्याक मेळटा तेन्ना ती वासरू जल्माक घालून मरता. गळ्यांतलो खुरीस ह्या कथेंत पयलीच्या काळार पुर्तुगेज हिंदु लोकांक भाटा दिता सांगुन क्रिस्तांव करताले. म्हाबळी ह्या कथेंत जेन्ना होळी घालतात तेन्ना ती होळी आंब्याची घालतात पूण फुटांक येयली आंबुली घालनात. अभयारण्य ह्या कथेंत आवंडुचे रानांत एकट्याचेच घर आसलें. ताचे माड, केळी, पणस, गोरवां, कोबंडी, आसली जेन्ना ही जमीन फॉरेस्टाची म्हूण कळटा तेन्ना सरकार ती जमीन आपल्या ताब्यात घेता. सैम सोबीत नेहा ह्या कथेंतल्या नेहा ह्या पात्रांक झाडांची खूब आवड. ताणें आपल्या मामागेरसून पारजतीचे आनी अनंताचे झाड हाडून रोंयले. तशेंच गांवच्या भुरग्यां वांगडा ताका खेळपाक आवडटाले. आनी जे ताणें वडाचे झाड पुस्तकांत पळयलें ते ताका प्रत्यक्षान पळोवक मेळटा तेन्ना ताचो आनंद दिसून येता. साकरूचें लग्न ह्या कथेंत साकरू हे गंगामावशे वांगडा लाकडांक वयताले. तशेंच काम करून ते पोट भरताले. वर्सल ह्या कथेंत हरिजन समाजाक धोल वाजोवपाची वर्सल येता. तशेंच कोड्यांच्या बेता पासून पार्वती ही सुपां करून विकताली. तशेंच सांवट ह्या कथेंत

भुरगीं सावळ्यांच्या भाटांतले नाल्ल, पेरां कशे तरेन चोरतात हाचेर आसा. अशें तरेन वर्सल कथासंग्रहात सैम निरिक्षणा दिसून येतात.

पुरण कांदबरीन सैम निरिक्षणा पळयता आसताना पुराय कांदबरीन ग्रामीण वाठाराये चीत्रण आयिल्लें दिसून येता. ग्रामीण वाठारांतली शेतां, न्हंय, दोंगर, व्हाळ, झाडां, गोरवां, सुकणी, सांवदा हाचे चित्रण कांदबरेन आयलां. तशेंच गांवच्या लोकांच्या चाली-रिती, परंपरा, लोकउत्सव, लोकमानस, लोकश्रध्दा, समाजीक जीण, त्या वाठारांतल्या मनश्यांची जगपाची पद्धत ह्यो सगल्यो गजाली कांदबरेन दिसून येतात. पुरण कांदबरेत सैम खूबकडे आयलां. गोरवांकार आपल्या गोरवांक घेवन दोंगरार चरोवपाक वयताले. गोरवांक कुमळीच्या झाडांचे खांदे हाणून घालताले. जें लोक शेत करी नासले ताणी आपल्या जमनीर केळी, कवाथे, माड-माडयो लायल्यो. शेतकारांक वंय करता आसतना लागपी खुट, आडयो, वेली आनी झाडांचो ताळो दोंगरार वचून घेवन येतालें. तशेंच म्हादय न्हंयच्या तडीर गांवचे लोक पुरण शेत करताले. पुरण शेताचे काम करपाक एक म्हयनो लागतालो. शेताची तयारी करचे पयली थंय पडिल्ले रेंव, कुसारें, रेबो काडचो पडटा. तशेंच पांच ते स दिस जोताक जाय पडटाले. पावसाळ्यांत वायगणीचो पुराय परिसर बुडून वतालो. चवथ मेरेन उदकाची फुग तशीच उरताली. ह्या फुगीक लागून कुसारें, रेंव आनी रेबो थंयचे थंयच घुंवतालो. डिसेंबर म्हयन्यान पुरणीच्या कामाक सुरुवात केली जाल्यार जानेवारी मेरेन रोपुन जाताली. ताच्या उपरांत फुडले साडे तीन म्हयने शेत वाडपाक लागताले.

पुरण कांदबरीन शिडमाच्या झाडांचो उल्लेख आयलो आसा. आनी त्या झाडार आजोबा देवचार आसा असो पणसुलें गांवच्यांचो लोकसमाज आसा. तशेंच शिडमाची पाळां अयस-पयस गेल्ली. गोबर फासलेले वरी तेचें तें धवें आंग पातळ पूण पिंपळाच्या आकाराची पाना.

सुरुवातेक तेचों रंग पोपटी आसतालो. मागेर ताची पानां पांचवी जाताली पाना पिकतकच तेंची रंग हळदुवो जातालो. तशेंच गोठणेचे दुसरे वटेन दोन आंबुल्लो आसल्यो. लांबचे-लांब वयर गेल्यो. एकेची आंबाडी लांब आनी तांबडी. जाल्यार दुसरेची वाटकुळी आनी हळडुवी. ह्या आंबुल्याच्या मातसो फुडे कापो पणस आसलो. तशेंच पणसाच्या सकयले वटेन रुमडाचें झाड बागवून न्हंय वटेन गेल्ले. तशेंच पुरण शेतां रोयल्या उपरांत राखणें गोरवांक पुरणींत घालताले आनी मेरेर आयली बिमल गोरवां चर-चरत खाताली. तशेंच पुरणीचें धडेक करड किल्लून येताले ताची पालय गोरवां उमेदीन खाताली. तशेंच गणबा हो कुड्याच्या झाडांचे खांदे हाणून तें सुकोवन ताची विडी करून ओडटालो. करंजोळ सारक्या गावांत नागणीच्या झाडाची होळी घालतात.

तशेंच चंदन जेन्ना झिपच्या वांगडा गवाळी गावांत रणमालें पळोवंक वता तेन्ना वाटेक मेळील्ल्या म्हातारेक चंदन विचारता कांय ना ह्या रानांत? सगळे आसा. मिरया, हड्डे, आवाळे आसात. काडून इकतात लोक. घांट माथ्या वयल्या लोकांचो धंदोच तो.”²⁷ चंदनाक थंय व्हड-व्हडली झाडां दिसतात. तशेंच गांवची लोकां लाकडा हाडपाक, वंय करपाक सामान लागताले तें रानांतसून हाडटाली. तशेंच गावांनी माटोव घालताली तो माटोव घालपाक मेडी, वासल्यो रानांतसून हाडून माटोव घालताले. आनी माटोव घातल्या उपरांत ताका आंब्याचो ताळो बांदताले. तशेंच पणसुलें गावांत धा-पंदरा तरी पणसाची मोठी झाडा आसली. तांतुतलो एक कापो पणस आनी उरिल्ले रसाळ आसलें. तशेंच जेन्ना म्हादय न्हंयत कोंक्रीटाचे बंदारे बांदपाक व्हड-व्हडली शेवाल, मशिना आयली. आनी अनंताचे झाड, धकमाचे झाड आनी रुमडाचे झाड ना नापयत जाले. अशें तरेन पुरण कांदबरीन आयिल्ली सैम निरिक्षणा दिसून येतात.

5.5 उदरगत आनी पर्यावरण

दवरणें निबंद संग्रहात उदरगतीक लागून पर्यावरणाची जाली इबाडणी दिसून येता. पयली गांवचे लोक गोरवां, म्हसरां, बोकडां, राखताले हळू-हळू गावांत बदल जाले. शेत करपाचे लोकांनी सोडले आनी गोरवां राखपाचे लेगीत राखण्यांनी सोडलें. म्हूण लेखक म्हण्टां आयज ती गोरवांय नात, राखणेंय नात आनी त्यो गोठणीय नात अशें लेखक सांगता. मीर्ग ह्या निबंदात एका चलयेक बापूय कुळाराक व्हरूक येता तेन्ना ताचो बापूय ताचे मांयक विचारता ती व्हर म्हूण सांगता. पूण पयली म्हसराक उदक दि आनी मागेर चल. तें म्हसरांक उदक दिता पूण म्हसरा उदक चड पिता म्हूण शेणाचे उदक करून दिता आनी वता. हांगा आधुनिक विचार दिसून येता. तशेंच बाकीत हांतुत पयली बाकीत म्हळ्यार कितेंय शिजोवन रानांत खाताले पूण आयज बाकीत हे उतर इंग्लीशेतल्यान पार्टी ह्या उतरांत वापरतात. तेच उतर आयज हातांत सोऱ्याचे ग्लास घेवन शोक गाजयता. शियाळ्यो राती हातुंत पयली शियाळ्या दिसांनी गांवचे लोक पडवेर परसो पेटयताले. पूण तोच परसो आयज पडवे वयले परशें आंगणात पावले आनी आंगणातले आंगणा भायर. आनी आयज तें खंयचे कडेन नाच्च जाल्यात.

खेळ मांडलो...खेळ सांडलो, सोयोss सोsss योss, पींssक पींssक पोंssक पोंssक ह्या निबंदानी पयलीची गांवची भुरगीं विंगड-विंगड खेळ खेळटाली. चडशें खेळ मातयेतले आसताले. लगोऱ्यानी, गुण्यांनी, लिपचेल्यांनी, सोयोss सोsss योss न्हंयत खेळटाली. पूण आयच्या भुरग्यांक सोयांनी खेळप म्हणल्यार कितें हेच ताका खबर ना. तशेंच पींssक पींssक पोंssक पोंssक करीत भुरगीं आटे, बरणेचे धाकण चलयताली. पूण आयज जर पळयत जाल्यार सायकल आयल्यो उपरांत रिमॉट कंट्रोलच्या गाडयो आयल्यो. तशेंच ग्योss ग्योss ग्योss हातुंत पयली गांवची लोका कोंबडी पोसताली तांका रवाणीय बांदताली. पूण आयज कोंबडी आसात

पूण आपल्याक जाय थंय तांतया घालतात. आनी तांका कोण रावणींय बांदीना. आयज तांका ल्हान पाटल्यांत गवत घालून बसयता तितलेच. आनी आयज तांका मायेन आपोवन कणयो लेगीत कोण घालनात. तशेंच अळम्याचो पावस हातुंत पयलीचे लोक रोयणीकडे अळमी आयली कांय ताळो मोडून दवरताले म्हटल्यार ताणे ती राखून दवरलां असो नेम आसलो. पूण आयज जर पळयत जाल्यार अळम्याक दर बरी आशिल्यान तो तांचो धंदोच जाला. पयली रातचे वच नासले आता रातचे लेगीत अळम्यांक वता. जो कोण पयली पावता तो अळम्यांचो धनी जाता.

दवरणें ह्या निबंदात पयली कुमेर शेत करताले. तेन्ना शेत पीकल्या उपरांत माथ्यार वजें हाडटालें पूण आयज जर पळयत जाल्यार रस्त्ये जाले, मोटारी आयल्यो आनी आपल्याक जाय तें आता मोटारीनी हाडटात. आंब्या तुजी आंबाडी हातुंत पयली आंब्या पोदां भुरग्यांची गर्दी जमताली पुण आयज विकत आंबे मेळटात. तशेंच पयली सगली एकाच घरांत रावताली. आनी आयज दर एकलो झाडा उडोवन आपले वेगळे घर बांदता. ह्या निबंदान दिगयाळ्या आंब्याचो घर बांदपाक बळी वता तर लाशयाळो आंब्याचो मदेरा खातीर बळी वता. मळणी हातुंत पयली बैलाक घेवन मळणी घालताले आनी आयज ट्रॅक्टर, ट्रक आयल्यात. आठ दिसांचे काम एका तासात पुराय जाता. तशेंच आयनाच्या मयना हांतुत पयली मौखीक गिता गावन अल्लक मागताले पूण आयज शाळेंत शिकयल्ले नाच्च चल्यो करतात आनी चले नाटक करतात. तशेंच बुरांस आनी हांव ह्या निबंदात लेखक आपल्या इश्टा वांगडा बुरास घेवन सुकण्यांक मारताले पूण जशें व्हड जायत गेले तशें तांका समज आयल्ली. सुकण्यांकय जीव आसता अशें तांका दिसपाक लागलें. आनी ही समज तेन्ना कित्याक योवना अशें लेखकाक दिसताले. अशें तरेन दवरणें निबंद संग्रहात आधुनिकतायेक लागून जाल्ले बदल दिसून येतात.

मनीस हो उदरगतीच्या नावांन झाडांची इबाडणी करता. पूण इगडी बिगडी तिगडी था ह्या बालनाट्याच्या पुस्तकांतल्यान सुंदर देख मेळटा. ती म्हळ्यार वाटेन वयतना झाडांक दुखापत करूं नाकात. झाडांकय जीव आसता. तेकांय वेदना जातात. तिंवूय मनश्यावरी हांसतात आनी रडटातूय बी. म्हजे वरी अश्यो किल्योश्योच आवयो झाडाच्या रुपान ह्या रानांत कश्टतात आसतल्यो. उपकार करुन तांच्या आंगार घाव घालूं नाकात. तुमकां सदांकाळ सावळी दिवपी रुखांक भावकेच्या नदरेन पळयात. तांचेर मना पासून प्रेम करपाक शिकात. तशेंच भुरगीं हीं फुलां-फळां दिसली कांय झाडांक उरबडटात. आनी फळां काडपा खातीर ताचेर फातर मारतात. आनी ताका दुखापत करतात. पूण झाड हे आमकां सावळी दिता, वारों दिता अश्यो साबार गजाली दिता. तशेंच रानांत कोणुय रावता जाल्यार तो उपाशी पडना तांका खावपा खातीर काण्णां, चुन्नां, आनी एकाद्रे बेत तोडून जाय तितले उदक पिवू येता अशें लेखक सांगता.

वर्सल ह्या कथा संग्रहात उदरगतीक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाली हाचे विशीं सांगला. पयली हो गांव सैमाचेर आदारून आसलो. ल्हव-ल्हव गावांत बदल जांवपाक लागले. उदक ह्या कथेंत पयली गांवचे लोक न्हंयचे उदक हाडटाले. तशेंच वाड्या कणकणी वाड्यार एक-एक नळ आसतालो. कांय तेपान घरां कणकणी नळ आयलें, रस्त्यें, मोटारी आयल्यो आनी गावांत बदल जांवपाक लागलें. तशेंच घोटेंर ह्या कथेंत गावांतले कावळे बडयो जमोन घोटेंर करतात आनी शारांतले कावळे ताम्याच्यो सरयो जमोन घोटेंर बांदतात. मात घोटेंर करचो थांबनात. तशेंच दोंगराचो बाबा ह्या कथेंत दोंगराचो बाबा हो शेत बी करतालो. ताचो चलो भिवां आपल्या बापायक मदत करतालो. दोंगराचो बाबा हो रानांतच चड आसतालो. खंय कसले झाड आसा हे जुस्त ताका खबर आसताले. तशेंच भिवा हो शारांत कामाक वचपाक पळयता कारण ताचे वांगडचे इश्ट कामाक वचून बरें कपडे घालता तें पळोवन ताकाय शारांत

कामाक वचपाचे दिसता. कुणबीण ह्या कथेंत प्रविण हो कुणब्याच्या चलये वांगडा लग्न जाल्यांन तांका घरांत घेयना. तो शारांत रावता तशेंच प्रविण हो खूब शिकिल्लो. तशेंच पयली जात पळोवन लग्न जाताली पूण आयज जात-पात कोण पळेनात. अभयारण्य ह्या कथेंत पयलीची लोकां ज्या जाग्यार रावताली थंय त्या जमनीर घरां, भाटां केली आनी ही जमीन जेन्ना फॉरेस्टाची म्हूण कळटा तेन्ना सरकार ती आपल्या ताब्यांत घेता. तशेंच सैम सोबीत नेहा ह्या कथेंत नेहाची आवय ही शारांतली. तिचे चली नेहा गावांतल्या भुरग्यांकडे खेळिल्ले तिका आवड नासलें. तशेंच वर्सल कथेंत जेन्ना वर्सल पार्वती गेल्यांक येता तेन्ना मधु हो तिचो चलो तो शाळेंत शिकता. वर्सल येता तेन्ना तो धोलूक वाजोवपाक पळयना कारण ताका लज दिसता. अशें तरेन वर्सल कथांसंग्रहांत उदरगत आनी पर्यावरण दिसून येता.

उदरगत आनी पर्यावरण म्हण्टा आसतना पुरण कादंबरीन उदरगतीक लागुन पर्यावरणाची कशी इबडणी जाली. ती ह्या कादंबरेत दिसून येता. पयली सगले लोक शेत करून पोट भरताले. उपरांत गावांत कांय बदल जावपाक लागले. हरिचंद्र सारको मनीस जो च्याचे दुकान घालून च्याचे नांवा खाला सोरो विकपाक लागलो. थपादादा सारक्या मनश्यान वायट वेसन गावान सुरू करू नाका म्हणटा तेन्ना तो इस्पिकाचो खेळ सुरू करता. तशेंच कांय दिसांनी परत सोरो विकता. रेंवे भीतर फेणयेच्यो बाटल्यो लिपोवन दवरतालो आनी साकात बाटल्यो घालून न्हंयत दवरतालो. तशेंच गावांतल्या भुरग्यांक हे वायट वेसन लागता. भूर्गे विडी ओडपाक, सोरो पिवपाक लागता आनी अशे तरेन गावांत बदल जातात. तशेंच पयलीचे जाणटे मनीस इडी कुड्याच्या झाडाच्या पानाची करून ओडटाले. उपरांत गावांनी इडयेचे कट योवपाक लागले. तशेंच पयली दत्ता सारको मनीस मानाय घालून रेंव काडपाचो धंदो करतालो कांय तेपान शेवाल घालून रेंव काडपाक शेवाल आयले. “न्हंयच्या चाळींत आतां रेंवेचे ट्रक भोंवतात. शेवाळीं

घुंवतात. न्हंयच्या कोंडीनी झिलेटिनी फुड्यात. ह्या आवाजात पाखें कित्याक हांगा रावतले"?²⁸ आनी अशें तरेन गावांत बदल जावपाक लागले. पणसूलें गावांत अशे करून चड प्रमाणांत बदल जावपाक लागले. तशेच जेन्ना म्हादय न्हंयत कोंक्रीटाचे बंदारे बांदपाक आयले तेन्ना व्हड-व्हड मशिना आयली आनी त्या मशीनानी धा-पंदरा शेरणिची झाडा थयच्यान नाच्च केली. आनी अशें तरेन म्हादयचे पात्रच बदलून गेले. तशेंच जी झाडा हुंवार योवन लेगीत उरिल्ली ती अनंताचे, आंब्याचे आनी धकमाचे झाड लेगीत ना जाले.

गांवचे भुरगे काजी चोरून हाडून हरिच्या दुकानार विकपाक लागले. जे लोक पयली गोरवां राखताले ताच्यांनी गोरवां राखपाची सोडून दिली. कारण तांका रेंवेचो पयसो मेळपाक लागलो. तशेंच पयली शिक्षण सारके मेळ नासले उपरांत शिक्षणाक सुरुवात जाली. तशेच कांय जणांक अशें दिसताले हे बंदारे बांदला ते आमच्या बऱ्या खातीर म्हळ्यार आमच्या माड-माडयांक पोंदच्यान फूग मारतली, अशे त्या मनश्याक दिसताले. पूण चंदन सारको शिकिल्लो भूरगो तांका सांगता हे उदक पणजे सारक्या शारांनी व्हड-व्हड बंगले, बिल्डींग्यो बांदता ताचे खातीर कारण चंदनान गांज्या वचून पळोवन आयलो. तशेच चोरयांनी रेवं काडटा म्हूण सरकारान अब्दुल शेखाचे शेवाल जप्त केले. तशेंच जे लोक पयली गोरवां राखताले त्या गोरवांक राखना जाले आनी ती गोरवां जगार पडली कितेंय खावपाक लागली. अशे तरेन गावांनी बदल जाता आसतना जी शेंकड्यानी वर्साची परंपरा कायमची बंद पडली अशे तरेन उदरगत आनी पर्यावरण पूरण कादंबरेन दिसून येता.

संदर्भ

- 1) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पाटो कॉलनी, पणजी-गोंय, 2006. पान. 16
- 2) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पाटो कॉलनी, पणजी-गोंय, 2006. पान. 27
- 3) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पाटो कॉलनी, पणजी-गोंय, 2006. पान. 55
- 4) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 09
- 5) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 181
- 6) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 119-120
- 7) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 162
- 8) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 24
- 9) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 59
- 10) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 42
- 11) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 119
- 12) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 56
- 13) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 110

- 14) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 77
- 15) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 175
- 16) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 35
- 17) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 33
- 18) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 110
- 19) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 29
- 20) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 132-133
- 21) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 31
- 22) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 41-42
- 23) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 49-50
- 24) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 102
- 25) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 95
- 26) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पाटो कॉलनी, पणजी-गोंय, 2006. पान. 33
- 27) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 123
- 28) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 199

प्रकरण : सर्वे

6. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत अभिव्यक्त जाल्ले पर्यावरणाचे घटक.

6.1 जल संवर्धन

6.2 जंगल संवर्धन

6.3 जनावर संवर्धन

6.4 जमीन संवर्धन

6.5 जीव संवर्धन

6. प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत अभिव्यक्त जाल्ले पर्यावरणाचे घटक.

प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत अभिव्यक्त जाल्ले पर्यावरणाचे घटक ह्या प्रकरणांत तांच्या दवरणें निबंद संग्रहांत, इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्यांत, कोल्याचीं नाडेपेन्नां, वर्सल कथा संग्रहांत आनी पुरण कादंबरींत ह्या साहित्याचेर भाश्य जातले. म्हणल्यार जल संवर्धन, जंगल संवर्धन, जनावर संवर्धन, जमीन संवर्धन आनी जीव संवर्धन हे घटक तांच्या साहित्यांत कशें अभिव्यक्त जाला हाचेर भाश्य जातले. आयज जर पळयत जाल्यार उदरगत जायत आसा आनी ह्या उदरगतीक लागून पर्यावरणाची इबाडणी जायत आसा. मनश्यांच्या चड इत्सेक लागून पर्यावरणाचो तसोच जीव-जनावरांचो नाश जायत आसा ह्यो साबार गजाली तांच्या साहित्यांत पळोवंक मेळटात.

6.1 जल संवर्धन.

दवरणें

दवरणें निबंद संग्रहात गोठण सारक्या निबंदात जर पळयत जाल्यार गांवच्या लोकांची गोरवां, म्हसरां आसतली. गांवचे राखणे तांका दोंगरार चरोवपाक तशेंच न्हंयत उदक पिवपाक व्हरताले. मीर्ग सारक्या निबंदात दर एका जीवांक पावस केन्ना पडटलो हे समजता. तशेंच सुकणें कित्याक आरडटा अशें लेखक जेन्ना आवयक विचारता तेन्ना ती सांगता. एका चलयेचे लग्न जाता ताका बापुय व्हरपाक येता तो मांयक विचारता ती व्हर सांगता पुण पयली म्हसरांक ताका उदक दिवने मागेर व्हर. तें चली तळयेचे उदक हाडून म्हसरांक दिता. म्हसरां उदक चड पितात म्हूण ताणें एक युक्ती काडली. जें कांयलेंत म्हसरांक उदक घालताले ते कायलींत तिणें शेण कालयलें आनी म्हसरांच्या फुड्यांत दवरलें. शेणाच्या वासाक लागून म्हसरां उदक पियेनात जाली. ही गजाल मांयक कळटा तेन्ना ती ताका श्राप घालता. “तूं फुडल्या जल्माक

सुकणें जातलें आनी गिमांत उदकाच्या एका थेब्यांक लागून वळवळटलें.”¹ ह्या निबंदात कळून येता तें म्हळ्यार जनावरांक लेगीत जीव आसता तांका बरे उदक पिवपाक दिवंक ना जाल्यार तीं मरू शकता. ताचे खातीर तांका बरें उदक दिवपाक जाय. भोंवडी आनी कास ह्या निबंदात न्हंयच्या कुशीक हजारांनी पाखें आसताले. तशेंच म्हादय न्हंयचेर सुकणीं-सांवदा उदकाक लागून न्हंयचेर येताली. जर न्हंयच ना जाल्यार ह्या सुकण्यां-सांवदाक न्हंयचे उदक मेळचे ना आनी सैमीक चक्र इबाडटले. तशेंच अळम्यांचो पावस ह्या निबंदात अळमीं ही पावसाच्या दिसांनी येतात. आनी हो पावस मोट्या थेब्यांचो आसता. पावस पडू ना जाल्यार सैमीक चक्र इबाडटा. तशेंच आंब्या तुजी आंबाडी हातुंत म्हादय न्हंयचे तडीक धकमा आसात थंय आंब्याची रास पडटाली. तशेंच आनी एक आंबो आसलो ताची आंबाडी तातया भाशेंत आसली. जरी आंबाडयो गोड नासल्यो तरी भुरगी न्हंयचे तडीर वचून घेवन येताली. अशें तरेन दवरणें निबंद संग्रहांत उदकाचो संदर्भ आयलां.

इगडी बिगडी तिगडी था

इगडी बिगडी तिगडी था बालनाट्यांत ह्या काळेरानांतल्या देगणात एका काळार एक वझरो घसघसतालो. त्या वझऱ्याक लोक पोंयो वझरो ह्या नांवांन वळखताले. भोंवतां भोंवतां एक दीस हो तोंडयो जादुगार ह्या रानांत पावलो. दाट झाडां आशिल्लें हें रान तेका खूब मानवलें. “त्या आत्मसुवार्थी दुश्ट तोंडया जादुगारान त्या पोंया वझऱ्याचेर जादू करून तेची ल्हान झर केली.”² आतां ती झर फक्त ती जादुगार आनी मोनजातूच पळोवंक शकता. मनश्याक ते झरिच्या उदकाचो फक्त आवाजूच आयकूक येता. ह्या रानात लागीं लागसाराक आनीक झर वा व्हाळ ना. तेका लागून रानातली सगळीं जनावरां ते झरीर उदक पियेवंपाक देवून येतात. मात तोंडयां जादुगारान वझऱ्याची झर केल्यांन त्या झरीर उदक पिवपाक जीं जनावरां येताली

तांचो तोंडयो जादुगार फातर करतालो. अशें तरेन उदकाक लागून आयिल्ली जनावरां तोंडया जादुगाराच्या तावडीन सापडटाली. आनीक खंयच उदक नाशिल्ल्यान जनावरांक थंयच झरीचे उदक पिवपाक योवचे पडटाले. हे जर उदक पिवपाक मेळना जाल्यार जनावरां मरू शकतात.

कोल्याचीं नाडेपेन्नां

ह्या पुस्तकांत जेन्ना वागमामाक भूक लागता तेन्ना ताका एकूय सांवद दिश्टी पडना. तेन्ना भुकेच्या आगीक लागून तो व्हाळाक उदक पिवपाक वयता. तशेच थंय एक कोलो लेगीत उदक पिवपाक आयलो आसता. उपरांत वाग ताच्या फाटल्यान धांवता. समज उदकाचो थंय व्हाळच नासलेलो जाल्यार जनावरां त्या सुवातेर रावची नासली. दुसरें सुवातेर रानांत वता आसली. सैमीक चक्र इबाडटा आसले. अशें तरेन उदकाचो संदर्भ आयलां.

वर्सल

वर्सल कथा संग्रहात ग्रामीण वाठाराचे चित्रण आयलां. आनी तातुंत उदकाचो संदर्भ आयिल्लो दिसून येता. उदक हे कथेंत उदकाचे मूळ स्तोत्र म्हळ्यार देवळाकडची बांय ही बांय पुरोवपाचो यत्न केल्लो दिसून येता. उदरगतेच्या नावांन नळाचे आयतें उदक घरांत येता. आनी देवळाकडेन गाडयो व्हरपाक जाय म्हूण गांवकार बांय पुरयता. बांय पुरयता तेन्ना गोकूळें एकटेंच विरोध करता पूण धा जाणाकडेन एकयाचें शाणेपण चलना जाल्ल्यान गोकूळ शेळता. पूण निमाणें कडेन जेन्ना गांवचे नळ बंद पडटात आनी उदक नाशिल्ल्यान सगळी जनावरां मरपाक लागतात. गांव बंजड जावपाच्या मार्गार दिसता. तेन्ना गोकूळ म्हणटां “हय ह्या जाग्यारूच आसली ती आमची खडपी बांय. म्हाज्यान जाता तितली मी बांय खणटलें.”³ अशें म्हूण गोकूळ पिकास घेवन रस्तो खणपाक लागता. उदक सोदचो एक हावेस हांगा दिसून येता. आनी ते पोट घेवन गेले ह्या कथेंत झिपन्याचो बैल वोंसकार घाटयान न्हंयक लायल्या

सापळ्याक मेळून ताचो पाय मोडटा. गांवचे लोक ताचे सापळे काडून घेवपाचो यत्न करता. काजरफळ कथेंत फटी हो मालूच्या जमनीत पुरण शेत करता. फटी खूब मेहनत घेता. थंयची रेंव, कुसारें, काडटात. घरांतलीय ताच्या वांगडा वावुरतात. उपरांत ताच्या शेताक बरी कणसां येता ताचेर मालूचो दोळो आसता. निमणेकडेन शेत कापचे आसता तेन्ना अचानक पावस पडटा आनी ताचे शेत व्हावून वता. तांच्या तोणांतलो घास म्हादय न्हंय कशी व्हरता हे दिसून येता. आनी उदकाक लागून शेतकाराचेर आयिल्लो आकांत ह्या कथेंत दिसून येता.

पुरण

पुरण कादंबरीन पुराय म्हादय परिसराचे चीत्रण केला. म्हादय न्हंयच्या दोनुय तडीनी पुरण शेती करपाची परंपरा आसली. त्या वाठारांतले लोक म्हादय न्हंयक देवी समान मानताली. म्हादय न्हंय लोकांक भरभरून दिताली पूण हुंवार आयल्यार सगले नश्ट करताली. गांवची लोका न्हंयचेर कपडे धुवपाक, उदक हाडपाक वयताली. गांवचे लोक एका काळार पावसाळ्यांत कुमेर शेत आनी गिमाळ्यात पुरण शेत करताले. तशेंच पुरण कादंबरींत तुक्या नावांचे पात्र आसा ताणे रीण घेवन त्याच वर्सा मातयेचे घर बांदलेले आनी त्या वर्सा धो-धो पावस पडून न्हंयक हुंवार आयलो. तुक्याच्या घरांत उदक गेले. तेन्ना तो बायलेक आनी तीन म्हयन्याच्या भुरग्याक घेवन थपादादागेर गेलो. ताचे पयली उदक कमी जावने म्हूण ताणें आपल्या बायलेक सांगले “नाल्ल घेवन यो आनी न्हंयची घोटी भर बेगीन.”⁴ उपरांत ताचे घर मोडले आनी घरांतल्यो कांय वस्तू व्हावून गेल्यो तशेंच चड पावसाक लागून लोकांचे केळबें मोडलेले आनी माडयो हुमटून पडलेल्यो. तशेंच जेन्ना लोक पुरणीच्या कामाक सुरुवात करताले तेन्ना न्हंयचे उदक खदूळ जाताले. तशेंच पावसाच्या दिसानी लेगीत उदक खदूळ जाताले. तेन्ना गावांत एक व्हाळ आसलो तो दोंगरा वटेन जेन्ना झरी फुटूकच तो व्हाळ जीतो जातालो तेन्ना लोक न्हावपाक,

कपडे धुवपाक आनी आयदना घासपाक ह्याच व्हाळाचे उदक वापरताले. तशेंच चंदन जेन्ना झिपन्या वांगडा गवाळी गांवात रणमाले पळोवंक वता तेन्ना ताका म्हादय न्हंयचो उगम जाणून घेवपाचो आसता. वता आसतना वाटेक तांका पिस्त्याची कोंड मेळटा. “थंय खडस कशें माशे आसता तांका तें भाकरेचे तुकडे करून घालता तेन्ना वाटेन वचपी मनीस म्हण्टां कोण रेस ते थंय ? झिलेटीन बी घालश्यात कोंडीत. पिस्तो देवाची कोंड ही.”⁵ त्या मनशान अशें कित्याक म्हणिल्लें असो प्रस्न चंदनाक पडटा. पूण एकदा ह्या कोंडीत कांय मनश्यांनी झिलेटीन घालून माशे मारले आनी घरां व्हरून खाल्ले. आनी त्याच वर्सा ते मनीस एक-एक करून मेले. चंदनाक पडिल्या प्रस्नाच्यो जापो थंयचे लोक दिताले. तशेंच ज्या जाग्यार रणमालें जाता थंय एक तळें आसता. “ही आमची देवाची तळी. हे तळयेंतसून म्हादयचो उगम जाता. आमी तिका तिर्थाची न्हंय म्हणतो.”⁶ ह्या तळ्याकडे शिवरात्र जाता भ्रश्टी बायल वचना थंयचे माशें मारिनात आनी थंय पाशांड आसा तें म्हादवीचें म्हूण म्हादयच्या रुपांत तिची पुजा करतात. थंयचे लोक देगांव गांवांतल्यान म्हादयचो उगम जाला अशें मानतालें. तशेंच देगांव गावांत व्हाळ व्हावतालो तो खंयच्यान व्हावता हे चंदनाक पळोवपाचे आसता म्हूण थंयचो एकलो भुरगो तांका तें झरें दोंगरार व्हरून दाखयता. खरो म्हादयचो उगम गवाळी गावांतल्यान जाला अशें चंदनाक दिसताले. पूण सरकार हो दफतरांत देगांवतलो हो म्हादयचो उगम मानताले. तशेंच उसपो म्हादय न्हंयत झिलेटीन घालून माशें मारतालो असोच एक दीस तो झिलेटीन घालता आसतना न्हंयत बुडून मेलो. तशेंच रगलो हो पुरण शेत करतालो ताची बायल बायुलें आनी चली सुरंगी तिगाय मेळून शेतांत राबताली. शेताक बरें पिकुय येता पूण जेन्ना शेत कापचे जाता तेन्ना अचानक पावस पडून पुरण शेत व्हावून वता. बापूय म्हणटा “म्हाज्या सुरंगीन जीव तुटासर पुरणींत काम केल्लें. फोड येयल्ले पोराच्या हातीक. तेच्या कशाचें तरी तेका दोन घांस खांवक मेळोंक जाये

आसले. ते पासून सूख म्हाकां बगूंक गावलें ना.”⁷ सुरंगीच्या कश्टाचे तरी फळ मेळपाक जाय आसले. तशेंच पयली लोक वल्ल्यांचो बंदारे बांदताले उपरांत म्हादय न्हंयत सरकारान कोंक्रीटाचे बंदारे बांदपाचे थारायले. थंयची झाडां-पेडां ना जाली जी न्हंयत हुंवार योवन लेगीत तिगून उरिल्ली ती ना नापयत जाली.

6.2 जंगल संवर्धन

दवरणें

दवरणें निबंद संगहात ग्रामीण वाठाराचे चित्रण केल्ल्यान रानांचो उल्लेख आयिल्लो आसा. दवरणें निबंद संगहातल्या दवरणें निबंदात पयलीचे जाणटे लोक दोंगरार कुमेर शेत करताले आनी शेत पिकले उपरांत जो दाणो-गोटो मेळटा ताचे वजे माथ्यार घेवन घरा येताले. हें वजे रानांतल्यान घरां हाडटा म्हणसर पुरो जाताले त्या खातीर जाणट्या मनश्यांनी हे वजे उतरपा खातीर अंतरा-अंतराचेर दवरणें बांदिल्ले. रानांतल्यान जेन्ना वजे हाडटाले तेन्ना पुरो जाल्यार दवरण्यार दवरून विसव घेताले. काळांतरान गावांत बदल जांवपाक लागले आनी रस्त्ये, गाडयो आयल्यो आनी रानांत वचप लोकांची कमी जाले. अळम्यांचो पावस ह्या निबंदात अळमी ही खंयसरूय येनात. त्या खातीर रानात भोंवचे पडटा. तशेंच अळम्यांचो पावस हो मोट्या थेंब्याचो आसता. अळम्यांक पावस आनी वत दोनूय जाय आसता. तशेंच रानांतली अळमी वळखुपाक लेगीत कळपाक जाय. कारण विंगड-विंगड तरेची अळमी येतात. पयलीचे जाणटे लोक अळम्यांक गेले कांय एकाद्र्या रोयणीक बारीक अळमी आयल्यात जाल्यार थंय ताळो मोडून दवरताले म्हणल्यार आडोवणी करून दवरताले. पूण आयज तशे जायना आडोवन दवरली लेगीत जाल्यार दुसरोच कोण काडून व्हरता. तशेच गोठण, मीर्ग ह्या सारक्या निबंदानी गांवच्या लोकांची गोरवां, म्हसरां, बोकडां आशिल्यांन गांवचे लोक तांका दोंगरार

चरोवपाक व्हरताले. तशेंच रानांतल्या दर एका जीवाक झाडांक पावस केन्ना पडपाचो हे कळटा. बाकीत ह्या निबंदात शाळेंतल्या भुरग्यांक वनभोजनाक व्हेली तांचे वांगडा लेखकय आसलो हो ताचो रानांतलो पयलोच अणभव. बुरांस आनी हांव ह्या निबंदात भुरगें जेन्ना गोरवांक राखताले तेन्ना बुरांस घेवन तातुंत फातर घालून रानांतल्या सुकण्यांचेर, हुमल्याच्या घट्याचेर, कोळ्याचेर आनी भिमुट्याचेर मारताले. तशेंच भोंवडी आनी कास हातुंत भोंवडी म्हळ्यार दिसाचे आनी कास म्हळ्यार रातचे रानांत शिकारेक वचप. लेखक आपल्या मामा वांगडा भोंवडेक गेलो तेन्ना ताणे रानांत व्हड-व्हडली सांवदा पळयली. जेन्ना कासाक वयता तेन्ना कासादाराक जनावरांची पारख आसपाक जाय. कारण एकदा-एकदा व्हडले सांवद म्हूण गोरवां, म्हसरांचेर फार मारप जाताले. ताका लागून जनावरांची पारख आसप गरजेची. तशेंच रानवाट खंय भायर फुटल्या, आडवण, घाळणां, पालसणां, वाळ, न्हंयो, रानमळां खंय आसात हाची लेगीत म्हायती आसपाक जाय. अशें तरेन रानांचो उल्लेख आयलां.

इगडी बिगडी तिगडी था

ह्या बालनाट्याच्या पुस्तकांत पुराय काळे रानाचे चित्रण आयलां. काळेरान म्हळ्यार जंय दोंगर आनी झाडां-झुडपानी भरलेलो. तशेच पयली ह्या रानांत लोक कुमेर शेत करताली उपरांत भूतांच्या भियाक लागून कुमेर शेत करपाचे सोडले. तशेंच ह्या रानांत सूकणी-सांवदा हांचोय उल्लेख आयला. तशेंच ह्या रानांत तोंडयो जादुगार वजऱ्याची बारीक झर करता. आनी ते झरीचे उदक पिवपाक येता त्या जनावराचो फातर करता. आनी जें मनीस रानांत मेळटा तांचोय फातर करता. तशेंच पांच भूगी रानांत भोंवडेक वयता आनी तांका तोंडया जादूगारा विशी कळटा तेन्ना ही भूगी रानांत रावता आनी त्या धोलीतल्या फातरांक मूळ रूपांत हाडटांत. अशे तरेन तोंडयो जादूगार रानाची तशेंच जनावरांची वाड लायता.

वर्सल

वर्सल कथा संग्रहात ग्रामीण वाठार आशिल्ल्यान रानाचो उल्लेख केलो दिसून येता. मोनेळ माया कथेंत सुकडो हो शेतांत काम करून घरा येतालो. घरां येतना तांका दोंगुल्ले वटेन रडटल्या भुरग्याचो आवाज येयलो. म्हूण तो मुखार गेलो जाल्यार झिळीच्या मुळांत ताका एक तानुले बाळक हूडक्या-हुडक्यानी रडटा तें मेळटा. आशी-कुशीक ताची आवय आसा जाल्यार पळयता पूण कोण नासता. ताका साणून आयल्यार सांवदा खातली म्हूण तो घरां घेवन येता. तशेंच चंद्रकोर हे कथेंत चंद्रे आनी यमुना दोगाय रानांत लाकडांक वयतात. “यमुनाचो घोव रानांतली झाडां मारून चिरपाचें काम करता. अमकें कडेन लाकडां आसात म्हूण तेणेच यमुन्याक सांगलेलें.”⁸ हांगा आमकां रानांतली झाडां कशी कमी जाता आनी पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाता हे दिसून येता. तो यमुनाक खंय लाकडां चिरला तें जुस्त सांगतालो. चंद्रे आनी यमुना जेन्ना रानांत वता तेन्ना चंद्र्याक रानांत एक भंयकर वानरमारो दिसता. चंद्रे लाकडां थंयच आपुटून घरा पळटां. दोंगराचो बाबा ह्या कथेंत फतेली हो दोंगरांनी रावतालो म्हूण ताका दोंगराचो बाबा म्हणटाले. रानांतल्या दोंगरार खंय कितें आसा हे जूस्त ताका खबर आसताले. गावांतले लोक गोरवां खातीर ताचे कडल्यान दावी करून घेताले. रानांतल्यान कितेंय जाय जाल्यार दोंगराच्या बाबाक सांगतालें कांय जाण ताच्या वांयगणान रावपाक वयतालें. वावटळ कथेंत खाशे आनी तांचो वावराडी जिवलो रानांत कासांक वयताले. हरशी रानांत कितली तरी सांवदा ताणी मारिल्ली पूण गाबणे चितळ तांचे कडल्यान केन्नाच मरू नासले. त्या सांवदाक थंयच फोंडकुलान पुरून तें घरा आयले. ज्यानी कथेंत सोनी हीका गोरवांची खूब आवड आसली. तिची बोकडां, म्हसरां, गोरवां आसली. सोनी आनी तिची भुरगी गोरवां, म्हसरांक चरोवपाक व्हरताली. एका वर्सा गोरवांक धाम योवन सगली मरता एकूच वासरू जगता ताची

देवाकडे आंगवण करता आनी ताचे पासून वाडो जावने म्हूण आंगयता. विठू हो ज्यानी गायक रानांत चरोवपाक व्हरतालो. येयलेन फावट ती पाडेच काडटाली. आनी एक दिस विठूकडल्यान ज्यानी गाय शेणटा. सोनी आनी तिचो घोव रानांत सगले कडेन सोदतात. पूण ज्यानी गाय केळीच्या सर्दान वासू गांवकारान लायल्या फाश्याक लागून मरता मात मरचे पयली ती वासरूं काडून मरता. “अभयारण्य कथेंत पयली गांवचे लोक रानांत कुमेर शेत करतालें. तशेंच मिर्गार पावस पडपाक सुरू जातकच कासांक वयताले. आताय ह्या रानांत कास जाता. कृष्णापूर गावांत पिस्तो हो जागृत राखणदार आसा. लोक तेच्या दर्शनाक ही रानवाट चलून वयतात.”⁹ सैम सोबीत नेहा ह्या कथेत नेहाक सैमाची दर एक गजाल आवडटाली. थंयची झाडां, फुलां-फळां, सुकणीं अश्यो साबार गजाली नेहाक आवडटाल्यो. अशें तरेन रानाचो उल्लेख आयिल्लो आसा.

पुरण

पुरण कांदबरेन जंगलाचो उल्लेख आयलां तो म्हळ्यार जेन्ना लोक पुरण शेत करताले तेन्ना लोकांक वंय करपाक खूंट, आडीं, साट्ये खातीर बडयो, वेली अश्यो साबार गजाली लागताल्यो त्यो लोक रानांतल्यान हाडटाले. तशेंच गोरवांक दोंगरार चरोवपाक व्हरून रानांतल्या कुमळीच्या झाडांचे खांदे हाणून तांका पालो खांवपाक घालप. तशेंच पयलीचे लोक कुड्याच्या झाडाच्या पानांची विडी करताले त्या खातीर रानांत वचून त्या झाडाची पानां हाडून सुकयताले. तशेंच गांवानी माटोव घालपाक, साकवाक जे सामान लागताले ते रानांतल्यान हाडताले. तशेंच पुरण शेत करताले थंय रानांतली सुकणीं-सांवदा ही पुरण शेतांत येताली. तांका वेळ-काळ लागनासलो. तशेंच चंदन हो गवाळी गांवचे रणमालें पळोवपाक झिपच्या वांगडा वता तेन्ना थंय रानांतल्यान वयचे पडटाले. रानांतल्यान वयतना दर एक गजाल चंदन बारीक

साणेन नियाळटालो. कारण ताका म्हादय न्हंयचो उगम खंय जाला हे जाणून घेवपाचे आसता. तशेंच वयतना ताका पिस्त्याची कोंड दिसता. तशेंच रानांत जें झरीचो व्हाळ व्हावता तो पळयता. तशेंच झाडा-सुकणीं, व्हड-व्हड दोंगर पळयता. अशें तरेन जंगलाचो उल्लेख आयला.

6.3 जनावर संवर्धन.

दवरणें

दवरणें निबंद संग्रहात जनावरांचो उल्लेख आयिल्लो आसा. गोठण, मीर्ग सारक्या निबंदानी गांवच्या लोकांची गोरवां, म्हसरां, बोकडां, आशिल्ली. तांका राखणो दोंगरार चरोवपाक व्हरतालो. जशी उदरगत जायत रावली तशें गावांत बदल जायत रावले. लोकांनी गोरवां पोसपाची सोडली. म्हूण लेखक म्हणटां “आयज ते राखणे नात... आनी तीं गोरवांय नात. ते गोठणीचें अस्तित्वूयन ना नपयत जालां... आसात फकत यादी... यादी ते गोठणी भोंवतणच्यो.”¹⁰ तशेंच भोंवडी आनी कास ह्या निबंदात लेखक आपल्या मामा वांगडा भोंवडेक वता. भोंवडी म्हळ्यार दिसाचे आनी कास म्हळ्यार रातचे. लेखक जेन्ना मामा वांगडा भोंवडेक वता तेन्ना हो तांचो पयलोच अणभव. ना म्हणल्यार ताणी सोशें, काटांडर, गारां, मुंगसां, पळयल्ली. पूण गाये येदी शिंगाडी ताणें केन्ना पळोवंक नासली. तशेंच जनावरांची पारख नाशिल्ले कासादोर रानांत भोंवपी गोरवां आनी म्हसरांचेर फार सोडटात आनी पश्चाताप करून घेतात. तशेच रानवाट खंय भायर फुटल्या, आडवण, घळणां, पालसणां, व्हाळ, न्हंयो, रानमळां खंय आसा हे ताका खबर आसपाक जाय. खंयचे सुवातेर सांवदा येतात तांचो वेळ, वाट खंयची हाचो ताका अदमास आसपाक जाय. तशेंच रानांत भोंवतना साबार नियमांक पाळो दिवचो आसता. रानांत चलतना तुबकाची मुकटी अमुकूच एके दिकेन धरची पडटा.

दुकर, पिसय, साळ, सोंसो, कुरंग, शिंगाडी, चितळ, भेंकरें, काटांदर, शेंकरो ह्या सावदांक वेगळ्या-वेगळ्या पद्दतींनी मारचीं आसतात. दुकराचें पोट आर-पार फोडून उडयलें तरी तो दुकर फार घेवन पळ काडटा. ताका लागून दुकराचें कानसूल फोडचें पडटा. शिंगाड्याचेंय तशेंच, ताका सादारणसो फार लागच ना. तुबकांतलो फार आनी मुखार आशिल्लें सावद हांचें गणीत कासादोराक वेळ वगडाय नासताना करचें पडटा. सोंशाचो फार दुकराक आनी दुकराचो फार सोंशाक पेटयलो म्हणून भागना. “सोंशाचो फार दुकराचेर सोडल्यार तो जखमी जाल्लो दुकर कासादोराचेर हल्लो चडयतलो. दुकराच्या फारान सोंशाक आड उडयलो जाल्यार ताच्यो तिस्त्यो जातल्यो. तशेंच रानांत सोंशाक मारूंक वयतलो जाल्यार तुबकांत वागाचो फार भरचो पडटा.”¹¹ अशे तरेन गांवचे लोक शिकारेक वचून जनावरांची वाड जांवची सोडून जनावरां कमी जाताली. अशे तरेन दवरणे निंबंद संग्रहात जनावरांचो उल्लेख आयला.

इगडी बिगडी तिगडी था

ह्या बालनाट्याच्या पुस्तकांत जनावरां विशीं दिसून येता. ह्या काळे रानांत कितलीशीच जनावरां हिणटाली. पूण जेन्ना तोंडयो जादूगार रानांत भोवता तेन्ना ह्या जनावराचो तो फातर करता. जे जनावर ताका मेळटा तांचो तो फातर करून झाडाच्या धोलीत घालता. तशेंच त्या धोलीतल्या फातराची आकृती आनी रंग पळोवक मेळटा. तांबश्या रंगाचो फातर म्हळ्यार वाग. आनी लांबोड्यो फातर म्हळ्यार मोर. ह्या रानांत कितलीशीच जनावरां आसताली ती म्हळ्यार वाग, देवकोले, साळळ, अस्वलां, गव्यां रेडे, सोसो, वानर, शेकरे, काटांदर, चितळ, मोर आदी. ह्या सगळ्यांक तोंडयो जादूगार ना नापायत करतालो.

कोल्याचीं नाडेपेन्नां

ह्या पुस्तकांत जनांवरांचो संदर्भ आयला तो म्हळ्यार वाग आनी कोलो. वागाक भूक लागिल्यान तो कोल्याचीं कशी फाट धरता आनी कोलो आपल्या युक्तीन वागाच्या तावडीतल्यान कसो पळटा हाचेर आसा.

वर्सल

वर्सल कथा संग्रहांत ग्रामीण वाठारचे चीत्रण केल्यान तांच्या साहित्यांत जनावरांचो उल्लेख आयल्लो आसा. मोनेळ माया कथेंत रानांत जेन्ना सुकड्याक भुरगें मेळटा तेन्ना तो थंय ताका साणून येयना कारण ताका साणून येयलो जाल्यार ताका कोलो, वागाडी खातली म्हूण तो भुरग्याक घरां हाडटां. काजरफळ ह्या कथेंत पुरण शेतान सांवदा येता म्हूण फटी आपल्या शेतान धुवरी घालता कारण धुवरीक लागून सांवदा येयना असो ताचो समज आसलो. वावटळ कथेंत खाशें आनी जीवलो कासाक वयताले. पयली सांवदा भितोडेक येताली तेन्ना खाशे पासयेक म्हूण वयताले आनी साळ ना जाल्यार पिसय मारून हाडटाले. आता बागायतीन मात खेती आनी गवे रेडे चड येतात. एक फावट खाशे आनी जिवलो कासांक गेले तेन्ना तांका ससो दिसलो ताचेर ताणी फार मारूंक ना कांय वेळान तांका चितळ दिसले ताचेर फार मारलो. चितळार फार मारिल्लो तें चितळ गाबणें आसले. ह्यान पयली ताणी कितलीशीच सांवदा मारिल्ली मात अशी चूक केन्नाच जांवक नासली. आनी ते पोट घेवन गेले, दोंगराचो बाबा, ज्यानी, अभयारण्य ह्या कथांनी गांवच्या लोकांची गोरवां, म्हसरां, बोकडां, आसताली तांका राखणे घेवन दोंगरार चरोवपाक व्हरताले. आनी तो पोट घेवन गेले हांतुत वोंसकार घाट्यान लायल्या सापळ्याक झिपच्याचो बैल लागता आनी ताचो पाय मोडटा. दोंगराचो बाबा तो वांयगणान आसता. ताचे रेडे आसले आनी घरा कडल्यान कोणूय येयल्यार ताचे चंपी कुत्रे पायांकडे घुटमळटाले. ज्यानी कथेंत सोनीची गोरवां, म्हसरां, बोकडां आसली तिका गोरवांची

खूब आवड. एका वर्सा धाम योवन गोरवां मरता तिचे एकूच वासरू जगता ती देवाकडेन आंगवण करता. आपल्या ज्यानी वासरां पासून वाडो वाडोनी म्हूण, उपरांत ज्यानी गाय जाता, येयलेन फावट पाडेच काडटा आनी निमाणे कडेन ती फाश्याक लागून मरता. मात एका वासराक जल्म दिवन मरता. हांगा मनश्याच्या वायट वृत्तीक लागून एका गायेचो बळी वता. अभयाराण्य कथेंत आंवडुची गोरवां आसली तिच्या गोठ्यातले एकदा वागान वासरू खाल्ले तेन्ना ती खूब रडिल्ली अशे तरेन जनावराचो उल्लेख आयलां.

पुरण

पुरण कादंबरेन जेन्ना लोक पुरण शेती करताले तेन्ना कितलीशीच जनावरां पुरण शेतांत येताली. ह्या खातीर गांवचे लोक हे माळो घालून थंयच रावून शेताची राखण करताले. चडशे फावट दुकरां शेतान योवन शेत गुंडायताली. खरें म्हणल्यार भात पोसवतकच दुकरां शेतांत रिगतात. पूण केन्ना-केन्ना तीं थामाक पेटे फुट्टकच येतात. थाम तुरमून उडयतात. कुणग्यांचे मेरेक बिंबल किल्लून येयल्ली आसता. हे बिंबलीच्या मुळांक भितर बारीक गड्डे कशीं कंदमुळां जातात. दुकरां इचलां मारून म्हेरो फोडून उडयतात. बिमलीचीं तीं कंदमुळां खातात. एका वांगडा धा पंदरा दुकरांचो हींड शेतांत भितर रिगलो जाल्यार पुरणीचो माती गू करून उडयतात. “रानांतल्या सावदांक वेळ काळ कांय लागना वास काडीत सकयल देवतात तीं आनी शेतांत रिगतात..”¹² तशेंच गांवातलो शाबलो हो कासाक भोंवतालो. “खंयच्या झाडार खंयचें जनावर भोंवता तेचो तेका जुस्त अदमास आसलो. शेकरो हें जनावर झाडाची साल खाता, माडार चडून आडसरां खाता. आंगार कांटे आसलेली साळ घोटकाच्या झाडा पोंदा पडलेलीं घोटकां, भाटांत पडलेले नाल्ल, आनी काजीनी वचून ती काजी फोडून खाता. काळ्या आंगाचो काटांदर

रुमडाचीं आनी भिल्लेमाडाचीं फळां, पणसाचे गरे आनी भिकणां खाता. पुरण शेतांत भितर सरून सोंसो पालय खाता. असली कितलिशीच म्हायती तो जाणा आसलो.”¹³

तशेंच जेन्ना चंदन आनी झिपरो गवाळी गावांत रणमालें पळोवंक रानांतल्यान वतात तेन्ना तांका एक म्हतारी मेळटा. “आमी तुमका मेळोंक नासल्यार तूं एकटीच वयतली आसली काय गे आवय.” चंदनान प्रस्न केलो. “म्हाका भंय कोणाचो ? ह्या रानांत भंय आसता तो अस्वलांचो, पिलां वांगडा आसल्यार आंगार धांवोन येता तीं. तेन्ना आग पेटोवंक जायी. आगीक भियेता तीं.” “वाग ना ह्या रानांत ? ना कित्याक? हें रान तेंचें. बोब मारतात ते आयकोंक येता आमकां.”¹⁴

तशेंच पुरण शेतांत गोरवां आनी म्हसरांक राखची पडटाली. कारण ती शेतांत घुसपाक पळयताली. तशेंच शेतांत धुंवरी घालून राखणे दवरताले कारण धुंवरीक लागून सांवदा शेतांत येनासली. तशेंच बायल्याक कोंबडी पोसपाची आवड आसली. रान लागी आशिल्यान एक दिस ताचो कोंबो, कोल्यान खाल्लो. तशेंच म्हादय न्हंयत कोंक्रीटाचे बंदारे आयले आनी पुरण शेत करपाचे बंद जालें. सांवदा योवपाची बंद जाली. त्या खातीर लोकांक गोरवांक घालपाक तण मेळना जाले. लोकानी गोरवां पोसपाची सोडली. अशें तरेन पुरण कादंबरेन जनावरांचो उल्लेख आयला.

6.4 जमीन संवर्धन

दवरणें निबंदसंग्रहात जमनीचो उल्लेख आयिल्लो आसा. आंब्या तुजी आंबाडी ह्या निबंदात दोन आंबे आसता एक दिगयाळो आनी दुसरो लाशयाळो कांय वर्सांनी घर बांदपाक दिगयाळ्याचो बळी वता आनी मदेरा खातीर लाशयाळ्योचो अशें तरेन जमनी वयले दोनूय आंबे ना नापायत जातात. पुरणीचे दीस आनी मळणी ह्या निबंदानी शेतकार लोक म्हादयच्या

दोनूय तडीनी पुरण शेती रोयताले त्या खातीर पुरण शेताची जमीन तांका तयार करची पडटाली. आनी शेत रोवून तें पिकल्या उपरांत कापताले आनी उपरांत मळणी खातीर जमीन तयार करची पडटाली. अळम्यांचो पावस ह्या निबंदात जशी दोंगरार झाडां आसता. तशेंच दोंगरार जमनीर रोंयणी आसता. कांय रोयणी काजऱ्याच्या मुनांत आसतात. तशेंच खुंटयाळी, सोनयाळी अळमी ही जमनीर खंयसरूय येता पूण ती वळखूपाक कळपाक जाय. “तशेंच सत्तरींत नांगपंचमी दिसा जमीन दुखयनात. कारण त्या दिसां घरां-घरांत नाग पुजतात. जमीन खणली जाल्यार नागाक दुखापत जातली असो समज आसा.”¹⁵ घराकुशीक अळमी येयली लेगीत जाल्यार काडिनात. लेखक भुरगेपणांत जें मातयेन खेळ खेळटाले हाचे विशीं निबंदानी सांगिल्ले आसा. भुरगीं भुरगेपणांत चडशें खेळ मातयेतलेच खेळटाली. गुड्यांनी खेळप, लगोऱ्यानी खेळप, तशेंच लोखंडाचो आटो, डब्याचे धाकण, पिराड्याची गाडी, अश्यो गाडयो जमनीर चलयताले. अशें तरेन दवरणें निबंदात जमीनीचो उल्लेख आयिल्लो आसा.

वर्सल

मोनेळ माया कथेंत सुकडों हो आपले जमनीत वांयगण शेत करतालो. तशेंच ताची काजीची चार मुळां आसली ताच्या शिवाय ताचे आनीक कांयच नासले. ताचेरच तो आपले आनी घरच्यांचे पोट भरतालो. तशेंच दोंगराचो बाबा ह्या कथेंत दोंगराचो बाबा आपले जमनीत वांयगण शेत करतालो. त्या खातीर ताका वीस-पंचवीस दीस बांद घालपाक वयताले. पंदरा दीस जमीन तयार करपाक जोत घालप. मेरो घालप, वांयगण रोपून काडप, मुखार नडणी, रखवाली आसा. लुंवप, मळप, भात, वारें करून घरां पावप अशी साबार कामा वांयगणात आसताली. काजरफळ कथेंत फटी मालूच्या जमनीत पुरण शेत करतालो. पुरण शेत करतना त्या खातीर ताका शेताची जमीन तयार करची पडटा. थंय पडिल्ले कुसारें, रेंव, काडची पडटा

तशेंच थंय माती शेण, ताळो घालून जमीन तयार करची पडटाली. अभयारण्य कथेंत आंवडुन आपले जमनीन काजी, माड, माडयो, केळी, आंबुल्लीची झाडां लायली. तिचो चलो तिका सांगतालो आमी हांगा रावया नाका. तांचे एकट्याचेच कडवळी घर आसले. बाकीच्यानी दुसरेकडेन घरां बांदिल्ली. काय वर्सांनी ती जमीन फॉरेस्टाची म्हूण कळटा तेन्ना सरकार ती आपल्या ताब्यात घेता आनी तांका घर बांदपाक जमीन आनी उत्पनाचे पयशें दिता. अशें तरेन जमनीचो उल्लेख आयला.

पुरण

पुरण कादंबरीन गांवचे सातूय शेतकार पुरण शेत करताले. गणबा, तोळयो, झिपरो, सावळो, अत्मा आनी कुष्टा अशे सातूय शेतकार पुरण शेत करपाक धडपडतात. पुरण शेत करप म्हळ्यार सादी गजाल न्ही त्या खातीर शेतकारांक पुरण शेताची जमीन तयार करची पडटाली. थंय पडिल्ले रेंव, कुसारें, काडचे पडटाले. कुणग्यान भर मारचे पयली शेण, माती घालची पडटाली. गोरवांक खातीर तांका वंय करची पडटाली. ह्या कांदबरेत रगल्याचे शेत व्हावून गेल्यान तो बुलीचे जमनीत शेत करतालो. रगलो ताची बायल-बायुले आनी चली-सुरंगी ही शेतान खूब वावर करताली. तशेंच पावसांत जेन्ना रेंव, रेबो, कुसारें व्हावून येतकच शेतकाच्याच्या जमनीच्यो शिमो कळ नासल्यो. सगलेच लोक आपल्या जमनीनी शेत रोंय नासलें, कांय जाणांनी आपल्या जमनीन केळी, कवाथे लायले. तशेंच जेन्ना झिपऱ्याची बायल गुरूवार आसता आनी ताच्या भुरग्याची वाट जावंक नासता म्हूण ताचे भुरगें भायर पडटा. तेन्ना झिपऱ्याची पुरणीची जमीन करपाची उरता तेन्ना हेर पुरणकारांनी ताची जमीन करून दिली. कोणे मेरो लायल्यो, कोणे जोत धरले, कोणे घोले माल्ले अशें करून ताची जमीन करून दिली. उपरांत त्या जमनीर शेत रोपून पुराय केल्ले. रगलो मळणी खातीर गणबाकडे जमीन मागून खळे

करता. आनी जेन्ना शेत कापचे आसता तेन्ना अचानक पावस पडून पुरण शेताची जमीन आनी शेत सगले व्हावून वता. जेन्ना म्हादय न्हंयत कोंक्रीटाचे बंदारे आयलें तेन्ना जमीन उदका पोदां गेली आनी लोकांक शेत करपाक मेळना जाले. उपरांत गणबाची व्हाळाकडे जमीन आसली थंय ताणें सर्द शेत रोवपाचे ठारायले बाकीच्याय शेतकारांक सर्द शेत रोवपाचे होच एक उपाय आसलो. अशें तरेन पुरण कादंबरीन जमनीचो उल्लेख आयलां.

6.5 जीव संवर्धन

दवरणें

दवरणें निबंदसंग्रहात जीव-जीवावळीचो उल्लेख आयला. गोठण निबदांत गांवचे राखणे आपल्या गोरवांक किट्यो जाताल्यो त्यो काडटाले. तशेंच मीर्ग निबदांत दर एका जीवांक वनस्पतीक पावस केन्ना पडटलो हे कळटा. गाबोळी मोळयो पावस केन्ना पडटलो आनी रान व्हाळ व्हावतलो हाची वाट पळयता कारण तांतया लावपाक ताका रान व्हाळांतल्यान वयर चडचें आसता. कांसव, कुल्ल्यो आनी बेब्यांक मुक्तपणान भोंवपाक भायर येवपाचें आसता. तशेंच झाडां-पेडां तर पावसाची आतुळतायेन वाट पळयता अशें तरेन दर एक जीव पावसाची वाट पळयता. तशेंच भोंवडी आनी कास, अळम्यांचो पावस ह्या निबदानी जेन्ना लोक भोंवडेक, कासाक, अळम्यांक रानांत वयताले तेन्ना जळारी चावताल्यो. तशेंच दिपकावणी आनी गरोवणीक लेखक लाडुमामा वांगडा वयतालो. लाडुमामाक जुस्त खबर आसताले. खंय मरल, काडय, मोळयो मेळटलो हे जुस्त लाडूमामाक खबर आसताले. दिपकावणेक खरी मजा येताली ती मिर्गार. मिर्गाच्यो दडको कोसळपाक लागतकच. “म्हादय न्हंयच्या उदकाची पातळी वाडटा आनी तडीक आशिल्ल्या शेतवडींनी उदक भरता. पावलभर नाजाल्यार धोंपरा सकयल ह्या पुरणींनी उदक जातकच पिट्टोळ, दाणयो, तोकयो, वाळयो, काडयो, धाडे, बुरांटे

असले माशे पुरणींनी चडटात. शेतकांची जाल्यार भिन्यांचीं भिरीं कुणम्यांनी खतखततात.”⁶ तशेंच दिपकावणेक वयतना जिवाणी, पाणघणस, कुसडोघणस, आगयोघणस, ल्हेंवाळीं आनी हेर जिवाणीं बेबकां तशेंच माशें खावपाक भायर सरतात. गरोवणेक वयतना गरयेक गांयडोळ लावचो पडटालो. “म्हादय न्हंयत खडस, तांबोशे, पोगां असलें मोटे-मोटे माशे आसात. पूण पावसाळे गरवणेक हे माशे गरयेक लागच नात, काडय, वाळय, मरल आनी चुकून धाड्या सारके माशे पावसाळ्यांत गरयेक फारावतात.”⁷ आंब्या तुजी आंबडी ह्या निबदांत भुरगी आंब्याचेर हुमले चडयताली कारण हुमलो चडून आंब्याच्या देटाक घास मारता आनी आंबाडी पडटा असो तांचो समज आसलो. मळणी हातुंत मळणेक रातचे रावल्यार थंयच्या झाडार काजुले लिकलिकताले. तशेंच काजी खाल्यो वानरांनी हातुंत काजीनी भोंवतना लेखकाक जीव-जातीचो सुरुवातेक भंय दिसतालो. काजीनी अस्कड आशिल्यांन जिवाणीं चुकनासतना दिश्टी पडटाली. दिवड, फांस्को, हरयाळी, नानाटो आनी केन्ना-केन्ना पांढऱ्या सारकीं जिवाणीं दिसप सदचें जाल्यान, लेखक आनी तांच्या भावाच्या मनांत भंय उरुंक नासलो. तशेंच बुरांस आनी हांव ह्या निबंदात लेखक आनी तांचो इश्ट बुरांस घेवन सुकण्यांक मारताले. तशेंच न्हंयचे तडीर पिट्टोळ वा खरवो तडीक येतकच तांकांय अचूक टिपताले. खोलप्यांनी शिल्ली रिगल्या म्हण कळटकच तिचेर फातर सोडून तिका धांवडायताले. हुमल्यांचे घोंटेर फोडून उडयताले. भिरमुटेची चुमडी उडयताले, जाळे विणून मदीं आशिल्ल्या कोळयाक जाळा पलतडी पावयताले. “पुण सुकण्यांक, शेडुयांक, पिसोळ्यांक, भिरमुड्यांकूय जीव आसता हें म्हाका तेन्ना कशें कळलें ना?”⁸ ही समज जेन्ना लेखकाक येता तेन्ना लेखक जीवाक मारपाचे सोडटां. अशें तरेन जिवांचो उल्लेख आयलां.

वर्सल

वर्सल कथा संग्रहात सुकर्णे, पाखें, कावळें, हांचो उल्लेख आयलां. घोंटेर ह्या कथेंत गांवचे कावळे शिरपूटा जमोवन घोंटेर करताले. आनी शारांतले कावळे ताम्याच्यो वायरी जमोवन घोंटेर करतात. रामच्या आनी रमाई ही दोगाय भाव-भयणा कावळ्याचे घोंटेर धोगसून त्यो ताम्याच्यो वायरी जमेताल्यो. घोंटेर धोंगशीतना त्या घोंटेरातली कावळ्याची पिलां जमनीर पडून कांय जणांचो जीव वयतालो. काजरफळ ह्या कथेंत फटीन मालूचे जमनीत पुरण शेत केल्ले. त्या शेताक बरी कणसां आयली ताणें आपल्या चल्याक शाळेक सुटी पडली म्हूण तांका दिसाचे शेत राखपाक सांगले कारण सुकर्ण्यांनी भात झडयलें कुणग्यांनी दिसताले. चलो राखता तेन्ना बापायक योवन तो सांगता एक सुकर्णे शेरणीर बसोन रडटाले. हरशी फटीक सगळ्या सुकर्ण्याची नावां येतात काटको, पिटकोळी, कुवांकी, गुवासडो, कुमाठय पूण ताका टिटापायचे मात नांव आयलें ना. म्हाबळी कथेंत जेन्ना होळी खातीर आंबुल्ली हाणटात तेन्ना घोंटो बांदपी कावळो पणसाच्या झाडार वचून आंडूपाक लागलो. तावीज ह्या कथेंत केंवजो बाजाराक वता तेन्ना थंय जादुगार आसता त्या जादूगारांनी जादू करून दाखोवपाक मोटोलो सोरोप, हार दालयेंत घालून हाडिल्लें. तशेंच अभयारण्य कथेंत आंवडुन कोंबडी बाळगिल्ली. कोंबडेन जेन्ना पिल्ला काडली तेन्ना कावळे त्या पिलांक खावपाक पळयताले. कोंबडी ही मातयेतले जीव खाताली तशींच जीवाणी घरा कुशीक आयल्यार आराडटाली. सैम सोबीत नेहा ह्या कथेंत जेन्ना मळबांतल्यान सुकर्णी उडत वयताली तेन्ना नेहा तांका पळयत आनंदान भुरकुटून वयताले. अशें तरेन वर्सल कथां संग्रहांत जीवावळीचो उल्लेख आयलां.

पुरण

पुरण कादंबरेत जीवा-वळींचो उल्लेख आयिल्लो दिसून येता. शिवा सारको भुरगो जो हेर भुरगीं खेळटा जाल्यार हो बुरांस घेवन खंयच्याय झाडार बशिल्या सुकण्याक मारतालो. तशेंच एक घर ताच्या माथ्या वयर एक सारकी घुंवताली तिका तो मारपाक सोदतालो. तशेंच पणसुलें गांवचे शेतकार हे वल्ल्यांचो बांद घालतालें. आनी ठाणे गांवचे शेतकार सावळीचो घालताले. झाडाचे ताळे घालून ताचेर माती घालताले पूण हो बांद चड दिस तिगा नासलो कारण कुल्ल्यो बुरांक मारताली मागेर उदक भायर वयताले आनी शेताक सारके उदक मेळ नासले. तशेंच बायल्यांक कोंबड्याची खूब आवड. बायुलें कोंबडी पोसताली कारण घरा कुशीक जीव आसता तें कोबडीं खातात तशेंच जीवाणी आयल्यार कळटा. जेन्ना कोंबडी पिलां काडटात तेन्ना कावळें त्या पिलांक खावपाक पळयतालो. तशें चंदन गवाळी गावांत वयतना पिस्त्याची कोंड मेळटा जी देवाची कोंड. त्या कोडींत एकदा, काय मनश्यांनी झिलेटीन घालून माशें मारले आनी घरा व्हरून खाल्लें. तेन्ना वर्साच्या पयली ते मनीस एक-एक करून मरपाक लागले. “गवाळीचे लोक न्हंयक देव मानतात. देवीच्या रुपांत तिका ते पुजतात. गोंयांत मात म्हादयच्या पात्रांत झिलेटीन फोडटात. ब्लिचींग पावडर घालून माशे मारतात. नाका जाल्ली घाण न्हंयत उडयतात.”⁹ आनी अशे तरेन उदकांतले नुस्तें मरतात. तशेंच जेन्ना लोक शेत रोयताले तेन्ना शेतांनी बक्यांची, सुकण्यांची, पाख्याची भीरीं शेतांत येताली. तशेंच गोठ्यांत वाळटीं येताली त्या खातीर लोक शेणयो घालताले. तशेंच उसपो हो माशें धरपी. खंयसर माशें मेळटले, खंय मरल मेळटली हे जूस्त ताका खबर आसताले. तशेंच तो झिलेटीन घालतालो. एक दिस तो झिलेटीन घालता-घालताच तो मेलो. तशेंच शेतान अडुळश्याचो ताळो घातलो कांय शेतात तणाच्या पानांक कीड लागना. तशेंच जेन्ना पावस पडपाचो आसता तेन्ना बेब्यांग जाग येता

तें आंडूपाक लागतात. “न्हंयचे चाळींत आतां रेवेंचे ट्रक भोंवतात. शेवाळी घुवतात. न्हंयच्या कोंडीनी झिलेटिनी फुट्टात. ह्या आवाजान पाखें कित्याक हांगां रावतले?”²⁰ अशें तरेन पाखें जें न्हंयकडे हजारांनी येताले तें ना नापायत जाले. अशें तरेन पुरण कांदबरेत जीवावळ दिसून येता.

संदर्भ

- 1) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 30
- 2) पर्येकार, प्रकाश. इगडी बिगडी तिगडी था. गोवा कोंकणी अकादेमी, पाटो कॉलनी, पणजी-गोंय, 2006. पान. 28
- 3) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 19
- 4) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 35
- 5) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 120
- 6) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 29
- 7) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 181
- 8) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 36
- 9) पर्येकार, प्रकाश. वर्सल. जाग प्रकाशन, पाजीफोंड, मडगांव-गोंय, 2021. पान. 144
- 10) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 28
- 11) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 43-44

- 12) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 114
- 13) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 115
- 14) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 123
- 15) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 77
- 16) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 65
- 17) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 115
- 18) पर्येकार, प्रकाश. दवरणें. भूमि प्रकाशन, सावर्शें, सत्तरी-गोंय, 2005. पान. 146
- 19) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 130
- 20) पर्येकार, प्रकाश. पुरण. बिम्ब प्रकाशन, आगशी-गोंय, 2022. पान. 199

7. समारोप आनी निश्कर्ष

प्रकाश पर्येकार हांच्या वेंचीक साहित्यांतले पर्यावरण : एक चिकित्सक अभ्यास ह्या म्हज्या सोद प्रबंधिकेन तांच्या साहित्यांतल्या विंगड-विंगड आयामाचेर अभ्यास जाला. लेखकान जे लोक अभिव्यक्त जायना, जे चिड्डिल्ले-माड्डिल्ले आसात, जे गरीब आसात अश्या मनशांचेर प्रेम केला म्हूण तांच्या साहित्यांत धनगर, म्हार समाजाचे चित्रण जाल्ले पळोवंक मेळटा. त्या लोकांच्या वतीन लेखक आपल्या लिखणेंतल्यान अभिव्यक्त जाला. एकाद्या लेखकाक अणभवा शिवाय अभिव्यक्त जावप तितले बरें जमना. जितले अणभव खर आसतात. तितलेच तांच्या साहित्याचेर बरें संस्कार जातात. जशें प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत जाल्यात. मनीस जरी ग्रामीण वाठारांत रावलो तरी दर एकल्याक अणभव मांडपाक येताच अशें ना.

ह्या म्हज्या सोद प्रबंधिकेन तांच्या वेंचीक साहित्यांचो अभ्यास करतना तांतूत ग्रामीण वाठारांतल्या सैमाचे चित्रण जाला. तशेंच तांच्या साहित्यांत पर्यावरण कितले म्हत्वाचे आसा हे दिसून येता. गांवचे लोक कृशीवेवस्थेचेर आदारून आशिल्ल्यान शेत-भाट करून आपले पोट भरताले. तांच्या साहित्यांत कश्टकरी समाज आनी ताची सुख-दुखां दिसून येतात. तशेंच तांच्या दर एका साहित्यांत पर्यावरण आसा तें म्हणल्यार कथा, कविता, नाटक, निबंद, कादंबरी. हो सोद प्रबंद करतना लेखकाच्या साहित्याचेर वाचन करतना लेखकाले पर्यावरणाकडे कितलें नातें घट आसा हे दिसून येता.

ह्या म्हज्या सोद प्रबंधिकेचो अभ्यास करतना तांच्या साहित्यांतल्या विंगड-विंगड आयामाचेर अभ्यास जाला. ग्रामीण वाठाराचे चित्रण केल्ल्यान तांच्या साहित्यांतल्यो व्यक्तिरेखा आनी भास शैली ग्रामीण वाठारांतली दिसून येता. तशेंच गांवच्या लोकांच्यो चाली-रिती, परंपरा, लोकउत्सव, लोकश्रद्धा, लोकविद्या आनी लोकगीता दिसून येतात. ग्रामीण वाठारांत पयली

सांवन परंपरा चालू आसात ज्यो आयज लेगीत तिगून उरल्यात. तशेंच गांवच्या लोकांची मानसिकता दिसून येता. देखीक पुरण कादंबरेतले झिपऱ्या सारके पात्र जाचे पुरणीचे काम करपाचे उरता तेन्ना गांवचे शेतकार एकठांय योवन ताका सांगचे पयली ताच्या पुरणीचे काम एका रातीन करून दितात. हांगा ग्रामीण वाठारांतले लोक एक-दुसऱ्याक मदतीक कशें पावतात हे लेगीत दिसून येतात. तशेंच तांच्या दर एका साहित्यांत सैम आयलां. जेन्ना गांवांत लोकउत्सव आसता तेन्ना गांवचे सगले लोक एकठां योवन उत्सव मनयतात. अश्या साबार गजाली तांच्या साहित्यांत दिसून येतात.

ह्या म्हज्या सोद प्रबंधिकेन प्रकाश पर्येकार हांच्या साहित्यांत पर्यावरणाच्या विंगड-विंगड घटकांचो आस्पाव जाल्लो दिसून येता. तें घटक म्हणल्यार जल, जंगल, जनावर, जमीन, जीव अश्या साबार घटकांचो समावेश म्हज्या सोद प्रबंधिकेन दिसून येता. ह्या म्हज्या सोद प्रबंधिकेतल्यान कळून येता ते म्हणल्यार गांवची मनशां खूब गरीब, कश्टकरी तशेंच रगताचे उदक करून आपले पोट भरपी अशी मनशां दिसून येतात. गांवच्या लोकांचो देवाकार्याचेर खूब विस्वास, देवाची दर एक गजाल व्हड शक्तेन आनी भक्ती भावान करतात. ह्या सोद प्रबंधिकेन तांच्या साहित्यांतल्यो साबार गजाली अभ्यासपाक मेळल्यो.

पर्यावरणाचेर अभ्यास करतना ग्रामीण वाठाराचे चित्रण, समाजाचे चित्रण, तशेंच एके पिळगे कडल्यान दुसरें पिळगे कडेन पाविल्यो परंपरा अश्या साबार गजालींचो सोद प्रबंधान अभ्यास करपाक मेळलो. तशेंच उदरगतीक लागून पर्यावरणाची कशी इबाडणी जाली आनी ताचो परिणाम पर्यावरणाच्या घटकांचेर तशेंच मनशांचेर कसो जालो ह्यो साबार गजाली म्हज्या सोदप्रबंधिकेन दिसून येतात. आयज जर पळयत जाल्यार सैमाची इबाडणी जायत आसा. झाडां रोंवच्या जाग्यार झाडां हाणून व्हडयतात. प्रकाश पर्येकार हांचे खातीर पर्यावरण हो विशय

फकत लागचो न्हय तर जीवा काळजाचो. तें आपल्या साहित्यांतल्यान सांगपाक सोदतात तें म्हणल्यार पर्यावरणाची राखण करा, जीव, जनावरां हांची राखण करा असो संदेश तांच्या साहित्यांतल्यान दिसून येता. अश्यो साबार गजाली म्हज्या सोद प्रबंधिकेतल्यान स्पश्ट जातात.

आदारावळ

कोंकणी

- 1) नायक, पुंडलीक. गोंयचो पावस. अपुरबाय प्रकाशन, वळवय - गोंय, 1996.
- 2) शेट, तुकाराम. पर्यावरण गिता. गोवा कोंकणी अकादेमी, पणजी-गोंय, 2006.
- 3) मणेरकार, दिनेश. रानवळख. संजना पब्लिकेशन्स, दत्तवाडी, सांगें-गोंय. 2012.
- 4) सांवत, दिनेश. सत्तरी, रंग-अंतरंग. म्हादय लोक उत्सव, कोपाड्डें, वाळपय, सत्तरी, गोंय, 2019.
- 5) बोरकार, दिलीप. 'ए आय' आनी 'डीपफेक' जिणेंतली फेकाफेक. बिम्ब मासिक जानेर 2024, डॉ. प्रकाश पर्येकार-मुलाखत, पान. 17-25.
- 6) गांवस, गोपीनाथ. मठी स्मरणिका. आर्या ग्राफीक्स, वाळपई, सत्तरी-गोवा, 2022.
- 7) पर्येकार, प्रकाश. उदरगत आनी पर्यावरण. साहित्यिकाची लागणूक, प्रियोळ-म्हाड्डोळ, फोंडे: जाग, जून 2007.
- 8) सांवत, वसंत. अनन्य. गोवा कोंकणी अकादेमी स म्हयन्याळी साहित्य पत्रिका, पाटो, पणजी-गोंय, (अंक 17-18), जुलय 2022- जून 2023.
- 9) भावे, भूषण. संपादक माटोळी एक गिरेस्त दायज. गोवा कोंकणी अकादेमी, फर्मागुडी, फोंडें-गोंय, 2005.
- 10) वर्दे, नारायण. आमचे पर्यावरण. तन्वी ग्राफीक्स, पणजी-गोंय, 1997.
- 11) मुंदडा, संजय. संशोधक. इतिहासाचार्य वि. का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे, पुरवणी अंक 10 डिसेंबर 2023. (त्रैमासिक)

मराठी

- 1) कुलकर्णी, दिलीप. हसरे पर्यावरण. राजहंस प्रकाशन, सदाशिव पेठ, पुणे, 1994.
- 2) पवार, किशोर. पवार, नलिनी. प्रदूषणातून पर्यावरणाकडे. नचिकेत प्रकाशन, नागपूर, 2009.
- 3) देवरे, रंजना. पर्यावरणशास्त्र परिचय. डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे, 2008.

संकेत स्थळा

- 1) <https://www.bharaticollege.du.ac.in/bc/blogE0%A4%BE%E0%A4%B5%BE>
- 2) <https://www.downtoearth.org.in/hindistory/wildlife-biodiversity/biodiversity/Environment-in-Literature-A-Warning-of-Consciousness-79574>
- 3) <https://www.sahchar.com/2018/04/05/%E0%A4%82-%E0%BF/>
- 4) <https://m-hindi.indiawaterportal.org/content?slug=bhaarataiya-sansakart=1>
- 5) <https://www.magzter.com/stories/Journals/Naye-Pallav/1609398657>
- 6) https://m-hindi.webdunia.com/environment-day-special/indian-traditions-and-environment-116060400017_1.html?amp=1

परिशिष्ट 1 : लेखकाची वळख

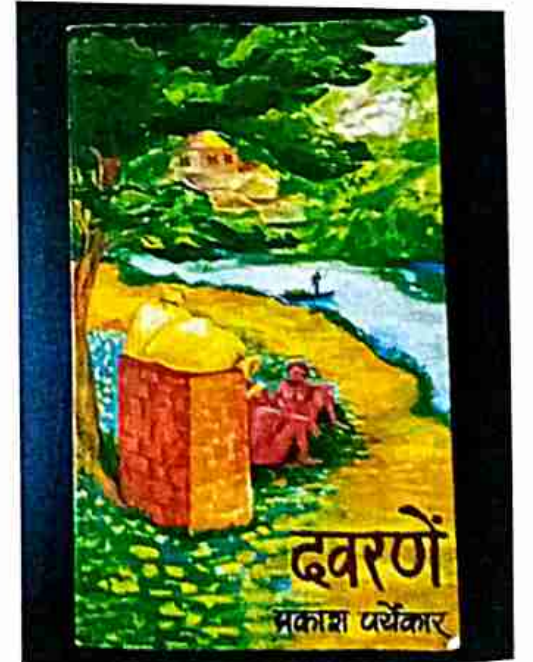
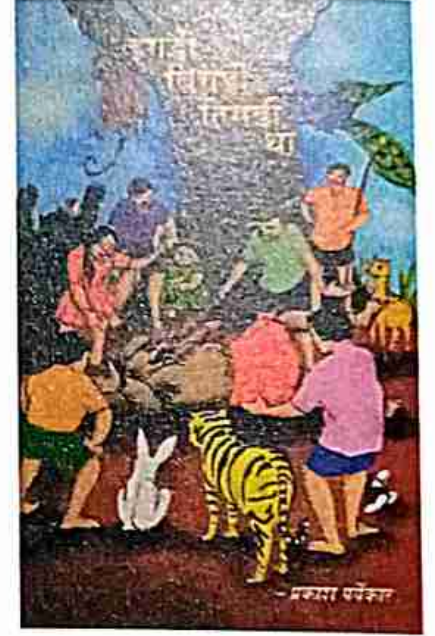
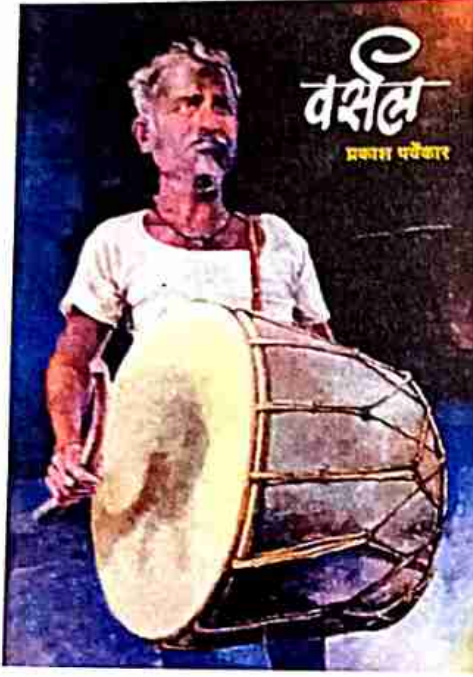

प्रकाश शांबा पर्येकार.

जल्म: 30/7/1968

धावें-तार, वाळपय, सत्तरी-गोंय.

परिशिष्ट 2 : उजवाडाक आयिल्ले साहित्य.

पुरुष

प्रकाश पर्येकार

परिशिष्ट 3 : प्रकाश पर्येकार हांची घेतिल्ली मुलाखत.

प्र.1- सर, तुमचें भुरगेपण कशें आशिल्लें ?

जाप : म्हजे भुरगेपणातलो काळ जंय रस्ते ना, सुविधा ना, उजवाड ना, आनी शाळा सारक्यो ना. सुरुवातेक म्हजे शिक्षण घरांत जाले. तशेच पुराय वाठार कृषी वेवस्थेचेर आसलो. पयली पोटाक खावच्या पुरतेच आसले. भुरगेपण म्हणटना सोयानी, गुण्यानी, लगोऱ्यानी खेळप, गोरवांनी वचप आनी चडशें भुरगेपणातले खेळ हे मातयेतलेच आसले.

प्र.2- तुमकां साहित्य बरोवपाची आवड केन्ना आनी कशी आयली ?

जाप : पयली अकरावे-बारावेक सुरुवातेक मराठीत कविता बरयतालो. सुरुवातेक तरुण भारतान कविता येताल्यो. उपरांत सांखळी म्हाविद्यालयान पावल्या उपरांत वाचन कोंकणीत जावपाक लागले आनी कोंकणीत बरोवप सुरू जालें.

प्र.3- तुमच्या साहित्य प्रकारांत पर्यावरण आनी ग्रामीण विशय चड प्रमाणांत दिसून येतात, हाची प्रेरणा तुमकां खंयच्यान मेळ्ळी ?

जाप : प्रेरणा न्ही तर ग्रामीण जीवन पळयला, अणभवला, फक्त पळोवंक ना तर मनश्यांचेर प्रेम केला. जें चिड्डिल्ले-माड्डिल्ले आसा, जें गरीब आसा अश्या मनश्याचेर प्रेम केला. म्हूण म्हज्या कथेंत धनगर, म्हार, समाजाचे चित्रण केला. जें मुखेल प्रवाहान ना. जें लोक वंचित आसा. खावपाक, जेवपाक ना, कष्टकरी आसा तांच्या विशीं म्हज्या मनांत आदर आसा म्हूण ग्रामीण. ना जाल्यार आनीक कोण बरयतलो. ग्रामीण समस्या खूब आसात. हांव शारांतलो आसून म्हाका किते वायट. पूण म्हज्या सत्तरी भागातले जे लोक वंचित आसा, सुख सोही पासून तांच्या वतीन आपुण अभिव्यक्त जावप. लोकांचो आपूण आवाज जांवपाक जाय ते लोक भाटकारा विरुध, जमीनकारा विरुध उलोवचे ना ते कथेंतल्यान अभिव्यक्त जातले.

प्र.4- वर्सल कथा संग्रहांतली घोंटेर ही कथा तुमकां कशी सुचली ?

जाप : घोंटेर ही कथा सुचुंक ना तर सांगिल्ली गजाल. म्हाका माधवी मॅडमीन गजाल सांगिल्ली. तांच्या थंय एका झोपडपट्टीतले भुरगे कावळ्याचो घोंटेर धोंगशीताले. कित्याक तर तो घोंटेर सरयांचो बांदिल्लो. आनी सरयांक लागून झाडार चडून घोंटेर धोंगशीताली. आंब्याच्या झाडाची घडणूक सांगिल्ली. ताचेर हांवे अभ्यास केलो आनी कथा बरयली. आनी ही खरी घडणूक तिणें त्या भुरग्यांक तापयली कारण तातुंत पिलां आसतात म्हूण. तशेंच हांवे ही घडणूक पंढरपूर वयतना वाटेक पळयली. बडयो मेळना म्हूण सरयांचो कावळे घोंटेर बांदतात.

प्र.5- वर्सल ह्या कथा संग्रहांतली साकरूचें लग्न ह्या कथेंत जो अस्तुरीचो प्रसंग आयलां तो खरोच कांय कल्पनेच्या आदारान बरयलां ?

जाप : साकरूचें लग्न हे कथेंतलो प्रसंग खरो. ताचे खरे नांव मोगरू. ताका माटण्या दिला. ताचे सुरुवातेक लग्नच जाय नासले. ताचें पयली ताच्या भयणीचे भी जाल्ले. पूण उपरांत ताचे जाले.

प्र.6- आमचे आमी कविता संग्रहांतली भुरगेपणातली झर प्रत्यक्षान तुमी पळयला कांय कल्पनेच्या आदारान बरयलां ?

जाप : भुरगेपणातली झर अजून लेगीत आसा. आनी ही झर पावसाळ्यांत येता. चाळीस-पंचेचाळीस वर्सा जाली हांव तीं झर निवळ करता. आनी ही झर आमच्या घराच्या कुशीक घर आसा तांचे जमनीन आसा.

प्र.7- पुरण कादंबरी बरोवपाची प्रेरणा तुमकां खंयच्यान मेळ्ळी ?

जाप : पुरण हो विशय बरयन दिसलो कारण शेकड्यांनी वर्साची परंपरा, लोक ताचेर जगताले, जेवताले, आनी तांका गोरवां खातीर तण मेळटाले. तशेच हो जीवनाचो अभिमानाचो भाग म्हूण पुरण संदर्भांत बरयलां. प्रेरणा बद्दल सांगचे जाल्यार आमची पुरण शेती आसली. पुरण तें जगलात, तातुंत काम केला आनी शेकड्यांनी लोक पुरण शेत करताले हातुंतल्यान म्हाका प्रेरणा मेळ्ळी.

प्र.8- आयच्या नव्या तरणाट्यांक बरोवपाक तुमी कितें सुचोवण्यो वा प्रेरणा दिंव शकता ?

जाप : सुरुवातेक ताणें बरें साहित्याचे वाचन करचे. जागतीक पांवड्या वयले साहित्याचे वाच करचे. फकत कोंकणी न्हय तर भारतीय साहित्याचे वाचन करचे. साहित्याचे वाचन, चिंतन आनी मनन करचे. विचार चर्चा करून आपलो आवडटो साहित्य प्रकार बरोवचो. हातुंतल्यान कितें बरोवचे आनी कितें ना हे आपशींच कळटा.

परिशिष्ट 4 : खबरापत्रांचेर उजवाडाक आयिल्ल्यो जायरातो.

भोगरभूंय

कापयाक

प्रकारा प्रकाश हांगा चरित कथापत्राचें सहीत अकादेमीचें पुरस्कार जेवळें जालें ते निमतान हो विशय लेख

'वर्सल' : गांवगिरे जिणेचो कलात्मक दिश्टाचो !

प्रकाश पारिकर हाका 'वर्सल' खातीर सहीत अकादेमीचो पुरस्कार मेळोवपांत आयला. हाका लागून तो खबरापत्राचो लेखक म्हणून नांव जोडला. 'वर्सल' हाचो लेखक प्रकाश पारिकर हाका सहीत अकादेमीचो पुरस्कार मेळोवपांत आयला. हाका लागून तो खबरापत्राचो लेखक म्हणून नांव जोडला.

Prakash Parienkar bags Sahitya Akademi Award Wins the award for his Konkani short story collection 'Varsal'

Team Herald

ABOUT 'VARSA'

'Varsal', the collection of stories in Konkani, was published by Jag Prakashan in 2011.

The book has also been translated into Kannada by Dr. Geeta Shetti in 'Varsal' (Mata Uthara Lufagap) and its life story 'Varsal' was translated into English by Vidya Pa and published in Konkani in 2016.

Prakash Parienkar

PANJIM: Prakash Parienkar, a versatile writer from Sattari Taluka, bagged this year's Sahitya Akademi Award for his short story collection 'Varsal' in Konkani.

Sahitya Akademi president Madhav Kachitkar announced this along with the books in other 21 Indian languages, at a press conference held in New Delhi on Wednesday afternoon.

Nine books of poetry, six novels, five short story collections, three essays and one literary study have won the Sahitya Akademi Awards this year.

The books were selected on the basis of recommendations made by a jury of three members on the concerned languages in accordance with the procedure laid down for the purpose.

The awards related to books first published during the five years immediately preceding the year of award (between January 1, 2017

and December 31, 2011). Dr. Geeta Shetti in 'Varsal' (Mata Uthara Lufagap) and its life story 'Varsal' was translated into English by Vidya Pa and published in Konkani in 2016.

Parienkar had also bagged the Sahitya Akademi Award for Children's Literature in 2013 for the children's play 'Tigadi Tigadi Tigadi'.

He bagged his first national award of Khatra from New Delhi in 2011 at the age of 35, for his Konkani story 'Chandrakar'.

He has eight books to his credit to date, besides his translated works.

Contd on Pg 13 >>

प्रासंगिक

सखाराम बोरकर

'वर्सल' ह्या डॉ. प्रकाश पर्येकार यांच्या पहिल्याच कोकणी कथासंग्रहाला पंदाचा केंद्रीय साहित्य अकादमीचा पुरस्कार लाभला आहे. पोंड लिहायचें आणि घांगलें लिहायचें हें प्रकाशाचें वैशिष्ट्य.

'वर्सल' या संग्रहातील योग्य कथा अप्यामतांना एका विशिष्ट जमानातील लोकांच्या समस्या जन्मानसात घांठण्यात लेखक यशस्वी झाला आहे हे दिसता येते. प्रकाशाचे 'वर्सल' या कथेमध्ये हरिजनबल, 'ज्याची' मध्ये धनगर, 'चंद्रकोर' मध्ये कनमात्याबल, भटका जमानावरील अन्वयकार, 'आनी ते पोट घेवन गेले' ही कथा, 'गळ्यांतले सुपिन' ह्या कथेत धर्मांतयामुळे निघून ममात्राची झालेली घांठलेल्या लोकांच्या कथांमध्ये व्यक्तीचित्रण विविध झालेले आहे. याशिवाय वडिलधाट्यांचे संपर्क आणि संकट मांडण्याच्या 'वराड' मधील शेतकऱ्यांचे दुःख लेखकाने याचकथेमध्ये आणले आहे आणि जमीन जमीन मुद्याच्या कायद्याबाबत काहीही माहिती नसताना धर्मांतयामधील जमीनीवर स्थापित झालेल्या

वर्सल : ग्रामीण जीवनाचे हृद्य चित्रण

'अभयारण्य' हे कथेतले शेतकऱ्यांचे हाल कथन केले आहे. याशिवाय, ओरभटा आणि ओरभटांमधील आरळी मसुदिवेकडून भुळ खाल टाकण्याच्या 'सावीत्र' कथेतले लोक आणि 'महाबळी' कथेतले पारंग आणि धर्मांचे नाव घेऊन केलेली समाजकटाकांची पुन्हा प्रकाशाबाबती दिसून येत आहे.

'मोनेड माया' ही वर्सल कथासंग्रहातील सर्वोत्कृष्ट कथा. व्यवहार आणि भावना यांच्यातील संघर्शाची, शेवटी भावनेचा विजय होतो. याशिवाय, ही कथा मुलगी याचकथेच्या संध्या देते आणि मानवतेवरील विश्वास दृढ करते. या संग्रहातील कथा प्रमाणे भागात पडत आल्यात तसे त्याची बारीक जाणविक आहे. यामुळेच या संग्रहातील अनेक कथा देश-विदेशात पोहोचल्या आहेत. 'वर्सल' मधील पात्रे हा लेखनाचा स्वतंत्र विषय आहे. ही पात्रे विशिष्ट कथासंग्रहात घटकं प्रतिलिपित करतात. ह्या संग्रहातील स्वतंत्र अर्थिक प्रगतीची ओळख, ती पात्रे परिचितता आहेत. अमहाप अमहापारी हिते पैथीत परिचितताचा मागना केला आणि पुरस्कारात समावारी मधून केला. 'मोनेड माया' मधील मुकट्याची पत्नी सोमरो, 'राज' मधील बोव्याची आई, 'उदक' मधील गोवळी, 'वराड' मधील दुण्याची आई गोवळी, 'अभयारण्य' या कथेतले 'आयवू' ही पात्रे लेखकाची इतर कथा

अप्रतिमते रचनेचे आहेत की याचकथेमध्ये अशी समस्या होती. त्यांच्या दुःखाबद्दल त्यांना सहानुभूती देते. खरी तर या कथासंग्रहातील सर्व कथा या पात्रांमधील गुणवत्तेच्या आहेत. ही पात्रे अत्यंत यशस्वी आहेत, परिचितता लक्षात घेऊन देतात. ते या संपादकते पाहण्याचा एक नवीन दृष्टिकोन देतात. ही सर्व पात्रे लेखकाने अत्यंत आनंद, तेव्हाच बघून पाहिलेले आहेत. त्यांचे दुःख त्यांचे अनुभवने देते.

या कथासंग्रहाचे आगवारी एक वैशिष्ट्य म्हणजे ग्रामीण कथाकार आणि हस्तसंग्रह हा हस्तसंग्रह वाचल्यावर आपले कोकणी भाषा किती सुंदर आणि वैविध्यपूर्ण आहे याची जाणीव होते. ज्योतीरकर दामोदर याचकथे पात्रे या कथासंग्रहाच्या प्रस्तावनेत म्हटल्याप्रमाणे या कथासंग्रहातील पात्रांमध्ये,

शब्दसंग्रह, म्हणजे, याचकथा यांचा भाषाशास्त्रीय अप्यास केला पाहिजे. ही पुढे म्हणून की या कथासंग्रहातील पात्रांमधील समाजशास्त्रीय दृष्टिकोनातून अप्यास केला पाहिजे. 'वर्सल' कथासंग्रहातील योग्य कथा कोकणी भाषेची संपदा दाखवतात. नवीन कथाकारांनी या कथा शिकवल्या. कोकणीतून पदवी घेऊन अन्वयकाराच्या 'वर्सल' या संपादनेत केला. 'वर्सल' हा कथासंग्रह जग प्रकाशने प्रकाशित केलेला आहे.